

Koti vai kasarmi ?

Vanhusten ajatuksia vanhainkodista

Helky Koskela
Lisensiaatintyö
Sosiaalityö
Jyväskylän yliopisto
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian
laitos
Syksy 2004

Tiivistelmä

Helky Koskela

KOTI VAI KASARMI ?

Vanhusten ajatuksia vanhainkodista

Sosiaalityön lisensiaatintyö

Yhteiskuntatieteen ja filosofian laitos. Jyväskylän yliopisto. 2004. 100 s.

Ohjaajat: Mikko Mäntysaari ja Jyrki Jyrkämä

Luonteeltaan laadullinen tutkielma tarkastelee vanhainkodin arkea asukkaiden kokemana. Tutkimuksen aineisto on koottu pelaamalla vanhusten kanssa Stakesin Laaturpeli-nimistä peliä, joka on kehitetty ryhmässä tapahtuvaa asiakaspalautetta varten. Pelin aikana kertyneet keskustelut on analysoitu vapaalla sisällönanalyysimenetelmällä. Kohderyhmänä on ollut 31 erään maaseudun kunnan vanhainkodin asukasta, jolloin erityistä huomiota kiinnitettiin miesasukkaiden ajatuksiin. Kyseessä oli hyvin heikkovoimainen ihmisryhmä; noin puolet tutkimukseen osallistuneista kuoli aineistonkeruun, eli 2 vuoden aikana.

Tutkimus osoittaa käytännössä sosiaaligerontologien esiin tuoman näkemyksen siitä, että vanhuudessa ihmisten erilaisuus ja persoonalliset piirteet korostuvat erityisesti. Vanhusten tarpeet, toiveet ja kärsimykset ovat siinä määrin erilaisia eri vanhuksilla, että on vaikea osoittaa yhtä ainoata ”hyvän vanhainkodin” toimintatapaa. Näin ollen myös tutkimuksen otsikkoon vastaaminen ei ole yksioikoista. Jotkut kokivat paikan ”parhaaksi kodikseen”, jotkut puolestaan paikaksi laitoksen ja kodin väliltä. Tämä vanhusten erilaisuus asettaa edelleen suuren haasteen vanhustenhuollon laitoshoidolle, joka perinteisesti on usein nojannut näkemykseen homogeenisestä asiakasryhmästä tai tasapuolisuuden korostamisesta. Tutkimus tuo esiin myös vanhusasiakkaiden taipumuksen ilmaista tyytyväisyyttä palveluun, jolloin kuitenkin aidon tyytyväisyyden lisäksi usein on kyse enemmän tyytymisestä ja alistumisesta vallitsevaan käytäntöön kuin varsinaisesta palvelun tuottamasta tyytyväisyydestä. Tällä tavoin tutkimus todentaa myös sen, kuinka vaativasta ja monimutkaisesta tehtävästä on kyse silloin, kun halutaan aidosti arvioida palvelun laatua.

Avainsanat: Vanhuus. Vanhuspolitiikka. Laitoshoido. Laadun arviointi. Asiakaslähtöisyys.

ABSTRACT

Helky Koskela
University of Jyväskylä
Finland
E-mail: helkoske@yfi.jyu.fi

HOME OR BARRACKS?

Old people's thoughts about living in nursing home
(Licentiate's thesis in social work)
November 2004
University of Jyväskylä, Finland

In this research old people are talking about their living in a nursing home. Most of the discussions happened while the residents were playing together a special board game, named "Quality play". That game is meant to be a tool for getting customer feedback. One important aim was to pay special attention to experiences of male residents of the nursing home. The interviewees were rather frail people - half of them died in two years after the discussions.

The results confirmed that personal differences are much larger in old age than in other ages; the needs, wishes, sufferings and the enjoyments are so various, that it is hard to make a single best nursing home -model. Some things the elderly described in the nursing home were very much like in a real another home - one of the residents said: "This is my best home". Also there were many things that were negative, as another resident said: "This is a place between a home and an institution". No one considered the nursing home as a barrack, a kind of total institution.

This dissimilarity of old people brings a big problem to traditional way to organize social care. In Finland social care services often presume, that old people form a rather homogenous group. Also we in Finland often underline equality or neutrality in care systems so much that human needs are totally played down. The research also exposed old people's tendency to express satisfaction with the care system. This satisfaction was unfortunately not always real, but more like accepting, bowing or totally submitting to the circumstances. This fact verifies and reminds, how demanding and complicated task it is to evaluate or control the quality honestly.

Keywords: Old age; Social work with the aged; Long-term care; Evaluation of social work; Client-based social work.

1. Tutkimuksen lähtökohtia.....3

Taustaa	3
Miksi tutkia vanhainkodin vanhuksia ?	4
Laadunarvioinnin ja asiakaspalautteen problematiikka	6
Vanhusasiakkaan erityisyys	8
Kasarmielämää laitoksissa	10
Yhtymäkohtia lasten asiakkuuteen ja lapsitutkimukseen	14
Tutkimuksia vanhusten palveluista	16

2. TutkimustietoaLaatupelillä.....22

Tutkimuksen tarkoitus	22
Vanhainkodin ja paikkakunnan kuvailua	23
Tutkimusmenetelmä.....	23
Aineisto.....	25
Laatupeli	27
Kohteena hauras ryhmä.....	29
Litterointi	30
Aineiston analyysi.....	31
Eettiset kysymykset	31

3. Tuloksia.....33

Vuorovaikutuksen sokkeloita.....	33
"Onkos meillä oikeita mielipitteitä ?"	36
Vähäpuheiset miehet ?	39
Vanhainkotiin tulo	43
Koti laitoksessa	47
Oma huone	50
Yksi tärkeimmistä - oma Wc	53
Ei ne minusta mittään tiijä	55
Huvinpittoo	60
Matkoille vasta vanhainkodissa	65
Ruokailu arka puheenaihe.....	68
Saunassa.....	70
Arjen pienet asiat ovatkin isoja.....	70
Ihmissuhteet ja tunteet	73
Nonkommunikaatio.....	75
Sopeutumisen naamio	77
Tyytyvä vanhus.....	78
Ku ne aina vaan uskaltas.....	84
Pelaaminen oli mukavaa	86

4. Tulosten pohdiskelua.....89

Tulosten luotettavuus	89
Vanhukset suojelevat hoitajiaan.....	90
Hoivaa vaiko sairaalakäytäntöjä	91
Hyvä vanhainkoti - jatkuvaa taistelua perusasioista	93
Vanha mies laitoksessa	96
Kotona loppuun asti - yhteiskuntapolitiikan missio	97
Koti vai kasarmi ?	98

5.

Jälkikirjoitus.....100

Lähteet.....101

Liitteet.....110

1. Tutkimuksen lähtökohtia

Taustaa

Tämä tutkimus tarkastelee erään kunnan vanhainkotia vanhusten näkökulmasta ja tarkoituksena on tällä tavoin liittyä siihen vanhuspoliittiseen keskusteluun, jota käydään asiakaskeskeisyydestä ja sosiaalipalvelujen laadusta.

Vuosituhanen taitteessa tiedotusvälineissä puhuttiin paljon ikäihmisten erilaisista palvelumuodoista. Välillä nostettiin esiin sankaritarinoita yli 100-vuotiaista reippaista vanhuksista, välillä keskusteltiin elinvuosien laadusta ja yhtä usein, ellei useammin keskusteltiin palvelujen tehokkuudesta ja kustannuspuolesta. Lehdet julkistivat myös vanhusten kaltoinkohtelun tapauksia ja kehoja puitteita yksittäisissä laitoksissa. Pian tämän jälkeen STAKES perusti kansalaispalautetta varten puhelinkampanjan. Näin jo vuosia jatkuneet laitoshuollon laadun ongelmat tulivat paremmin julkisuuteen ja saivat lopulta aikaan ”Ikäihmisten hoitoa ja palvelua koskevan laatusuosituksen” (2001). Vanhustyön kentällä oli keskusteltu näistä kysymyksistä jo melko kauan, mutta työntekijöiden vetoomuksiin ei kunnissa reagoitu juuri mitenkään. Laatusuosituksen jälkeen pohdittiin myös sosiaali- ja terveystieteiden suuntaa todeten, että päättäjien olisi kuunneltava kuntien asukkaita nykyistä paremmin, sillä asukkaat ovat palvelujen todellisia maksajia. Samoin korostettiin, että olisi kannettava vastuuta myös niistä, jotka eivät saa ääntään kuuluviin ja joilla ei ole puolestapuhujia. (Suomen kuntaliitto, 2002)

Usein vanhusten hoivasta ovat keskustelleet etupäässä nuoremmat sukupolvet, mutta heidän suhteensa vanhenemiseen ja kuolemaan on kuitenkin luonnollisesti erilainen kuin vanhusten (Achté ym. 1987). Tällöin keskusteluissa on annettu aiheellista kritiikkiä, mutta myös hyvää tarkoittaen tuomittu kokonaan sellaisiakin palveluita, joita heikkokuntoiset vanhukset välttämättä tarvitsevat. Näkökulma on tällöin ollut terveen, toimivan ja itsenäisen ihmisen näkökulma, johon ei sovi esimerkiksi avuttomana makaaminen laitoksessa. Hoivan työntekijöitä ei ole aina riittävästi kuultu, päinvastoin heitä on syyllistetty esille nousseisiin epäkohtiin. Pelkkä henkilökunnan syyttäminen ei kuitenkaan ole ratkaisu ongelmiin, se olisi aivan liian yksinkertainen selitys siitä huolimatta, että alalla on työhönsä niin sopivia kuin sinne sopimattomiakin ihmisiä. Henkilökunta on monin paikoin joutunut niin mahdottoman tehtävän eteen, ettei ole muuta selviytymiskeinoa kuin tehdä vain se, minkä ehtii ja jaksaa. Asiakkaana olevat vanhukset tietävät ja näkevät tämän. Se on lienee yksi syy, miksi he kritisoivat tilannetta melko hienovaraisesti.

Kaikkein vähiten vanhusten palveluista keskustelemassa ovat kuitenkin olleet palveluita käyttävät vanhukset itse, etenkin ne, joiden voimat ovat kaikkein heikoimmat.

Tässä tutkimuksessa äänessä ovat olleet erään maaseudun kunnan vanhainkodin asukkaat. Heidän kauttaan on pyritty kuuntelemaan tavallisen, pienen laitoksen asukkaiden arkea. Näkökulma on siis organisaation sijasta vanhusten tai "asiakkaiden", joita varten vanhainkoti oli olemassa. Virallisesti vanhus oli vanhainkodin tärkein henkilö. Mielenkiinto kohdistui siihen, missä määrin vanhainkoti näytti olevan heille toinen koti vai sen vastakohta, kasarmi. Tutkimuskohteena oli hyvin hauras vanhusten joukko, jonka päivittäinen elämän sujuminen oli käytännössä kokonaan auttajiensa varassa. Puolet tutkimuksessa mukana olleista ehti kuolla aineiston keruun aikana, eli kahden vuoden aikana. Joka tapauksessa valtaosa kohderyhmästä eli elämänsä loppuvuotia, viimeisessä kodissaan. Erityisesti tutkimuksessa on pidetty huolta siitä, että talossa olleet miehet saivat ajatuksensa kuuluville.

Miksi tutkia vanhainkodin vanhuksia ?

Yhteiskunnassamme on ajoittain aistittavissa ajatuksia, joiden mukaan raihnaiset vanhukset kuuluvat ihmisjoukkoon, jotka eivät ole nykyisen tehokkuutta ihannoivan maan sankareita vaan päinvastoin vanhuus on näissä ajatuksissa välttämätön paha, kaiken loppu. Marjatta Marin (2001) on Ciceroa lainaten kuvannut asioita, jotka selittävät asennetta siihen, että vanhuutta pidetään kurjana. Ensinnäkin vanhuus estää toimimasta ja se tekee ruumiin heikommaksi. Toiseksi se yleensä riistää meiltä kaikki aistilliset nautinnot. Kolmanneksi vanhuus on kurjaa, koska se ei ole kaukana kuolemasta. Marin tuo samalla kuitenkin esiin omana ajatuksenaan sen, että vanhuus on luonnollista ja samalla ainutlaatuista. Hänen mukaansa vanha, hauras ihminen kuuluu yhtä luonnollisesti ihmisten joukkoon kuin harmaa ja kaunis kelopuu metsään. (Marin 2001) Myös Tikka (1993) on pohtinut vanhuuden mielikuvien historiaa. Keskiaikaisista kirjoituksista hän on tehnyt johtopäätöksen, että niissä synty, pahuus ja vanhuus ovat yhtä hirvittäviä, koska ne kaikki johtivat kuolemaan. Toisaalta kristillisessä symboliikassa vanhuudesta tuli myös viisauden perikuva. (Tikka 1993, 286)

Tutkimuksen aihevalintaa voi perustella siten, että nyky-yhteiskunnassa on ollut liiallisesti vallalla ihmisen minäkeskeisyys. Tehokkuus, hallinta ja tulokset ovat olleet niin hyvin esillä, että on syytä olla huolissaan moraalin rappeutumisesta yhteiskunnassa. (Ojanen 2002, 228-229) Nykyisin puhutaan siinä määrin kunkin omasta hyvästä, että se Eskolan (2003) mukaan muodostaa jo suorastaan individualismin varjon, joka peittää ihmisen vastuun toisesta ihmisestä. Perusarvot ovat pahimmillaan hämärtyneet niin, että voidaan puhua jopa jumalanpimennyksestä maailmassa. (Eskola 2003, 17) Tällaisen vastapainona tuntuu tarpeelliselta kantaa huolta vanhusten kohtelusta ja palveluista.

Kysymykseen tutkimusaiheen valinnasta voi toisaalta vastata myös sosiaalityön määrittelyillä. Oppialana ja tutkimusalueena sosiaalityöhön kuuluvat sekä sosiaalityön käytäntöjen tukeminen että niiden kriittinen tarkastelu (Kuronen & Leinonen 2002, 5). Mirja Satka (1999) puolestaan on lisännyt, että aiempi varsin jyrkkä raja käytännön työn ja tutkimuksen välillä on alkanut hälventyä. Monet sosiaalityöntekijät, joihin minäkin tutkimuksen alkuvaiheessa

vanhainkodin johtajana lukeuduin, ovat alkaneet tehdä työssään itse tutkimusta. Hänen mukaansa näyttää siltä, että tiedon tuottamiseen tai tutkimukseen liittyvät tehtävät ovat tulleet jäädäkseen sosiaalityöhön. Tällöin voidaan puhua myös refleksiivisestä asiantuntijuudesta, jolloin tutkimustieto, kokemustieto ja oman työn arviointi kohtaavat. Satkan mukaan käytännön toiminnan kannalta onkin

oleellista juuri tiedon käyttökelpoisuus, jota ei aina ulkopuolisen tutkijan ole helppo saavuttaa. (Satka 1999, 37-39) Karvisen (2000) mukaan sosiaalityössä tarvitaan perustutkimusta, jossa ihmisten arkielämää tehdään näkyväksi. Tällaisille sosiaalityön omista lähtökohdista rakentuville tutkimushankkeille on lopultakin löytynyt jalansijaa. Tällöin tutkijat eivät tyydy vain ulkoa käsin kuvailemaan ja selittämään asiakaskuntaa ja sosiaalityötä vaan pyrkivät tavoittamaan sosiaalityön käytäntöjen peruslogiikkaa ja olemusta ja purkamaan myös piiloisia ammattikäytäntöjen ja valtarakenteiden prosesseja. Hän toteaa, että refleksiivisyys, oman työn kriittinen analyysi, jossa on mukana henkilökohtaisia ja ammatillisia kokemuksia sekä tieteellistä tietoa ovat juuri sitä, mitä nykyään tarkoitetaan uudella asiantuntijuudella. (Karvinen 2000, 10-11) Tällaista tutkimusta tarvitaan, vaikka kynnys oman työn arviointiin ja sen perusteiden näkyväksi tekemiseen ja tarkasteluun onkin vielä korkea (Karvinen 2000, 27).

Tutkimuksen kolmantena lähtökohtana oli, ettei suomalaisista vanhainkodeista ollut kovin paljon saatavilla tutkimustietoa. Kuitenkin useat suomalaiset ajattelevat melko itsestään selvästi, että jossain vaiheessa elämää voi joutua vanhainkotiin (Anttonen & Sipilä 2000, 147). Vertailun vuoksi voi mainita, että esim. Suomen sairaalamaailmaan kohdistuneita tutkimuksia oli Erja Wiili-Peltolan (2001) mukaan olemassa 2000-luvulle tultua yli sata.

Lisäksi tutkimuksen ylläkkeenä oli, että vanhainkotikeskusteluissa oli ollut ajoittain vallalla melko kielteinen ja tuomitseva sävy, ainakin ns. kalleutta on kritisoitu. Nämä keskustelun sävyt kuvastavat Anttonen ja Sipilän (2000) mukaan sitä, että sosiaalipalvelut ovat olleet aina paljon kiistanalaisempi osa hyvinvointivaltiota kuin terveydenhuolto ja koulu. Viimeksi mainitut ovat saavuttaneet sosiaalipalveluja vakaamman aseman. Maailmassa on pitkälle hyväksyttyä, että keskeisin koulutus ja terveydenhuolto ovat kansalaisille ilmaisia tai lähes ilmaisia. Sen sijaan sosiaalipalvelut tuntuvat olevan ainaisia kiistelyn kohteita. (Anttonen & Sipilä 2000, 105).

Onko käsillä oleva tutkimus siis jonkinlainen vanhainkodin tai hoivapalvelujen puolustuspuhe? Sellaisen paikan tai palvelun puolesta, johon harvat haluavat ja joka kaikenlisäksi oli melkoinen rahavarojen käyttäjä? Alkuvaiheessa tällainen vallitsevaa käytäntöä palkitseva tiedon hankkimisen intressi oli enemmän tai vähemmän taustalla, mutta siitä on pyritty prosessin aikana tietoisesti irtaantumaan. Tällainen toimintatapoja vahvistava tutkimusten piirre on ollut havaittavissa useissa ns. asiakastyytyväisyystutkimuksissa. (Pohjola 1997)

Voimassa olevien käytäntöjen hyväksi todistamisen intressi oli havaittavissa tutkimuksen suunnitteluvaiheen aikana kirjatuissa muistiinpanoissa, sillä niihin oli kirjattu halu tuoda näkyviin hyvää laitoshuoltoa julkisuuden ikävien esimerkkien rinnalle. Tällainen pyrkimys on käytännön työssä tuttu ilmiö; esim. Eräsaari (1990) puhuikin useiden professioiden taipumuksesta sekoittaa haaveet ja tosiasiat keskenään. Hänen mukaansa sosiaalityöstä käydyssä keskustelussa ei aina tiedä, puhutaanko sinitaivaasta vai niin sanotusta todellisuudesta. (Eräsaari 1990, 6)

Tutkimuksen tekeminen merkitsi minulle henkilökohtaisesti samaa tilannetta, johon Jorma Hänninen (1990) viittaa omassa sosiaalityön keskustelua tutkineessa raportissaan. Hän mainitsee mm., että kirjoittaminen muodostui henkilökohtaiseksi projektiksi ja prosessiksi, joka merkitsi "pitkiä jäähyväisiä" entiselle sosiaalityöntekijän ammatille ja samalla tuttavuuden tekemistä akateemisen sosiaalityön kanssa. (Hänninen 1990, johdanto)

Käsillä olevan tutkimuksen intressinä oli myös kokeilla erästä palvelun laadun arviointiin kehitettyä välinettä, Stakesin Lautupeliä. Tähän menetelmään päätyminen tapahtui aluksi sattuman, mutta muutaman kokeilun jälkeen vanhusten oman valinnan kautta. Vanhukset pitivät pelaamista ja sen aikana tapahtuvaa keskustelua paitsi "asiallisena", myös mukavana.

Tarkoituksena oli siis kuulla vanhainkodin vanhuksia. Vanhusten kanssa puhuttiin hyvin monenlaisista asioista, jolloin apuna ja luotsina toimi mainittu Lautupeli- niminen väline. Ihanteena oli saada aitoa palauttavaa tietoa sekä ymmärtää paremmin elämää vanhainkodissa. Kunta ei ollut millään tavoin velvoittanut tai kannustanut palautteen hankkimiseen vanhuksilta. Enemminkin vallalla oli ajattelu, jossa korostettiin matalaa profiilia, ammattimaista virkamieskulttuuria ja riittävää etäisyyttä asiakkaaseen (Eräsaari 1990).

Tämän tutkimuksen pyrkimys tarkastella asukkaan arkipäivää vanhainkodissa on tietystä mielessä sosiaalityölle hyvin tuttua aluetta. Marjatta Eskola (2003) onkin todennut, että ihmisen arkipäivän eri tilanteet muodostavat sosiaalityöntekijän toimintakentän. (Eskola 2003,109) Tutkimuksen aikana julkaistu valtakunnallinen vanhustyön hyvän laadun opas viittaa myös ihmisen arjen tärkeyteen palveluissa:

"Ikäihmisten hoidon ja palvelun laatu on yhteinen asiamme. Olennaista on, että ihminen tulee kuulluksi ja asianmukaisesti hoidetuksi ja että hänen ainutlaatuisuuttaan kunnioitetaan kaikissa tilanteissa. Nämä ovat suuria sanoja, mutta niiden sisältö tehdään todeksi pienillä teoilla arkipäivän kohtaamisissa." (Voutilainen et al., 2002, 5)

Laadunarvioinnin ja asiakaspalautteen problematiikka

Mikko Mäntysaari (1997) on perehtynyt suomalaiseen sosiaalipalvelujen laatutyöhön ja todennut, että maastamme on puuttunut toistaiseksi koko valtakuntaa koskeva selvitys siitä, kuinka laajasti laatua on varmistettu eri palveluissa. Hänen suorittamansa kyselyn perusteella kuitenkin vaikuttaa siltä, että suurissa kaupungeissa säännönmukaisesti oli olemassa jonkinasteista laatutyötä, kun sen sijaan pienissä kunnissa sitä oli huomattavasti harvemmin. (Mäntysaari 1997, 52-54) Joka tapauksessa laadunhallinta on tullut osaksi suomalaista hyvinvointipalvelujen hallintoa. Mäntysaari tuo esille myös Suomea koskevan problematiikan suhteessa laadun arviointiin ja sitä koskevaan tutkimustyöhön; maassamme laatukseskustelu käynnistyi samaan aikaan, kun maassa oli taloudellinen kriisi, jonka ansiosta kunnissa alettiin hakea kustannussäästöjä. Juuri tästä johtuu Mäntysaaren (1997) mukaan ehkä se vihamielisyys, mitä sosiaalipalveluissa on tunnettu laatukseskustelua kohtaan. Hän nostaa esille myös sen tosiasian, että sosiaalipalvelujen asiakasnäkökulma on varsin hankalasti sovitettavissa usein palvelujen kustantajien näkökulman kanssa. Voidaan tietystä mielessä jopa ajatella, että palvelun tilaaja tai kustantaja on asiakkaan asemassa toteuttaja nähden.

Sosiaalipalveluiden asema on aina ollut hankalampi ja ristiriitaisempi yhteiskunnassa kuin esimerkiksi terveystalouden. Mäntysaaren (1997) mukaan sosiaalipalveluissa on havaittavissa jossakin määrin myös ihmisten tarpeiden ennakolta tapahtuvaa säätelyä, kontrollointia, tai jopa tarpeiden luomista, ennen kuin he hakeutuvat sosiaalipalvelujen piiriin. Tällöin saattaa palvelun laatua arvioitaessa syntyä tulos asiakkaiden yleisestä

tyytyväisyydestä, mutta sen sijaan ei tiedetä, paljonko tarpeita oli "nitistetty" jo ennen palveluun hakeutumista. (Mäntysaari 1997, 58-59) Suomen talous on edelleen huonossa kunnossa ja tämä on aiheuttanut sosiaalipalvelujen henkilöstölle koko ajan kasvavaa työn kuormaa. Palvelujen maksajaosapuoli kuitenkin odottaa lisääntyneen laadun tulevan ilman lisäkustannuksia, tavallaan ilmaiseksi, mikä puolestaan merkitsisi henkilökunnan työtaakan edelleen kasvamista. Laatu ei ole ilmaista, eikä se onnistu vain vaatimalla henkilökunnilta enemmän. Jos tällaisessa tilanteessa yritetään palveluja parantaa suoraviivaisesti laatustandardien avulla, on vaarana eräänlainen "MacDonaldismi", joka ei ole hyvä asiakkaiden kannalta eikä varmasti myöskään työntekijöiden kannalta. (Mäntysaari 1997,60)

Asiakaspalaute on tiedontuotantoa, jolla on omat syynsä, tiedonintressinsä. Voidaan kysyä miksi palautetta pohjimmaltaan halutaan, kenen tarpeisiin sitä kaivataan? Onko saaduilla tiedoilla mitään vaikutusta asiain tilaan? Pohjolan (1997) mukaan palautteen hankinnan taustalla voi olla esimerkiksi aito palauttava tieto, jolloin halutaan tietää mitä asiakkaat sinänsä ajattelevat ja kokevat. Silloin halutaan valvoa erityisesti asiakkaan omia etuja. On myös olemassa ymmärtävää tiedon keruuta. Silloin halutaan tietää tarkemmin esimerkiksi siitä, mitä palvelut ovat asiakkaiden elämään vaikuttaneet. Työntekijä haluaa siis oppia lisää työstään. Kolmantena on olemassa vallitsevia käytäntöjä vahvistavaa tiedonintressiä. Se on puolestaan tiedonkeruuta, jolla tähdätään toteutetun toimintatavan vahvistamiseen ilman, että palautteella olisi suurempaa merkitystä. Tällaisiin kyselyihin liittyy eettinen ongelma, sillä asiakkaat eivät saisi olla vain kohteita, jotka palvelevat organisaatioiden pyrkimyksiä. Asiakaspalautteenhan pitäisi olla pikemminkin yhteistyösuhde eikä mekaanista tiedon keräämistä. Neljäntenä voi mainita hallintoa tukevan tiedon keruun, jonka tarkoituksena on toteuttaa demokraattista osallistumista ja vahvistaa organisaation positiivista kuvaa.

Vielä 1980-luvun alkupuolella asiakkaasta ei juuri puhuttu, hänen osuuttaan ei pidetty kiinnostavana. Kun sitten kiinnostus heräsi, tehdyissä selvityksissä pitäydettiin keskimääräisyyden etsimisessä ja ihmisryhmien tai asiakasjoukkojen käsittelyssä. On väitetty, että näin ehkä saatiin yksi keino peittää tai ohittaa asiakkaan todellinen osallistuminen häntä koskeviin tapahtumiin. Asiakas oli kuin itsestään selvä toiminnan kohde. Mielenkiinnon painopiste oli silloin uusien palvelutapojen kehittäminen ja virkalisäyksien hankkiminen. Tällainen järjestelmä tavallaan toimi ilman asiakkaita, organisaatiokeskeisesti, ja se ruokki itse itseään.

Aivan viime vuosina on ollut esillä asiakkaan valtaistumisesta puhuminen (empowerment), joka viittaa haluun ottaa hänet enemmän todesta. Asiakkaalle tarjotaan ikään kuin takaisin valtuudet omassa asiassa.

Asiakkaan löytyminen selvityksissä aiheutti nopeasti erilaisten mittaamisten näyttävän aallon. Palautelomakkeita alettiin pitää saatavilla niin terveyskeskusten kuin katsastuskonttoreidenkin käytävillä. Kaikki näyttäisi siis olevan asiakkaan kannalta hyvin. Kuitenkin erilaisiin mittauksiin on siirrytty valmiiden mallien mukaisesti, kunnolla miettimättä perusteluita.

Ihanteellisessa tapauksessa erillisiä palautetutkimuksia ei tarvita paljonkaan,

tarvitaan vain aitoa vuorovaikutusta ihmisten kesken, jossa asiakkaan ajatukset otetaan vakavissaan. Todellisen palautekulttuurin haaste onkin siinä, että asiakkaan näkemykset tulevat esiin itsestään auttajan ja asiakkaan välisessä kanssakäymisessä.

Tällainen kanssakäyminen kuitenkin edellyttää koko palveluprosessin muuttumista niin, että asiakas lakkaa olemasta satunnainen osapuoli jossakin tapahtumassa ja sen sijaan todellinen toimija ja osallinen. Jos asiakas jää palveluissa vain sivulliseksi tai peräti alamaiseksi, hänen on hyvin vaikea ottaa kantaa ja antaa palautetta. Hän ei ymmärrä, mistä pitäisi puhua. Hänellä ei synny otetta siihen, missä hän on mukana. (Pohjola 1997, 168- 171)

Pohjolan (1997, 171-172) mukaan asiakaspalautteen keskeinen ongelma onkin siinä, että asiakastyytyväisyys mittaa parhaiten lopputulosta, kun taas palvelu on pitkä prosessi. Tällöin keskeistä on myös, miten huolellisesti saatuja tuloksia pohditaan ja vaikuttavatko asiakkaan näkemykset oikeasti asioiden muuttumiseen.

Miten sitten on selitettävissä, että on ajauduttu erilliseen palautekulttuuriin jatkuvan vuorovaikutuksen sijaan ? Hyvinvointipalveluihin on tullut selkeä, yhä pirstaloidumpi asiantuntijoiden joukko ja asiakkaat ovat jääneet yhä etäämmälle.

Asiakaspalautteisiin liittyy vielä eräs mielenkiintoinen näkökulma. Asiakkaat eivät arvioi todellakaan saamaansa palvelua yleisenä ilmiönä vaan enemminkin sitä suhdetta, joka heihin on luotu vuorovaikutuksessa. Ajatukset liikkuvat joka tapauksessa hyvin henkilökohtaisella tasolla. Asiakas odottaa aina, että häntä palveleva työntekijä on ihminen ihmiselle. Palvelukysymykset ovat siis suhdekysymyksiä. Niissä korostuu ihmisten välinen oleminen, ei niinkään asiakkaan suhde organisaatioon, kuten on luultu. (Pohjola 1997, 178-179) Jos asiakkaalta ei todellisuudessa kysytä aidosti palautetta vaan päinvastoin hänen tarpeensa systemaattisesti ohitetaan, muistuttaa kohtelu tilannetta, jossa henkilö määritellään olennoiksi, joka on vähemmän kuin ihminen. Tällöin hän ei nauti inhimillisyyden suojaa. Näin selittyvät esimerkiksi monet ihmiskunnan käsittämättömiltä vaikuttavat julmuudet. (Pursiainen 1997, 19)

Salmelan (1997) mukaan asiakaslähtöisyydestä voidaan puhua vasta silloin, kun palveluyksikön ajattelun ja toiminnan pohjana ovat asiakkaan tarpeet, toiveet ja odotukset sellaisina kuin asiakas itse ne sanoo. Tärkeitä asiakkaan toimintaa kuvaavia sanoja ovat vaatia, päättää, vaikuttaa, määrätä ja valita. (Salmela 1997, 21)

Vanhusasiakkaan erityisyys

Vanhainkodissa asuvaan ihmiseen ei oikein sovi mikään asiakaspalautteissa esiintyvistä nimityksistä, kuten "kuluttaja", "palvelun käyttäjä" eikä edes sana asiakas, sillä hän on tullut kotiin, jossa hän yleensä viettää elämänsä loppuajan, joskus hyvinkin pitkän ajan. Hän asuu, elää ja kuolee siellä, eikä ole pelkästään saamassa jotakin tai asioimassa. Useimmiten hänen tavaransa ovat siellä ja hänen sosiaalinen elämänsä muistuttaa parhaimmillaan hyvin paljon hänen

elämäänsä kotona. Joissakin tapauksissa hänen elämänsä jopa voidaan katsoa ikään kuin alkaneen uudelleen, monestakin syystä. Tästä näkökulmasta katsoen vanhuksesta pitäisi käyttää palautteessakin nimitystä ihminen, vanhus tai korkeintaan vanhainkodin asukas. Kun kuitenkin hän on tullut vanhainkotiin saadakseen huolenpitoa, muutoinhan sinne ei edes voi päästä, voisi hänestä palautteen antajana käyttää sanaa palvelun saaja. Palvelun käyttäjä -termi

viittaisi puolestaan suurempaan valinnan mahdollisuuteen ja omaan aktiivisuuteen kuin mitä nykyisissä laitoksissa todellisuudessa tähän saakka vanhuksella on ollut. (Vrt. Ketola 1996 ja Sipilä 1996) Termejä hoidokki tai

asukki kuulee onneksi käytettävän enää harvoin.

Vanhusta arvostavien juhlapuheiden ohella on olemassa asenteita, jotka väheksyvät vanhusasiakkaita. Koskisen (1993) mukaan varsin pitkään erilaiset ammattiryhmät olivat haluttomia työskentelemään heidän kanssaan. Vanhustyötä pidettiin vähän palkitsevana, voimavarojen haaskauksena ja ammattitaitoa halventavana. Sosiaalityöntekijät saattoivat loukkaantua, jos heille ohjattiin vanhuksia ja psykologit pitivät vanhaa ihmistä toivottomana terapian kohteena. Syitä tällaiseen asennoitumiseen voidaan löytää esim. oppimisteoreettisista näkemyksistä. Näiden mukaan saatettiin väittää, että vanhukset eivät enää opi uutta eivätkä kykene vaivalloiseen hoitosuhteeseen. Myös puhtaasti tiedon puute ikääntymisestä on lisännyt ammattiauttajien haluttomuutta. (Koskinen 1993) Koskinen käyttää ajatuksissaan imperfektiä, mutta jäänteitä tällaisesta asennoitumisesta tapaa käytännön vanhustyössä mittaamattoman paljon yhä edelleen. Se, kuinka paljon asenteita tohditaan lausua ääneen riippuu siitä, mikä kulloinkin on yhteiskunnan taloudellinen tilanne. Mitä tiukempaa taloudellisuuden ja tehokkuuden henki on, sitä luovallista on ääneen paheksua ja väheksyä vanhusten palveluita. Kun taloudessa katsotaan menevän huonosti, astuu luovalliseksi myös palvella vanhuksia huonosti.

Se seikka, että yhteiskunnassa on olemassa vanhuutta väheksyviä ajatuksia on omiaan mahdollisesti pahentamaan vanhusten kokemaa turvattomuutta. Niemelän (2003) mukaan vanhuuden ikävaiheeseen liittyy normaalistikin kohtalaisen paljon turvattomuuden tunteita ja pelkoa. Vanhukset pelkäävät mm. globaalisia ilmiöitä, väkivallan uhkaa, oman terveydentilansa heikkenemistä ja toisten armoille joutumista. (Niemelä 2003,96)

Vanhusasiakkaan tekee erityiseksi myös kuoleman läheisyys. Hänen kohdallaan ei voida ajatella, että huonon kohtelun tai palvelun voi myöhemmin korjata jokin uusi kokemus elämässä. Hän ei yleensä ole vanhainkodissa vain piipahtamassa. Se, että hänen kuluva päivänsä on viimeinen, on todennäköisempää kuin muiden ihmisten. Omaisillekaan ei voida mitenkään hyvittää tuskaa, joka aiheutuu vanhuksen viimeisten elinviikkojen epäinhimillisestä hoidosta. Auttamiseen sisältyy luonnollisesti aina paljon inhimillistä erehtymistä ja elämä jo sinällään aiheuttaa ongelmia, mutta tästä huolimatta ja juuri siksi kuolemaa lähestyvällä ihmisellä luulisi olevan erityisoikeus tulla kuulluksi.

Edellä on tuotu esiin vanhusten erityisyyttä asiakkaana. Yhtä tärkeää on nostaa esille niitä kohtia, joissa vanhusten asema ja tarpeet on harhaisesti kuviteltu toisenlaisiksi kuin muun väestön. Vanhuuden mieltäminen ongelmaksi tai peräti sairaudeksi on kärjistetyin esimerkki tästä harhasta. Koskisen (1997, 36-38) mukaan tähän on vaikuttanut kaksi seikkaa. Geriatria, sen lisäksi että se on

ratkaisevasti tuonut tietoa ja apua vanhuuden tuomiin asioihin, on saanut myös pahaa aikaan leimaamalla ikääntymistä tahattomasti. Geriatria merkitsi tietystä mielessä medikalisaation, patologian ja diagnosoinnin korostumista vanhustyössä. Vuosikymmenten mittaan lääketiede on saanut yhä suuremman vallan vanhenemisen ja vanhuuden määrittelyssä. Tämä on vain korostanut vanhuutta raihnaisuutena, sairaalloisuutena ja kyvyttömyytenä. Sosiaalipolitiikka on syyllistynyt omalla tavallaan aivan samaan. Se on edistänyt vanhuuden näkemistä sosiaalisena ongelmana, jopa aikapommina. Sosiaalipolitiikka on myös lisännyt käsitystä, jonka mukaan yli 65-vuotiaita on alettu pitää jotenkin homogeenisena, yhtenäisenä eläkeläisten ryhmänä. Tästä puolestaan on seurannut, että positiivisista saavutuksistaan huolimatta vanhustalveluissa on tuotettu paljon asioita täysin byrokratian ehdoilla, vanhusten tarpeet diktatorisesti ohittaen. (Koskinen, 1997, 37-40)

Kasarmielämää laitoksissa

Yhteiskunnassa on sosiaalilainsäädännöllä luvattu, että avun tarpeessa olevia autetaan. (Sosiaalihuoltolaki 17.9.1982/710) Laki turvaa, että laitoshoidon on oltava tarjolla, niille, jotka eivät tuettunakaan selviä kotona, tai joiden auttaminen kotiin ei ole tarkoituksenmukaista. Toisenlaistakin yhteiskunnan asennetta on nähtävissä. Laitoshoidon sisällöstä säädetään, että sen tulee tarjota hoitoa, ylläpitoa ja kuntouttavaa toimintaa. Laki myös mainitsee että laitoshoidon "tulisi" olla yksityisyyttä ja omatoimisuutta mahdollistavaa.

Vanhusten laitoshoidon on katsottu karsaasti mm. liiallisen laitospäiisuuden vuoksi. Laitospäiisuuden pohdiskelu antaa lisää ymmärrystä asiakaskeksiseisyyden teemaan, sillä kyse on ihmisen yksilöllisyyden katoamisesta.

Goffman (1969, alkuperäinen 1961) käsittelee teoksessaan pelkästään ns. totaalisia laitoksia. Sellaisia hänen mukaansa ovat mm. vankilat, kasarnit, koulut, luostarit ja vanhainkodit. Totaalista laitospäiisöä kuvaavat hänen mukaansa seuraavat piirteet:

1. Yhteisö on eristetty ulkomaailmasta jollakin tavoin, luonnonestein tai muutoin.
2. Asukkien yhteydet ulkomaailmaan ovat vähäiset.
3. Henkilökunnan ja asukkien välillä vallitsee tiukka kahtiajako.
4. Asukkien työ- ja vapaa-ajan vietto sekä nukkuminen tapahtuvat samassa paikassa ja saman auktoriteetin silmälläpidon alaisina.
5. Kaikki asukkien toiminnot tapahtuvat muiden samanarvoisten asukkien seurassa.
6. Perhe-elämää ei ole.
7. Vuorokausi on tarkoin jaoteltu ennalta määrätyn ohjelman mukaan.
8. Asukkien elämää sitovat lukuisat yksityiskohtaiset säännöt, joita tuetaan runsain rangaistuksin.
9. Johdettujen ryhmä on suuri ja valvova henkilökunta on pieni.

(Goffman 1969, 6)

Kaikki nämä ehdot eivät suinkaan täyty jokaisen totaalisien laitoksen kohdalla. Kuitenkin esim. mielisairaalan todellinen arki poikkeaa virallisista pyhäpuheista. Totaaliset laitokset riisuvat ihmisarvon. Minuuden riistoa on esim. kauan jatkuva sellainen olo laitoksessa, että tosiasiasa ei voi olla kodissaan tai ulkomaailmassa. Tämä aiheuttaa sen, että osa asukin rooleista

riistetään pois. (mt., 14-15)

Roolien riistämisestä suomalaisissa vanhusten palveluissa on esimerkkejä; on havaittu, että ne aiheuttavat pariskunnille käytännössä asumuseron. Laitokseen voi normaalisti tulla vain hoitoa tarvitseva osapuoli. Usein laitosten olot ovat myös sellaiset, että puolisoa katsomaan tulevan ei ole siellä

mutkatonta olla. Ainakaan silloin, jos kyseessä on huone, jossa on useampia vanhuksia. Tällöin hoidossa olevan vanhuksen rooli aviopuolisona katkeaa. Olisiko puolisoiden välinen intiimi läheisyys mahdollista laitoksessa? Listan viimeinen kohta pätee myös edelleen vanhainkoteihin. Esim. öiseen aikaan

korostuu henkilökunnan pienuus suhteessa "valvottaviin". Ja entä kohta 5; kuinka monessa laitoksessa asukkaat/potilaat todellisuudessa ruokailevat ja viettävät aikaa yhdessä henkilökunnan kanssa?

Goffman (1969) käsittelee myös laitokseen tulotapaa. Jos tuleminen on ollut vapaaehtoista, hän katsoo, että asukki on tuolloin jo vapaaehtoisesti antanut kotielämänsä joidenkin roolien ja asioiden kuihtua. Usein hänen mukaansa laitokseen tulotilanne sisältää ns. sisään kirjoittautumisen "menot". Asukista otetaan tiedot, luetteloidaan tavarat, huone tai makuusija näytetään. Tavaroiden tilalle annetaan laitoksen vaatteet ja tavarat. Hänen "identiteettikalustonsa" viedään. Sisään kirjoittautumiseen kuuluu joskus myös fyysinen alastomuus, ainakin sairaaloissa. Kun identiteettikalusto on kokonaan menetetty, asukki ei pysty enää esittämään asuintovereilleen "tavallista" ihmistä. (mt., 19)

Goffman (1969) käyttää laitosmaisuuutta hahmottaessaan termejä "saastutus" ja "nöyryytys". Tällaista voivat olla mm. edellä mainitun identiteettikaluston tilalle annettavat tavarat. Esim. kaikki pakotetaan syömään lusikalla. Nöyryyttää voidaan velvoittamalla asukki tekemään joitakin liikkeitä tai ruumiin asentoja. Nöyryytystä voi olla myös se, että pakotetaan altistumaan saastutukselle, jota aiheuttavat omat tai toisten eritteet tai muiden ihmisten tavaroiden sekaan laitettut tavarat. Tätä on myös tavallaan tilaratkaisut, joissa käymälät ovat ovettomia. Kollektiiviset nukkumajärjestelytkin ovat tällaisia. Samaten tilanne, jossa joutuu tahtomattaan makaamaan kuolevan lähellä. Myös sosiaalisissa suhteissa voi joutua saastutuksen uhriksi. Pakotetaan toisten ihmisten alinomaiseen seuraan eikä voi itse hallita sitä, kuka tarkkailee kunkin henkilökohtaisia toimia. Tätä voi kutsua pakkosuhteeksi toisiin ihmisiin. Näitä tällaisia tilanteita Goffman kutsuu minuuteen kohdistuviksi hyökkäyksiksi. Ne ovat hänen mukaansa ihmisen rumentamista, nöyryytystä ja saastutusta. Nöyryytystä korostaa vielä se, että tietyt normaaliin elämään kuuluvat asiat, kuten yörauha tai pehmeä vuode sallitaan vain erityistapauksissa. Totaalisissa yhteisöissä asukki pyrkiikin saavuttamaan nämä edut ensitilassa. Jyrkimpiä muotoja nöyryyttämisestä on sitominen esim. pakkopaitaan. (Goffman 1969, 24-36)

Edellä kuvatut asiat on valtaosa nykylaitoksissa elävistä miehistä kokenut armeijassa tai sodassa. Ehkä siinä on syy, miksi miehet yrittävät pärjätä viimeiseen asti mieluiten ilman riippuvuutta toisista ihmisistä. Tai siihen, miksi mies avoimesti laitoksessa osoittaa vastenmielisyyttä pesutilanteisiin? Jospa kyse on siitä, että he kavahtavat vaistomaisesti sellaista mikä muistuttaa varsinaisista totaalisista laitoskulttuureista.

Pakkopaitaa nykyajan vanhusten laitoksissa muistuttavat erehdyttävästi erilaiset sinänsä jossakin tilanteessa tarpeelliset "liivit", joilla sidotaan vuoteeseen tai geriatriseen tuoliin. Liivejä käytetään usein muistihäiriöisen

kohdalla, kun on aivan pakko estää liikkeellelähtö esim. lonkkaleikkauksen jälkeen. Niiden tarkoituksena ja viestinä saattaa olla sama kuin pakkopaidan.

Goffman (1969) kuvailee myös asukin rituaalista asemaa laitoksessa. Hän on olemassa muttei toisaalta ole. Tätä kuvaa esim. se, ettei asukia tervehditä ohitettaessa, puhumattakaan että kuunneltaisiin. Tästä on esimerkkinä myös rituaalinen puhe: "onko sinulla molemmat sukat jalassa?". Samalla kuitenkin tarkistetaan, onko. Ja esimerkiksi sen sijaan, että kehoitetaan kävelemään, raastetaan kädestä tai työnnetään. (mt., 37)

Miksi totaalissa laitoksessa riistetään minuus? Goffmanin mukaan syynä on usein käytännön pakko; valtavaa määrää ihmisiä joudutaan hallitsemaan rajoitetussa tilassa ja vähin varoin. Kaikki se, miten laitos pyrkii selviämään näissä oloissa, muodostaa symbolisen vuorovaikutuksen. Joillekin asukeille nöyryytys saattaa aiheuttaa psyykistä voimakasta stressiä, mutta joillekin myös huojennusta, jos yksilö kokee syyllisyyttä maailmassa tai sitten inhoaa maailmaansa.

Edellisten näkökulmien tarkoitus ole asettaa yhdenmukaisuusmerkkejä vanhainkotien ja Goffmanin totaalisen laitoksen väliin. Samoja sävyjä voi kuitenkin löytää.

Laitosmaisuus saattaa juontaa vanhainkodissa juurensa sairaalakäytännöistä byrokraattisine ilmiöineen. Byrokratiaa on perusteltu sillä, että sairaalamaailmalla on toisaalta uskonnolliset, toisaalta sotilaalliset lähtökohdat, sillä nämä ovat osaltaan vaikuttaneet sairaalalaitoksen syntyyn. Kyse on myös tehokkuus- taloudellisuus - vaikuttimista. Kaikista näistä lähtökohdista sairaalan toimintaan on juurtunut rutiininomaisia, rituaalisia käytäntöjä, joiden tarkoituksenmukaisuutta on toisinaan kyseenalaistettu. (Wiili-Peltola 2000, 122-130)

Sosiaalihuoltoasetuksen 11 §:n mukaan laitoksen tulisi mm. olla turvallinen, kodikas, virikkeellinen ja yksityisyyttä mahdollistava. Vanhus ei todellisuudessa ole mukana, kun käytäntöjä suunnitellaan. Se, ettei heitä oteta todesta, voi johtua siitä, että heitä pidetään tuottamattomina, muita arvottomampina ihmisinä. Laitoksen arkielämää on väitetty määrittävän enemmän se, mitä henkilökunta ajattelee ja miten he työskentelevät. Laitoksen toimintakulttuuri, sen lisäksi, että se on työntekijöiden luoma, myös muuttuu kovin hitaasti. Toimintatapa on pitkälle tiedostamatonta, sitä toteutetaan rutiininomaisesti. Organisaation kulttuuri on siksi suhteellisen pysyvää, eikä asiaan auta pintarakenteiden tai pelkkien prosessien muuttaminen. (Vrt Viljaranta 1991, ss 28-30) Toisaalta on todettu, että sekä vanhukset että työntekijät haluavat purkaa liiallista laitospolttuuria arkitoimissa. Vaikka kysymys on vanhusten hyvinvoinnista, kyse on myös työntekijöiden työssä viihtymisestä. Nämä kaksi asiaa ovat hyvin läheisessä tekemisessä keskenään. Työssä viihdytään, jos vanhukset antavat tyytyväistä palautetta ja työ sujuu eri ammattiryhmien kesken luontevasti. (Byckling & Tenkanen 1994, 72)

Itsemääräämisen oikeus on eräs asia, jota asiakkaan edun nimissä laki tavoittelee. Tämä näyttää kuitenkin estyvän. Esteet ovat sekä laitoksen kulttuurissa että vanhuksen sisällä. Vanhuksella ei ole tietoa eikä voimaa. Kykenemättömyys määrätä voi johtua myös subjektiivisesta tunteesta, ettei kykene. Toisaalta itsemääräämisoikeus on erittäin vaikea asia toteuttaa, silloin kun kyseessä on hyvin huonokuntoinen ihminen. Itsemääräämiseen

joudutaan puuttumaan joskus, esim. kun vanhuksen tahdon mukainen asia tuottaa muille haittaa, tai koituu vanhuksen tuhoksi. Vanhuksen harkintakyky voi olla hämartynt. (Vrt. Viljaranta 1991, s. 51-55) Elämä sairaalalaisessa yhteisössä on virallisesti järjestettyä. Siellä on selkeä työnjako ja päiväjärjestys. Tällöin asukkaalle tai potilaalle syntyy kokemus vajaamittaisuudesta, vajaavaltaisuudesta. Pahimmillaan hänen reviirinään on vain oma ruumis. (Gothoni 1987, 241)

Yleisesti ajatellaan, että julkiset palvelut Suomessa ovat korkeatasoisia. Palveluissa kuitenkin on nähty dramaattisena heikkoutena nimenomaan asiakkaan itsemääräämisoikeuden laiminlyönti. Toisin sanoen asiakkaan ääni on tukahdutettu vaikka palvelu muutoin vaikuttaisikin laadukkaalta. Kärjistäen on katsottu, että joissakin vanhainkodeissa vanhuksia kohdellaan edelleen kuin vajaanmielisiä. Heidä ei viedä ulos, heidät pakotetaan henkilökunnan mukavuuden kannalta laadittuihin päiväjärjestyksiin. Sairaaloissa pahimmillaan vanhuksia ei kunnolla kuunnella, tuskin sanotaan päivää. Tällaista piittamattomuutta ja aika ajoin vakaviakin asiakkaan oikeuksia loukkaavaa käytöstä on yleisesti muuallakin, missä palvellaan asiakkaita. Näille on saattanut olla tyypillistä, että kollegat eivät ole puuttuneet tapauksiin vaan suojelleet väärin menetelleitä työtovereita. (Hautamäki 1997, 97-103)

Vanhusten laitoshoidtoa moititaan myös liiasta fyysisyyden korostamisesta. Vain kehon tarpeet otetaan huomioon ja ihmisen muut puolet jäävät vaille. Laitosmaisen arjen piirteitä on mm. päiväjärjestys tarkkoine kellonaikoineen, työntekijän työntäyteinen päivä, vanhuksen yksitoikkoinen, pitkä ja tyhjä. Kohokohtia ovat vain syömiset ja juomiset. Vanhukset ja työntekijät elävät omissa maailmoissaan. Juuri rutiininomainen työ passivoi ja laitostaa vanhukset. Heistä tulee näennäisesti homogeeninen joukko, eikä näin synny edes paineita poistaa rutiineja, kun yksilöllisiä toiveita ei ole. Noidankehä on syntynyt. Rutiinit aiheuttavat kiireen, ja sitten ei sallita enää mitään yllätyksiä päivän kulkuun. (Viljaranta 1991)

Kun tutkitaan kaikkein heikkokuntoisimpia vanhuksia laitoksessa, on kyse pitkälti siitä, kuinka riippuvaisia he tilanteensa tai laitoksen käytäntöjen vuoksi ovat toisista ihmisistä. Ovatko he todellisuudessa enää niin vapaita, että palveluissa tavoiteltu itsemääräämisoikeus voisi edes teoriassa toteutua? Baumanin (1997) mukaan kysymys vapaudesta on yksi piinallisimmista ihmiselon ehtoihin liittyvistä ongelmista, joita sosiologia yrittää ratkaista. Itse asiassa sosiologian historia voidaan suurelta osin katsoa tämän ongelman ratkaisuyritykseksi. Hän mukaansa se, että ihminen on vapaa merkitsee, että ensinnäkin hän voi valita ja toiseksi, että hän todella valitsee. Vapaus tarkoittaakin nimenomaan kykyä päättää ja valita. (Bauman 1997, 29) Juuri näitä asioita modernissa suomalaisessa asiakaskeskeisessä sosiaalihuollossa on tavoiteltu (Salmela 1997,21)

Yhtymäkohtia lasten asiakkuuteen ja lapsitutkimukseen

Vanhuksen ja lasten asiakkuudessa voi nähdä kiinnostavia yhtäläisyyksiä ja myös heitä koskevissa tutkimuksissa on tiettyjä rinnakkain kulkuja. Vanhuksista puhuttaessa on kirjoittamaton sääntö, että heitä ei saisi verrata lapsiin, sellaista pidetään sopimattomana. Tämä pohjautuu ehkä siihen, että lapsia ei pidetä yhtä kehittyneinä ja tärkeinä ihmisinä kuin aikuisia (Lallukka 2000). Virallisesti vanhuksia ei saa pitää lapsina, mutta vanhainkodissa heitä hellitään ja hoivataan, kuten lapsiakin ja myös uusimmat terveydenhuollon termit, kuten hoivasairaala tai hoivapalvelut tuovat mieleen lapsiin liittyvän huolenpidon.

Voidaan ajatella, että vanhusten ja pienten lasten elämäntilanteessa on samankaltaisuutta; vanhainkodissa elävät vanhukset usein tarvitsevat vaipan, apua syömisessä/syöttämisessä, ja usein paljon muutakin huolenpitoa, aivan kuten vanhemmistaan riippuvaiset lapset. Jotkut vanhuksista ovat menettäneet puhekykynsä kun taas pienet lapset eivät vielä osaa puhua. Työntekijöiden työasennot muodostuvat heikoimpia vanhuksia hoivattaessa ja lapsia hoidettaessa samannäköisiksi, esim. työntekijän on lapsen kanssa leikittäessä tai juteltaessa usein asetettava lattiatasoon tai polvilleen. Näin tapahtuu myös heikkovoimaisen vanhuksen seurassa, jos vanhus pystyy vain istumaan tai lepäämään vuoteella. Joitakin laitoksessa olevia vanhuksia on myös nosteltava, kuten lapsiakin. Tämä on tosiasia joillekin vanhainkodin asukkaille, pidettiinpä tällaista "lapsellista" olotilaa onnettomana asiantilana tai ei.

Molemmista ikäryhmistä näytetään ajateltavan, että heiltä puuttuu jotakin, mitä aikuisilla on, ja jota heille voidaan antaa tai korvata. Esim. lapsitutkimukset ovat osoittaneet tällaisia stereotyyppioita (Lallukka 2000). Tietyissä tilanteissa aikuiset käyttävät lasten kanssa korostuneen rohkaisevaa tai "lapsenomaista" puhetapaa, jota lapset nimittävät lassytykseksi (Törrönen 2003). Vanhuksia hoitavat työntekijät käyttävät joskus aivan samanlaista puhetapaa vanhusten kanssa.

Yhtäläistä saattaa olla myös työntekijöiden suhtautumistavoissa. Sekä lapsiin että vanhuksiin suhtaudutaan ystävällisesti ja huomaavaisesti, mutta toimintatavat usein määräytyvät aikuis- tai työntekijäkeskeisesti. Niin lasten kuin laitoksessa asuvien vanhustenkin ympäristö vaikuttavat joka paikassa olevan valmiiksi suunniteltuja ja tehtyjä, ilman heidän konkreettista osallisuuttaan (Törrönen 2003).

Kun haluaa olla asiakkaan asialla, joutuu sekä lasten että vanhusten kyseessä ollen useamman ongelman eteen kuin muiden asiakasryhmien kanssa. Lasten kuulemisesta on sanottu, että sitä ei ole tärkeää tehdä sen vuoksi, että he sillä tavoin oppisivat kantaa ottaviksi. Syyksi riittää se, että lapsilla on yksinkertaisesti oikeus tulla kuulluksi. Samaa voidaan sanoa vanhuksista, heidänkään suhteensa ei tarvitse pitää yllä kasvattavaa intressiä, vaikuttivatpa he sitten kuinka vähään tyytyviltä hyvänsä. (Vrt. Riihelä 1997, 144-149)

On olemassa myös sanonta, että jokin tai joku on lapsipuolen asemassa. Se tarkoittanee tilannetta, jolloin on alakynnessä eikä oteta täydestä. Kyse saattaa olla laitoksessa olevan vanhuksen omasta tahdosta tulla lapseksi jälleen. Jotkut heistä turvaavat alentuneen toimintakykynsä vuoksi täydellisesti heitä auttaviin käsiin, aivan kuin lapsi turvaa vanhempinsa. Vanhuksella on oikeus näin

kokea, joskin hänellä on oikeus myös kokea toisin. Jos vanhus voimiensa heikennyttyä haluaa ja sallii itseään kohdeltavan "lapsena", se saattaa sisältää vain kaipausta saada hellyyttä ja hyvänä pitämistä. Jos työntekijä vaistoaa tämän tarpeen ja jos tarve todella on vanhuksesta lähtöisin, ei asiassa pitäisi olla mitään arvottomaksi tekemistä tai arvosteltavaa. Eri asia on, jos vanhuksia ajattelemattomasti hoidetaan kuin nukkeleikeissä. Kahden ihmisen välinen suhde myös vanhainkodissa on hyvin henkilökohtainen.

Edellä on tarkasteltu lapsiasiakkaan ja vanhusasiakkaan aseman yhtäläisyyksiä eri palvelujen käytäntöjen näkökulmasta. Myös tieteellisissä keskusteluissa ja tutkimussisällöissä on nähtävissä samankaltaisuutta. Lallukka (2000) on tarkastellut yhteiskuntatieteellisiä lapsuuden ja vanhuuden tutkimuksia ja törmännyt muutamiin kiinnostaviin rinnakkaisuuksiin. Yhtäläistä on esimerkiksi se, että molempien ryhmien tutkimusta harjoittavat käytännössä muut kuin he itse. Esim. vanhusnäkökulma on vain periaatteessa mahdollinen,

käytännössä tiukasti tulkiten kuitenkin harvoin toteutuva, kun vanhuksia tosiasiassa tutkii toinen sukupolvi. Näin ollen sekä vanhuuden että lapsuuden tutkimuksessa on aiheellista reflektoida kysymyksiä sukupolvi- ja määrittelyvallasta. Yhtäläistä on myös se, että sekä lasten että vanhusten katsotaan eroavan muista sukupolvista sen suhteen, kuinka paljon he ovat riippuvaisia toisen ihmisen avusta. Lallukan tutkimusaineistossa toistui lisäksi samansuuntainen ilmiö kuin vanhuuden osalta on osoitettu; lapset kaihtoivat monin tavoin "lasta" terminä. (Lallukka 2000, 167-170) Samalla tavoin vanhusten on sanottu olevan haluttomia tunnustautumaan vanhukseksi. Ikääntymiskeskustelussa on jopa päädytty etsimään "vanhus"-sanalle korvikkeita, kuten "eläkeläiset", "ikäihmiset", jne. (Jyrkämä 1996) Rantamaa (1996) ja Jyrkämä (1996) ovat ottaneet esille vanhuuskeskustelussa ilmiön, jossa korostetaan liiallisesti vanhuuden aktiivisuutta ja vireyttä tavoiteltavana ihanteena, aivan kuten lapsitutkimuksissa on saatettu korostaa lapsen osallisuutta tai toimijuutta tavalla, joka on omiaan luomaan normatiivisia paineita lapsuudelle. (Lallukka 2000, 167) Tällöin hyvää tarkoittava iän problematisointi saattaa kääntyä itseään vastaan. Ruoppilan (1992) havaintojen mukaan on merkille pantavaa, että iäkkäillä kotona asuvilla ja suhteellisen hyväkuntoisilla 65-74 -vuotiailla ihmisillä on vahva kielteinen asenne vanhuuteen. (Ruoppila 1992, 12)

Tutkimustulosten valossa näyttää siltä, että sekä lapsuuden että vanhuuden ikäkaudet jäävät ikään kuin aikuisuuden tai nuoruuden vaiheiden säätelöiksi, jolloin nämä ikäkaudet voivat joko lyhentyä tai pidentyä.

Esimerkiksi Nikander (1999) on havainnut aikuisuuden "pidentymistä" tai yhdenikäisyyden kulttuuria, jossa eri ikäryhmiä ja näiden erilaisia elämäntapoja ei voitaisi erottaa toisistaan. Ikä on tällöin enemmänkin vain tyyliseikka, jonka voi itse määritellä vaatetuksella ja muilla valinnoilla. (Nikander 1999,34)

Lapsitutkimuksista voi vielä mainita Törrösen (2003) tutkimuksen, joka koski lastenkotia ja lasten osastoa sairaalassa. Tutkimustuloksissa ja teemoissa on suurta yhtenevyyttä vanhusten laitoksia koskevien tutkimusten kanssa. Törrösen tutkimuksessa käsitellään paljon mm.laitosmaista kulttuuria, kodinomaisuuden kysymystä tilojen suhteen ja hoitajien muodostamaa tunnesuhdetta hoidettaviin, aivan kuten vanhustutkimuksissakin on tehty. (Törrönen 2003)

Vanhusten vaikutusmahdollisuuksia ja osallisuutta on tarkasteltu mm. vanhusneuvostoja koskevassa tutkimushankkeessa (Leinonen 2004) ja lasten osallisuutta heitä koskevissa asioissa on tutkinut mm. Kiili (2002), joka on kiinnittänyt huomiota siihen, että joskus lasten mielipiteiden kysyminen on muistuttanut vain aikuisten tarvetta saada pelkillä kysymyksillä hyvä omatunto (Kiili 2002,5) . Samasta asiasta kannattaisi ehkä olla huolissaan niin käsillä olevan tutkimuksen kuin muidenkin vanhustutkimusten suhteen.

Tutkimuksia vanhusten palveluista

Aiemmissa kansainvälisissä vanhuspoliittisissa tutkimuksissa on kiinnitetty huomiota runsaasti palvelujen laatuun ja sen arviointiin. Palvelujen laatu on ollut kasvavan mielenkiinnon kohteena erityisesti 1990-luvulta alkaen niin Yhdysvalloissa kuin Euroopassakin. Kiinnostuksen myötä on alettu puhua laadun arvioinnista, laadun varmistuksesta, laatutakuusta ja jopa laatustandardeista. Voidaan sanoa, että laadusta on aina puhuttu ja sitä on tavoiteltu, mutta uutta on laadun käsitteen tarkempi tieteellis-teoreettinen analysointi sekä erilaiset "laatuexperttien" ja konsulttien pyrkimykset luoda laadulle malleja ja standardeja. (Slagsvold 1997, 291)

Slagsvoldin (1997) tutkimusten yksi pääviesti on, että jos halutaan palvelujen käytännön pohjaavan tutkimukseen, on tieteellisten tulosten ja välineiden oltava valideja. Toinen pääviesti on, että validit tutkimusmenetelmät eivät välttämättä ole valideja käytännön menetelmissä. Näihin käsityksiin hän on päätynyt tarkastellessaan eri laadun mittaustapoja. Hän on kritisoinut voimakkaasti mm. niitä tapoja, joita 1990-luvulla on käytetty ja kehitetty vanhusten hoidon laadun arviointiin. Hänen mukaansa useimmissa palvelujen laadun tutkimuksissa ei tiedosteta, että on olemassa erilaisia laatuindikaattoreita, joita ei saisi missään tapauksessa sekoittaa toisiinsa, varsinkaan siten, että jotakin tiettyä indikaattoria käytetään vanhusten palvelujen eräänlaisena suosituksena. Esimerkkinä hän mainitsee erään laadun osatekijän, katetrien käytön vanhusten laitoshoidossa. Tietyissä mielessä katetrien käytön runsaus saattaa merkitä jossakin laitoksessa sitä, että vanhusten oikeutta päästä itse tarpeilleen Wc:hen on rajoitettu. Tällöin katetrien käytön runsaus kertoisi huonosta palvelun laadusta. Asia ei luonnollisestikaan ole näin yksioikoinen eikä yhdestä erillisestä asiasta voi tehdä automaattisesti johtopäätöksiä. Jos kuitenkin tällaista indikaattoria aletaan käyttää sokeasti hyvän laadun ohjenuorana kyseessä on keinotekoinen, näennäis- tai "valelaatu". Samanlainen, harkintaa vaativa hoidon laadun mittari on esim. rauhoittavien lääkkeiden käyttö laitoksessa. Vähäinen rauhoittavien käyttö voi kertoa lämpimästä ilmapiiristä, jossa lääkkeitä tarvitaan vähemmän, mutta yhtä hyvin kyse voi olla jostakin muusta. (Slagsvold 1997,300)

Slagsvoldin (1997) käsityksen mukaan laatukirjallisuudessa on sinnikkäästi paneuduttu siihen, että kyettäisiin muotoilemaan arvioitavan palvelun tavoitteet sellaisiksi, että mittaaminen sujuisi hyvin ja luotettavasti. Tämä on ollut tavallaan tieteen ja käytännön hyvin läheistä ja hedelmällistäkin yhteyttä.

Suurena ongelmana on kuitenkin ollut samalla, miten luoda mittareita, jotka todella pystyisivät luotettavasti mittaamaan sitä, mitä on tarkoitettu mitattavaksi. Monet mittarit ovat osoittautuneet kelvottomiksi, epäluotettaviksi ja mitanneet itse asiassa "valelaatua" ja jopa estäneet oikeata laatua toteutumasta silloin, kun virheellisten mittareiden ja johtopäätösten vuoksi on esim. lakkautettu vanhusten hoitolaitoksia "mitatun" huonon laadun vuoksi.

Tällöin voi sanoa, että laatumittarit ovat omalta osaltaan jopa aiheuttaneet näennäislaatua saamalla hyviä mittaustuloksia laitoksissa, joissa mitatut osatekijät ovat toteutuneet. Kysymys on saattanut olla esim. siitä, että on pyritty määrittelemään todellisuutta mittareiden näkökulmasta. (Slagsvold 1997, 292) Tällaista voi nähdä tapahtuneen mm. suomalaisten kuntien eri palvelujen toimintasuunnitelmissa, jotka yleensä esitetään yhdessä talousarvion kanssa. Tällöin vaatimuksena on hyvin usein esitetty, että kullekin palvelulle tulisi esittää niin selkeä ja konkreetti tavoite, että sen toteutumista voidaan yksinkertaisesti, nopeasti ja mieluiten kvantitatiivisesti mitata. Tällaisia mitattavia suureita ovat olleet käyntimäärät, hoitopäivät, suoritteet, kunnan ns. laitosaste vanhushoitoissa jne., joiden on arveltu kuvaavan myös palvelun laatua.

Slagsvoldin (1997) mukaan käytetyistä laatumittareista tiedetään kuitenkin itse asiassa hyvin vähän, päinvastoin on laadittu suuri määrä mittareita, joiden validiteetista ei ole juurikaan käsitystä vaikka ne päälle päin näyttävätkin varsin sopivilta ja järkeenkäyville. Aiemmin mainitun katetrien käytön mittaamisen lisäksi Slagsvold tuo esille mm. vanhusten hoivakotien yhteydessä itsestään selvyytensä tavoitellun yhden hengen huoneissa asumisen. Slagsvold väittää, että tällaista tavoitetta ei ole laadun mittarina osoitettu lainkaan validiksi. Toisaalta hän mainitsee hoivakotien laatumittareita, jotka on tehty aivan liian yleisluontoisiksi, jotta ne olisivat päteviä kuvaamaan laatua. On siis nähtävissä sekä asioiden pirstomista keinotekoisiksi osiksi ja toisaalta laajoja epämääräisyyksiä. Laatumittareita pitäisi aina voida peilata vanhusten omaan arvioon asioiden tilasta, mutta toisaalta tässä kohdin törmätään tyytyväisyys-mittausten monimutkaiseen problematiikkaan. (Slagsvold 1997, 293)

Esimerkkeinä eri laatumittausten epäonnistumisesta Slagsvold (1997) mainitsee tutkimuksen, jossa päädyttiin kahdella eri tutkimustavalla vastakkaiseen tulokseen siitä, onko vanhustenhoidon laatu parempi pienessä vai isossa hoitoyksikössä. Todettiin myös, että pitkälle standardisoidut tutkimustavat ja niiden vaihtoehtona kokeillut havainnointimenetelmät eivät korreloineet keskenään lainkaan, silloin kun mitattavina asioina olivat psykososiaaliset vanhusten hoidon tekijät. (Slagsvold 1997, 295)

Vanhuspoliittiset tutkimukset Italiassa ovat Paolettin (1999) mukaan kohdistuneet eniten vanhusten palveluihin. Seuraavaksi suurimpina tutkimuskohteina olivat omaishoito, demograafiset tutkimukset sekä ikääntyvien asemaa yhteiskunnassa koskevat tutkimukset. Italian vanhushoito palvelut muistuttavat paljon suomalaisia palveluita mm. siten, että jako sosiaali- ja terveyspalveluihin on samanlainen ja mm. vanhainkotien historiallinen tausta köyhäinhoidollisina laitoksina on samankaltainen suomalaisten laitosten kanssa. Suomalaisten vanhainkotien historiaa muistuttaa myös maininta, että sairaita vanhuksia ei haluttu kannattavuussyistä pitää sairaaloissa, vaan heitä alettiin yhä suuremmissa määrin hoitaa kunnallisissa vanhainkodeissa.

Nykypäivän italialaisessa tutkimuksessa vanhuksia kohtaan tunnetaan vahvaa mielenkiintoa. (Paoletti 1999, 83-88)

Toinen italialainen tutkija, Costanzi (1997) on todennut, että hyvinvointipalvelujen laadun tutkimus on kohtalaisen uutta Italian sosiaalipalveluissa. Hän muistuttaa erityisesti hyvinvointipalvelujen erityisluonteesta; ne eivät ole tehdastuotteiden kaltaisia mitattavia tavaroita vaan palveluita, joilla on oma erityinen symbolinen merkityksensä yhteiskunnalle. (mt., 243) Kyse on hänen mukaansa pitkälle ihmisoikeuksista yleensä, joita vasten pitäisikin vanhusten palveluita arvioida. Hän vertaakin hyvinvointipalveluita torilla myytäviin tavaroihin; viimeksi mainittuja voidaan helposti arvioida standardeilla, mutta ensiksi mainittuihin tarvitaan moraalia mittapuuksi. Costanzin mukaan on myös muistettava laitoshoidossa olevien vanhusten kunnon olevan useimmiten niin heikon, että voidaan aiheellisesti pohtia, voivatko vanhuksset olla varsinaisesti "osallisia" hoitoprosessissa ja laitosten elämän suunnittelussa. Heidän kuntonsa vaikuttaa monella tavalla heidän kykyynsä arvioida ja olla mukana. Myös heidän suuri riippuvuutensa henkilökunnasta vaikuttaa mahdollisuuksiin ajatella ja hahmottaa omaa tilannettaan. Tuskin kukaan vanhus on varsinaisesti suunnitellut laitokseen tulemistaan saati asettanut laitoshoidolle etukäteen mitään odotuksia. Hänen tilanteensa, oikeastaan koko elämäntilanteensakin on niin monimutkainen, että vanhuksen on siitä itse vaikea muodostaa jotakin selkeää käsitystä. Tällainen vaatisi kohtalaisen paljon paitsi tietoa, mihin verrata myös kykyä ja voimia. Tällaisessa tilanteessa ammattilaisille jää erityisen suuri eettinen vastuu toisaalta pyrkiä selvittämään vanhusten kokemuksia ja toisaalta ymmärtämään niitä oikein. (Costanzi 1997, 244-247).

Costanzi on sivunnut myös muita kuin vanhusten laitospalveluita. Hänen mukaansa viimeaikaiset laatunäkökulmat perustelevat laadun vaatimusta niin, että todellinen, syvä laatuymmärrys ratkaisee myös määrällistä puutetta. Jos vanhuksset saavat laadukasta apua kaikissa ongelmissaan esimerkiksi jo kotonaan, vain ne ohjautuvat laitokseen, joiden kohdalla mitään muuta ei ole tehtävissä. Tällöin vääjäämättä laitoksista vapautuu tilaa todellisille tarvitsijoille ja ainakin laitospaikkojen tarpeen nopea nousu pysähtyisi. (Constanzi 1997)

Brittiläisistä tutkijoista Willcocks (1999) on perehtynyt vanhusten laitoshoidon laatuun myös hyvin kriittisestä näkökulmasta. Hänen mukaansa hoitopaikoissa pyrittiin samanlaisiin hyväksi katsottuihin asioihin kuin Suomessakin, mutta moni asia estyi jo laitoksen kynnyksellä. Britanniassa vanhusten hartaimmat toiveet olivat mm. saada yksityinen, oma huone, joka olisi riittävän iso ja jossa yksilöllinen elämäntyyli olisi mahdollista. He toivoivat myös enemmän huomiota vanhainkotiin tulovaiheeseen, ympäristön, jossa tuntisi itsensä aidosti tervetulleeksi sekä enemmän satsausta materiaaleihin. He halusivat myös yksityistä tilaa, yhdessäolon tilaa, apua ja palvelua. Ennen muuta he tahtoivat tulla kuulluksi isoissa ja pienissä asioissa. (Willcocks, 1999)

Willcocks löysi myös syitä siihen, että vanhuksset eivät esitä toiveitaan tai kantele helposti. Suoraan puhumisen ongelma ei siis ole vain suomalaisten. Kantelu on vanhukselle riskin ottoa. Hän saattaa joutua yksinäisyyteen, hänet voidaan jättää vähemmälle huomiolle tai hänen puhettaan ei yksinkertaisesti oteta todesta, jos hän valittaa. Kantelija voi myös joutua yleisen kritiikin tai arvostelun kohteeksi. Voi seurata suorastaan skandaali. Näistä syistä

vanhukset puhuvat mieluummin vihjeellisesti tai ei ollenkaan. Esim. fraasi "hoitajat ovat täällä niin ystävällisiä, mutta heillä on aina niin kiire", on hienovarainen ilmaus siitä, mitä vaille sairas vanhus itse asiassa jää. Vihjaus kuitenkin valitettavasti usein tulkitaan niin, että vanhus on vain myötätuntoinen ylikuormitetulle henkilöstölle. Willcocks toteaaakin, että tehokkainta olisi täydellisesti esiintuotu ja hyvin ilmaistu valituksen aihe. Valitukselle ei kuitenkaan ole vanhainkodeissa virallista kanavaa. (Willcocks 1999)

Glendenningin (1993) mukaan brittiläisissä tutkimuksissa on mm. vanhusten kaltoinkohtelua raportoitu laajasti. (Glendenning 1993, 151) Myös amerikkalaisissa tutkimuksissa havaittiin, että eri laitoksista löytyi viranomaisille saakka ilmoitettuja lukuisia dokumentoituja tilanteita, joissa laitoksessa olleita vanhuksia oli lyöty, puisteltu, jätetty syöttämättä, ylilääkitty, riistetty mahdollisuus käydä wc:ssä ja kohdeltu monilla muilla tavoin halventavasti. Glendenning hämmästelee kuitenkin sitä, ettei valtiovalta näyttänyt puuttuvan näihin tilanteisiin. (Glendenning 1993, 153-162)

Suomessa Simo Koskinen (1993) on tutkinut laajasti sosiaalityötä vanhusten parissa. Hänen mukaansa vielä 1980-luvulla vanhusten sosiaalityö jäi enimmäkseen kouluttamattomien työntekijöiden harteille koulutetumpien ja kokeneempien hoitaessa lapsiin ja perheisiin liittyviä asiakastöitä. Käsitys vanhuudesta oli usein myös kielteinen. (Koskinen 1993, 11-13) Sosiaalityöntekijöiden gerontologinen vanhustietämys ei ollut kovin suurta, mikä seikka korostui erityisesti nuorten työntekijöiden työssä. (Koskinen 1993,64)

Gerontologisen tiedon myötä tämä asetelma on kuitenkin vähentynyt ja se on käytännössä alkanut näkyä mm. siten, ettei vanhuksia enää nähdä aivan yhtä voimakkaasti homogeenisena asiakasryhmänä kuin aiemmin. Myös feministinen näkökulma vanhustyössä on alkanut saada sijaa. Kaiken tämän seurauksena vanhusten tarpeita ei enää nähdä sosiaalityössä yksinomaan palvelukysymyksenä vaan heillä tunnustetaan olevan aivan samoja ongelmia kuin muunkin ikäisillä ihmisillä. (Koskinen 1993,81) Koskinen on kiinnittänyt huomiota siihen, että vaikka vanhustenhuolto, mm. köyhäinhoitolaitosten johtaminen, on edustanut nimenomaan sosiaalityön ammattia, on sosiaalityön näkökulma perinteisessä vanhustyössä kovin vähäinen (mt., 85) Myöskään vanhusten parissa toimivat muut ammattitahot eivät tiedosta sosiaalityön osaamisalueita, sillä selvityksen mukaan he pitivät sosiaalityöntekijää kykenevänä selvittämään palvelutarpeita, mutta eivät nähneet häntä mahdollisena henkilönä tukemaan vanhusta perheongelmissa tai menetyksissä. Koskinen korostaa kuitenkin vanhustyön moniammatillista luonnetta, jossa sosiaalityön lisäksi oleellista on mm. terveyden ja gerontologiaan liittyvä tietämys. Hän kuvailee terapiatyön lisäksi myös nykyään suuressa suosiossa olevia vanhustyön muotoja, kuten muistelutyötä ja kulttuurityötä. (Koskinen 1993,104-105) Koskinen on lopulta laatinut myös kuvan siitä, millaista ja mitä sosiaalityöntekijän rooli on hoivakysymyksessä. Tällöin hän mainitsee mm. sosiaalityöntekijän oleelliseksi auttajaksi silloin, kun tarvitaan hoitavan puolison tai muiden perheenjäsenten huomioon ottamista. Sosiaalityöntekijän rooli on ratkaiseva myös sosiaalipalveluiden tiedottamisessa ja koordinoinnissa ja kouluttamisessa. Tällöin sosiaalityöntekijä tarvitsee työvälineikseen paitsi gerontologista tietoa myös mm. yhteistyö- ja ryhmätyötaitoja. (Koskinen 1993, 111-113)

Teppo Kröger (2002) on selvittänyt mm. ikääntyneiden palveluiden erilaisia tuottamistapoja Suomen eri paikkakunnilla. Hyvinvointipalvelut ovat hänen

mukaansa olleet erittäin monipuolisen tutkimuksen kohteina, mikä on merkinnyt sekä asiakasnäkökulman että palvelujen tuottajanäkökulman mukanaoloa. Toistuva ihmettely on kohdistunut näissä tutkimuksissa siihen, miksi palvelujen tuottamistavat poikkeavat toisistaan runsaasti eri paikkakunnilla. Tällöin on viitattu lähinnä kustannuksia koskevaan poikkeavuuteen, jota ei ole pystytty selittämään oikein paikkakuntakoolla tai vastaavalla seikalla. Selittäviksi tekijöiksi Kröger arvioi valtionrahoituksen ja valtion ohjauksen sijaan paikallista politiikkaa. Tämä politiikka ei kuitenkaan näytä pohjautuvan paikallistasolla tehtyihin tarvekartoituksiin esim. vanhusten palvelujen tarpeista, vaan yleensä johonkin muuhun. Tällä perusteella Kröger katsookin, että valtionosuusreformiuudistus ei ole saavuttanut lainkaan tavoitettaan siitä, että kunnat rakentaisivat vapaammin paikallisten tarpeiden ohjaamina sopivimmat sosiaalipalvelut. (Kröger 2002, 93)

Merja Ala-Nikkola (2002 ja 2003) on tarkastellut vanhustenhuollon käytäntöjä, mm. vanhustenhuollon palvelupäätösten syntymistä ja ns. palveluohjauksen (case management) toteutumista. Hänen käsityksensä mukaan Suomi siirtyi 1990-luvun alussa sekä ideologisesti että käytännössä avopalveluihin ja toisaalta tämän jälkeen tapahtui palveluiden saatavuuden voimakasta supistumista. Tämä merkisi palvelujen kohdentumista entistä valikoidummalle joukolle. Tällöin palveluohjauksen rooli on noussut keskeiseksi. (Ala-Nikkola 2002, 46) Aineisto koostui neljästä asiakastapauksesta, joiden kautta palvelujärjestelmän toteutumista havainnoitiin. Tutkimus toi selvästi esiin vaikeuden, joka liittyy eri palvelujärjestelmien erilaisiin tapoihin sekä arvioida palvelun tarvetta että suunnitella tarvittavaa palvelua. Tavoitteet, näkemykset, vastuu ja valta-asetelmat olivat erilaisia ja käytettävää aikaa ja resursseja oli kaikkialla vähän ja samasta asiakkaasta oli usein eri tahoilla oma tarinansa. Tästä huolimatta tai juuri siksi eri tahojen yhteisten neuvottelujen tarve olisi aivan välttämätön; suurimmaksi esteeksi näytti muodostuvan käytettävissä olevan ajan vähyyys tällaisiin neuvotteluihin. (Ala-Nikkola 2002, 54) Ala-Nikkola on perehtynyt myös laajasti siihen ketjuun, joka joskus yksittäisen vanhuksen kohdalla johtaa laitoshoitoon. Hän kuvaa tavallista tapahtumasarjaa, joka alkaa äkillisellä vanhuksen fyysisen voimien muutoksella, johtaa sitten useisiin sairaalajaksoihin ja lukuisiin kotona elämisen kokeiluihin jotka lopulta päättyvät omaan mahdottomuuteensa. Tämän jälkeen alkaa uusi tarina, kun vanhusta aletaan pallotella laitoksesta toiseen ennen kuin oikea paikka järjestyy. (Ala-Nikkola 2004, 29) Näissä päätöksentekovaiheissa Ala-Nikkola seuraa varsin monitahoista, monista eri tekijöistä ohjautuvaa päätöksentekoprosessia. Esimerkkinä ruohonjuuritason päätöksentekoprosessista hän kuvaa mm. tilanteen, jossa sijoittuminen palveluun ratkesi jopa vanhuksen painon mukaan, (Ala-Nikkola 2003, 52) Hän päätyy tutkimuksessaan toteamaan, että jo 1990-luvun alussa asetetut tavoitteet asiakaslähtöisyydestä ja inhimillisyydestä ovat yhä paljolti toteutumatta. Hänen mukaansa pitäisikin jo Stakesin vetoamus vanhusten palvelujen kurimuksen päättämisestä ja vanhusten palvelujen kustannuksia aiheuttavasta välttämättömyydestä ottaa vakavasti eikä jatkuvasti yrittää jotakin muuta. (Ala-Nikkola 2004, 31; Ala-Nikkola 2003,)

Tenkanen (2004) on tutkinut erityisesti vanhusten kotihoidon laatua ja sen vaikutusta vanhusten elämänlaatuun. Hän toteaa näissä palveluissa tapahtuneen rajun supistumisen siten, että perinteinen kotihoito on kaventunut puoleen ja palveluasuminen lisääntynyt voimakkaasti. (Tenkanen 2004, 33) Tämä on merkinnyt käytännössä sitä, että omaan kotiin on ollut yhä vaikeampi enää saada palveluita, joka kuitenkin on ollut valtiovallan alkuperäisenä tavoitteena. Työmuodoissa on tapahtunut selvästi siirtymistä

terveydenhuollollisiin asioihin sosiaalisen tuen jäädessä sivuun ja samalla on käynyt niin, että vanhuksen kotona käy useita eri työntekijöitä tekemässä eri asioita, sen sijaan että hänen luonaan kävisi vain yksi tai muutama tutuksi tullut työntekijä, joka viipyisi pidempään. Samassa tutkimuksessa todettiin myös, että kotona asuminen vaikuttaa myönteisesti mielenterveyteen niin kauan kun vanhus kokee saavansa apua ja hänellä on sosiaalisia kontakteja. Tämä asettaa kotihoidon toteutumiselle monia eri haasteita. (Tenkanen 2004, 33) Kotihoidon nykypuutteiksi Tenkanen (2004) mainitsee mm. sen, ettei vanhusten liikkumista ulkona tai sosiaalisia suhteita ehditä tukea ja toisaalta

sen, että edelleen on olemassa jännitteitä asiakkaan aidon osallisuuden ja avun antamisen välillä. (Tenkanen 2004,33)

Simo Koskinen (1993) on edellä korostanut gerontologisen tiedon tärkeyttä vanhustyössä. Sosiaaligerontologia on tieteenhaarana erityisesti paneutunut ikääntymisen kysymyksiin. Ruotsissa toteutettiin tähän tieteenalaan liittyvä, yksinomaan vanhuuteen keskittynyt laaja, poikkitieteellinen tutkimushanke 1970- ja 1980 -lukujen aikana. Tällöin Lars Tornstam (1993) perehtyi erityisesti vanhenemisen teoreettiseen tutkimukseen ja hänen luomansa käsite gerotransendenssistä muodostui tärkeäksi teoriaksi myös suomalaisessa sosiaaligerontologisessa keskustelussa. Birgitta Oden (1993) puolestaan perehtyi vanhuspoliittisiin kysymyksiin historiallisesta näkökulmasta saaden huomiota mm. havainnoillaan vanhusten itsemurhien yleisyydestä.

Suomessa Jyrki Jyrkämä (1997) on luonut katsausta suomalaiseen vanhainkotitutkimukseen, erityisesti sellaiseen, jossa on pohdittu arkielämää. Jyrkämä on tarttunut ensimmäisenä seikkoihin, jotka jo 1950-luvulla olivat nousseet esiin; silloinkin pohdittiin laitospelämän merkitystä vanhuksen autonomiaan, riippuvuuteen, sopeutumiseen ja viihtymiseen sekä myös laitostumiseen, apatiaan ja välinpitämättömyyteen. Myös vaivahoidon tarkastelua Helsingissä oli jo tätä ennen tarkastusmatkoillaan kritisoinut silloisia laitosoitoja liiallisesta kasarmimaisuudestaan pienine vanhusten "hytteineen" (Helsingissä 1917). (Jyrkämä 1997, 226-228) Huomio kiinnittyy nykyään mm. siihen, että suurimmat vanhainkodit ovat nykyään eriytyneet erilaisiksi vanhusten tilanteiden tai sairauksien mukaisiksi osastoiksi, joista kukin tarjoaa omanlaisensa arjen puitteet vanhuksille. Jyrkämän kokoamassa vanhainkotiä koskevassa aineistossa työntekijät ovat esittäneet mielikuvien tasolla käsitystään vanhusten arjesta laitoksessa. Niissä vanhainkotielämää luonnehtivat tiukat aikataulut, asioiden toistuminen, rutiinit, tekemättömyys, istuskelu ja odottaminen. Elämän arki rakentuu tällöin päivästä päivään varsin samanlaisena. (Jyrkämä 1997, 227) Suomalaisissa yhteyksissä arkielämästä ei sinänsä ole keskusteltu kovin paljon, jonkin verran tätä on tehty lähinnä naistutkimuksen piirissä. Jyrkämän (1997) mukaan arkielämän yleisillä pohdinnoilla on relevanssia myös vanhainkotielämisen kannalta, esimerkiksi siten, että miten tavallisen vanhainkotiä sukkaan ulottuvilla oleva maailma määräytyy ja rajallistuu ja miten määrittyy tavoittamattomissa oleva ei-arki. Vanhainkotien yhtenäinen ja perusteellinen sosiaalishistoria on kirjoittamatta, vaikkakin on olemassa joitakin yksittäisten laitosten historiikkeja, joissa kuvataan myös laitosten arkipäivää. Enemmän tietoa vanhainkodeista Jyrkämän mukaan alkaa olla 1950-luvulta, jolloin keskityttiin kvantitatiivisiin ja hallinnollisiin selvityksiin. Vasta 1980-luku merkitsi vanhainkotitutkimusten ja -keskustelun laajenemista, jolloin alettiin pohtia myös vanhainkotihoidon sisältöä. (Jyrkämä 1997, 229) Viime vuosikymmenen aikana vanhainkoteihin liittyvä tutkimus on suuntautunut vanhainkotien

kehittämiseen työntekijöiden näkökulmasta. Vanhainkotien kehittämistutkimus on ollut paljolti Stakesin organisoimaa. Jyrkämä (1997) tuo esiin havainnon Liisa Viljarannan (1991) tutkimuksen ainutkertaisuudesta nimenomaan vanhainkotiarjen kuvaajana. Utta viime aikoina on ollut pyrkimys tavoittaa vanhainkodin asukkaan kokemusmaailmaa, jota ovat selvitelleet myös hoitotieteilijät. (Jyrkämä 1997, 230) Kuitenkin varsin vähän näyttää olevan sellaista tutkimusta, jossa selvitetäisiin, mitä vanhainkodin arjessa todella tapahtuu. Suomalainen vanhainkotitutkimus on käsitteistöltään tai sovelletuilta teorioiltaan varsin kirjavaa ja valtaosa tutkimuksesta on teoriaköyhää vaikka vanhainkotielämään soveltuisivat useammatkin teoreettiset viitekehykset. Näistä yksi on Erving Goffmanin totaalisen instituution käsite. Jyrkämä päätyy esittämään muutamia tutkimustapoja, joilla tulevaisuudessa voisi olla käyttöä vanhainkotitutkimuksessa. Hän mainitsee mm., että ainakin aluksi arjen tutkiminen laitoksessa edellyttäisi hyvin avointa, eksploratiivista lähestymistä, etnografista otetta. Viimeksi mainittua ei suomalaisissa vanhainkodeissa ole juuri tehty. Tällainen ote mahdollistaisi aiempaa paremmin arjen todellisuuden avaamisen, eli sen selvittämisen, mitä vanhuksella todella päivittäin tekevät ja millaiset siellä elävien vanhusten "kasvot" todella ovat. Tällöin voitaisiin kenties myös vähentää vanhainkotitutkimusta vaivannutta sukupuolettomuutta. (Jyrkämä 1997, 231-233)

2. Tutkimustietoa Laatupeleillä

Tutkimuksen tarkoitus

Johdannossa mainittiin, että tutkimuksen päätarkoituksena on ollut kuulla vanhainkodin asukkaiden ajatuksia oman arkipäivänsä asioista. Tällä tavoin pyrittiin tuomaan tämä hauras ja näkymätön vanhusryhmä mukaan vanhustyöstä ja ikääntymisestä käytävään keskusteluun. Aineiston keruussa pidettiin erityistä huolta siitä, että miehet saivat sanottavansa esille. Syynä miesten erityisasemaan oli, että tavoiteltiin uutta tietoa, ovathan miehet tulevaisuudessa nykyistä useammin vanhusten laitoksien asiakkaina. Erityisen tilan antaminen koettiin perustelluksi myös sen vuoksi, että arveltiin heidän olevan tottumattomampia puhumaan kokemuksistaan. (vrt. Sauri 1998, 94) Kiintoisaksi heidän äänensä teki myös se, että heillä on naisia enemmän kokemuksia totalitaarisista laitoksista, ainakin armeijasta.

Tutkimuksen taustalla on ollut myös sivujuonne - ammatillisen tiedon lisääminen kenttätöitä varten. Halusin testata, missä määrin käytännön työssä eläneet olettamukset ja yleistyksen "vanhuksen hyvästä" pitivät yhtä vanhusten omien puheiden kanssa. Näitä olettamuksia ei tutkimuksen alkuvaiheessa ole kuitenkaan varsinaisesti selvitetty, ne tulevat esiin vain siltä osin, kuin tuloksissa ilmeni jotakin "yllättävää", mikä tarkoittaa kirjoittamattomien käsitysten murtumista. Aiemmin työyhteisöjen toimintakulttuuria tutkittaessa on käynyt ilmi, että näkymättömät säännöt tulevat näkyviksi vasta silloin, kun tapahtuu jotakin, joka rikkoo yhteisön sääntöjä. (vrt. esim. Viljaranta 1991, 28-30) Vain yksi, ehkä aika tavallinen olettamus oli olemassa päässäni tutkimuksen lähtöhetkellä: On olemassa selviä yhdenmukaisuuksia

vanhainkodissa asuvien ihmisten toiveissa ja pettymyksissä. Tämä yleistys osoittaa, että praktikkona olin sisäistänyt tältä osin tietämättäni yhden keskeisimmistä laitosmaisuuksien tunnusmerkeistä eli käsityksen laitoksessa asuvien ihmisten homogeenisuudesta. (Vrt. Viljaranta 1991, 55-59 ja 76-79)

Vanhainkodin ja paikkakunnan kuvailua

Tutkimuksen paikkakuntana oli pienehkö kunta keskeltä Suomea. Asukkaita kunnassa oli vajaat 4000, joista eläkeikäisiä reilusti yli 700. Vanhusten osuus oli maakunnan saman kokoisten kuntien keskiarvon paikkeilla, vajaat 20 % kunnan väestöstä. Kohtalaisen vanhusvoittoinen kunta siis. Kunnan asukkaat saivat elantonsa maa- ja metsätaloudesta sekä palveluammateista. Työttömyysaste oli lokakuussa v. 2001 16 %. Työttömistä vajaat 40 % oli ollut työttömänä yli vuoden. Koko maakunnan työttömyysaste oli samaan aikaan 15 %. Sairastavuusindeksiksi oli mitattu 90-luvun lopulla 135, kun kaikkien Suomen kuntien keskiarvoindeksi oli 100 (Nieminen, 1997, 81). Kunnan rahatilanne oli äärimmäisen tiukka, mutta 1990-luvun alkupuolen lamasta huolimatta oli pystytty rakentamaan uusi vanhainkoti. Tutkimuksen loppuvaiheen aikana kunta ajautui taloudelliseen kriisiin, jonka aikana vanhainkoti lakkautettiin ja vanhusten laitoshoido siirrettiin kunnan omistuksesta terveystieteiden keskuslaitoksen haltuun.

Kyseisessä vanhainkodissa oli paikkoja 30:lle vanhukselle, joista muutama oli varattu lyhyen aikaa hoitoa tarvitseville. Paikkaluvultaan vanhainkoti oli lääninsä keskiarvoa (Vaarama, et al. 1999, 146), ja sinne jonotettiin jatkuvasti.

Tavallisimmat syyt vanhainkotiin "pääsemiselle" tai "joutumiselle" olivat dementia, vaikeat ruumiillisen toimintakyvyn heikkoudet sekä mielenterveyden pulmat. Nämä yhdistettynä korkean iän tuomaan elämäntilanteeseen olivat syynä laitokseen tuloon.

Vanhainkodin talousarvion toteutumana 2001 puolivuotisraportin yleisenä tietona mainittiin, ettei vakinaisen henkilökunnan määrä ollut uusien laatusuosituksen mukaisella tasolla. Vakinaisia hoitotyöntekijöitä oli yhtä vanhusta kohti 0.53, kun suosituksen mukaan eri hoitoyksiköitä huomioiden suhdeluvun olisi pitänyt olla vähintään 0.6 hoitajaa vanhusta kohti. Ihmisten lukumääränä tämä ero merkitsi kahden vakinaisen hoitajan alimitoitusta. Käytännössä suositeltu minimimitoitus oli kuitenkin huolehdittu väliaikaisten hoitajien turvin. Tällä tavoin päästiin valtakunnalliselle minimin keskitasolle, joten siinäkin suhteessa vanhainkoti oli varsin tavallinen.

Tutkimusmenetelmä

Tutkimus on tyypiltään laadullinen, lähinnä fenomenografinen tutkimus, jolloin tutkimuskohteena on ollut selvittää vanhainkodin asukkaiden kokemuksia ja mielipiteitä. (Hirsjärvi & Hurme 2000) Pääasiainen aineisto on kerätty nauhoittamalla, videoimalla ja kirjoittamalla muistiin vanhusten kanssa käytyjä haastattelu- tai keskustelutilanteita, joissa vanhukset pelasivat ns. Stakesin Laatupeliä. Enimmäkseen keskustelut tapahtuivat ryhmässä. Ennen päättämistä Laatupeliin, tein vapaamuotoisia haastatteluja sekä tutkimuksen paikkakunnan

vanhainkodissa että toisen paikkakunnan vanhainkodissa. Näiden tukena on käytetty mm. kertyneitä muistiinpanoja ja pientä tarkistuskyselyä vanhusten omaisille. Kyseessä on tapaustutkimus yhdestä vanhainkodista, jonka tarkastelulla "tavallisuutensa" vuoksi voi ajatella olevan laajempaakin merkitystä.

Menetelmä on tavallaan ollut peliluonteestaan huolimatta ryhmän haastattelemista. Haastattelu on metodina kaikkein yleisimpiä ja luonnollinen tutkimusväline moniin eri tilanteisiin, joissa halutaan kuulla ihmisten mielipiteitä. Tällöin on mahdollista saada tietoa myös ei – kielellisistä vihjeistä ja itse tilanteessa voi vaikuttaa haastateltavan motivaatioon. Haittana menetelmässä on mm. hitaus ja vuorovaikutuksellinen vaativuus. (Hirsjärvi & Hurme 2000) Koska haastattelut ja keskustelut tapahtuivat Laatupeli-nimisen lautapelin äärellä, on vaikea määrittellä minkä lajin tutkimushaastattelusta tarkemmin on kyse. Haastattelussa ei edetty minkään lomakkeen mukaan eikä esille nousseita teemoja etukäteen määrätty, mutta sen sijaan ”korttipakasta” sattumanvaraisesti nousseet kysymyskortit olivat etukäteen muotoiltuja kysymyksiä.

Aineiston keruun aikana olin tutkitussa vanhainkodissa sekä työntekijänä että tutkijana. Kaksinaisroolista koitui tutkimuksen teossa sekä ongelmia että etuja, joiden ei kuitenkaan katsottu muodostuneen esteeksi tutkimuksen toteutumiselle.

Robsonin (1993) mukaan tilanteessa, jossa ammatin harjoittaja on samalla tutkija, vaikeutena yleensä on paitsi aikapula, uskopuute ja tutkimustaitojen puute myös se, että praktikolla voi olla paljon ns. "insider-ongelmia". Tämä tarkoittaa sitä, että hänellä voi olla etukäteisasenteita, odotuksia ja valmiita ratkaisuja. Ulkopuolista tutkijaa useimmiten arvostetaan enemmän kuin kentällä jo olevaa. (Robson 1993, 447)

Kaikki nämä vaikeudet olivat aivan ilmeisiä minunkin kohdallani, kuten mm. alkukappaleissa mainittu halu puolustaa vallitsevia käytäntöjä. Kenttämies-tutkijan etuina ovat kuitenkin myös "insider"-mahdollisuudet, sillä hänellä on etukäteistietoa, havaintoja ja kokemusta kohteestaan, mikä saattaa helpottaa omalla tavallaan mm. tuloksien tulkintaa (Robson 1993, 447). Kaksoisrooli on sikäli mielenkiitoinen tilanteena, että kentällä toimivat työntekijät usein kritisoivat tutkijoita arkitiedon puutteesta ja tieteen ammattilaiset puolestaan epäilevät kenttämiehen uskottavuutta tutkijana. Robsonin (1993, 447) neuvona onkin, että kenttämies-tutkijan pitäisi olla erityisen huolellinen välttäänsä "mutu-tietoa". Mainittuja ongelmia on yritetty käsillä olevassa tutkimuksessa vähentää paitsi käyttämällä apu työvoimaa aineiston keruun aikana myös siten, että raportin käsikirjoitusta on luetettu tutkimuksen vanhainkodin muilla työntekijöillä. Tutkimuksen eri vaiheiden aikana on pyritty myös käyttämään tavallista runsaampaa konsultaatioapua.

Tutkimuksen varsinaisena tavoitteena ei ollut muuttaa tai kehittää kohteena ollutta vanhainkotia, eikä tuloksia voitu myöhemmin soveltaa käytännössä, joten kyseessä ei ole toimintatutkimus. Tutkimuksen pääideana oli kuulla palvelun käyttäjien ajatuksia laitoksen arjen tapahtumista, joten tässä mielessä oltiin tekemässä laadullista sosiaalipalvelun arviointitutkimusta. Jos katsotaan positivistisen ajatteluperinteen mukaisesti, arviointitutkimuksen käsite ei tarkalleen ottaen tuntuisi sopivan siihen, mitä ja miten on tutkittu. Kun viimeisessä kodissaan olevasta ihmisestä on kyse, häneen ei sovi asiakas - nimitys, eikä häntä riitä kuvaamaan pelkästään palvelun käyttäjä -nimityskään, ei liene voisi oikein puhua arvioinnista tai evaluaatiostakaan. Ihmisen kodin evaluointi kuulostaisi kummalliselta. Evaluaatioon viittaa kuitenkin tässä

tutkimuksessa se, että vanhukset olivat tulleet vanhainkotiin saadakseen kodin lisäksi huolenpitoa ja palvelua. Raportin alkukappaleissa todettiin, kuinka tiedostamattomana intressinä oli aivan alkuvaiheessa hyvänä pidetyn, vallitsevan käytännön puolustelu. Evaluaatiolle oli olemassa tavallaan sisäinen paine, halu auttaa ihmistä hyvin tai vieläkin paremmin (Cheetham et al. 1992, 5). Tämä intressi viittaa Mäntysaaren (1999) mainitsemaan Albaekin kyyniseen eloonjäämiskamppailuajatukseen. Sen mukaan joskus arviointitutkimus tilataan, jotta organisaatio saisi aseensa selvittää kilpailussa - kertoakseen ulkopuolisille ja sisäiselle piirilleen, että on moderni ja uudistushenkkinen. (Mäntysaari 1999,7) Kuten jälkikirjoituksesta voi lukea, tutkimuksen vanhainkodin olemassaoloa oli jouduttu jatkuvasti puolustamaan.

Mäntysaari toteaa myös, että nykyään monen asiantuntijan arkeen kuuluu paitsi arviointitutkimustulosten käyttäminen myös suoranainen arviointien tekeminen, enemmän tai vähemmän tutkimuksellisesti. Hän mainitsee myös, että vaikka evaluaation pelisääntöjen tunteminen on tällöin välttämätöntä, arviointia on kuitenkin vaikea oppia muutoin kuin tekemällä sitä käytännössä. (Mäntysaari 1999, 8) Evaluaation pelisääntöjä ei käsillä olevan tutkimuksen käynnistymisvaiheessa juurikaan tullut ajateltua, tutkimuksen käynnisti enemmän innoitus kuin järki. Tutkimuksen olisi voinut varmasti toteuttaa "kovan" luokan arviointitutkimuksenakin, jos olisi osannut tai halunnut muodostaa riittävän osuvasti alkuvaiheessa sen, mihin tavoitteeseen vanhainkodin olisi pitänyt ylittää. Tämän jälkeen onnistumisen mittaaminen olisi ollut tiettyssä mielessä teknisesti helpompaa. Toisaalta juuri kovan luokan mittareita on esim. vanhusten laitoshoidon kuvattaessa kritisoitu voimakkaasti sen vuoksi, että ne eivät välttämättä mittaa laatua lainkaan vaan päinvastoin saavat aikaan "valelaatua". Laatumittareiden laatua ei myöskään ole juuri tutkittu. (Slagsvold 1997)

Voiko vanhainkodin laatua sitten mitata lainkaan luotettavasti? Mäntysaari (1999) toteaa Scriveniin nojaten, että arviointi voi siitä huolimatta pyrkiä totuuteen ja objektiivisuuteen vaikka se hylkäisikin positivistisen otteen. (Mäntysaari 1999, 62).

Johdannossa mainittiin, että tutkimusta kirvoittivat monentasoiset syyt, sekä arvoihin että käytännön tosiasioihin liittyvät tarpeet. Mäntysaari kuvaa, että konstruktivistisen Gubanin ja Lincolnin näkemyksen mukaan nämä kaksi asiaa liittyvät erottamattomasti yhteen arvioinnissa (Mäntysaari 1999,55). Riittää myös, että tietää arviointitutkimuksen tieteenfilosofisista perusteista keskusteltavan kiivaastikin. Tämä kiistely auttaa muistamaan, ettei yhtä ainoaa pätevää tapaa nähdä arviointitutkimus ole olemassa. (Mäntysaari 1999, 68)

Aineisto

Tärkein osa aineistoa saatiin pelaamalla 31 vanhuksen kanssa ns. Laatupeliä (STAKES) vuosina 2000-2002. Pelaajat olivat mainitun yhden vanhainkodin asukkaita; sekä pysyvästi asuvia että niitä, jotka olivat siellä ns. lyhytaikaishoidossa, kuitenkin siinä määrin toistuvasti, että heillä oli riittävä käsitys talon tavoista. Tutkimukseen osallistuivat kaikki halukkaat vanhainkodissa ko. aikana asuneet sellaiset vanhukset, jotka kykenivät jollakin tapaa kommunikoidaan ja riittävästi käyttämään muistiaan. Vain yksi vanhuksista oli haluton osallistumaan, mutta hänkin halusi olla seuraamassa

toisten peliä. Varsinaista valikointia ei näin ollen tehty, vanhuksen oma vointi toimi automaattisena karsintakriteerinä. Tällöinkin pois sulkeutuivat vain ne, jotka olivat todella huonovointisia, kivuliaita tai vaikeasti dementoituneita. Osallistujat olivat todennäköisesti näin ollen toiminta- ja kommunikointikyvyiltään hauraampia kuin yleensä vanhustutkimuksissa. Peleissä varmistettiin erityisesti miesten mielipiteiden esille tulo järjestämällä heille kuusi omaa peliä. Keskustelut tai oikeastaan haastattelut peleissä tallennettiin normaalin nauhurin lisäksi kahdessa tilanteessa osittain videolle. Yhden pelitilanteen alussa otettiin valokuvia. Aineistonkeruun loppuvaiheessa neljä peliä tallennettiin kirjoittamalla keskustelut paperille ja aivan lopussa, kun aineiston saturaatiopiste näytti toteutuneen, vain lyhyinä muistiinpanoina. Läsni eri tilanteissa oli 1-8 vanhusta kerrallaan. Pelien vetäjänä pääsääntöisesti oli vanhainkodin viriketoiminnan ohjaaja. Useimmissa pelitilanteissa (9:ssä) Olin läsnä nauhoittajana, avustajana ja taluttajana. Laatupelin materiaalin idea piili siinä, että siinä pääsivät ääneen ne, jotka usein jäävät vanhustutkimusten ulkopuolelle huonokuntoisuutensa vuoksi. Heidän puolestaan tutkimuksissa usein vastaavat usein hoitajat tai omaiset (Esim. Vaarama et al. 1999). Yksi peli pelattiin 11 hoitajan ryhmän kanssa.

Laatupelien lisäksi käytettiin muutakin aineistoa samasta vanhainkodista. Seuraavassa aineisto eriteltynä:

1. "Laatupeli"-tilanteita 10, joista 9 vanhusten peliä ja 1 hoitajien,
2. vanhainkodin yksi asukaskokous,
3. pariskunnan yksi vapaamuotoinen haastattelu (puoliso vanhainkodissa)
4. 100-vuotiaan vanhuksen kaksi vapaamuotoista haastattelua toisessa vanhainkodissa,
5. vanhainkodin johtajan päiväkirjamerkintöjä, kirjeenvaihtoa ja dokumentoituja työnohjauskeskusteluja vuosilta 1994 - 2001,
6. omaisten merkintöjä kyselylomakkeeseen ns. omaisten päivänä.

Kohdissa 1 - 4 kyse oli nauhoitetuista keskustelutilanteista. Näihin liitettiin tilanteessa tehdyt mahdolliset havainnot, jotka oli joko saneltu nauhalle keskustelun päätyttyä tai kirjoitettu nauhan purkuvaiheessa kunkin vanhuksen kommenttipuheen perään. Kohdan 5. aineisto koostui valmiina olleesta kirjoitetusta materiaalista. Viimeinen kohta tarkoittaa pienimuotoista yksinkertaista kyselyä, jolla haettiin omaisten näkemystä vanhusten antamiin vastauksiin. Aineistoksi muotoutui näin 176 kpl A4 - sivua kirjoitettua tekstiä. Nauhoitettujen keskustelujen ajallinen pituus oli yhteensä noin 24 tuntia.

Laatupelin lisäksi kerätty muu aineisto oli mukana sen vuoksi, että aluksi haettiin sopivinta tapaa tiedon keräämiseen. Johtajan muistiinpanot ja kirjeenvaihto otettiin mukaan, sillä niissä oli kirjattuna havaintoja vanhusten ja yleensäkin talon elämästä.

Litteroinnin ja lopullisen karsinnan jälkeen tekstiä jäi n. 90 sivua. Tällöin karsinnassa oli jätetty pois sellaiset teemat, jotka nousivat erittäin vähäisessä määrin esiin, hajanaisina kommentteina. Tällaisia teemoja olivat mm. hengelliset asiat ja vanhusten saamat henkilökohtaiset apuvälineet. Joitakin asioita sen sijaan nousi usein keskusteltaviksi, kuten esim. vaatteiden pesuun liittyvät ongelmat. Laatupeli toimi tavallaan sattumanvaraisena teemojen arpojana.

Aineiston litteroinnin jälkeen muodostui muutamia teemoja, jotka on nimetty

hivenen eri tavalla kuin Lautupelin omassa teemoittelussa. Syynä erilaiseen teemoitteluun oli oma mielenkiinto sekä se, etteivät kaikki Lautupelin osa-alueet

nousseet lainkaan keskusteluissa esiin. Pelin annettiin nimittäin kulkea ennalta määräämättömästi, kaikki kysymyskortit olivat käytettävissä ja oli siten sattuman varaista, mitä kysymyksiä kussakin pelissä ehdittiin käsitellä. Kullakin pelikerralla saatoi näin ollen myös nousta aivan erilaisia teemoja. Jotkut teemat siis jäivät sattuman sanelemina pois kokonaan. Sattuma sai siis ratkaista, mikä tuli puheeksi ja mikä ei.

Lautupeli

Pääosin keskustelut käytiin ns. Lautupelin avulla, joka on eräs keino asiakaspalautteen saamiseen. Peli etenee Trivial Pursuit -lautapelin tapaan. STAKES on julkaissut ja muokannut pelin Suomen oloihin, erityisesti hoito- ja hoivalaitosten käyttöön. Peliä voidaan käyttää sekä vammaisten, vanhusten että lasten kanssa. Erityisesti se soveltuu niille, joiden on hankala tai mahdoton täyttää asiakaspalautelomakkeita. Taustalla on ollut ajatus kehittää jokin varteen otettava vaihtoehto "hienoille" kyselylomakkeille palvelun laadun mittaamista varten. Laatijat ovat havainneet, että tietoa voi kerätä hauskesti, vaikka kahvipöydässä.

(Laaksonen 2000, 8-9)

Toinen taustatekijä pelin kehittymiselle on ehkä ollut, että käytännön vanhustyössä on kokeiltu kohtuullisen paljon lomakekyselyitä ja jäätyä kuta kuinkin laihan tuloksen varaan. Asiakkaan oma ääni ei ole kuitenkaan tullut niiden kautta kuuluville. (Outinen 1999)

Alkujaan Lautupelin kehitti hollantilainen hoitokotien asukkaiden asiaa ajava etujärjestö. (Sosiaalityöntekijä 1/00, 29)

Lautupeli on käännetty ja muokattu suomalaisiin oloihin sopivaksi. Sen soveltuvuutta on Suomessa testattu ja kehitetty mm. eri vanhusten asumis- tai hoitoyksikköjen kokemusten ja kokeilujen avulla, jolloin mukana oli 11 eri hoitoyksikköä, eri ammattien edustajia näissä yksiköissä sekä muita asiantuntijoita. Kehittämistyössä olleet kokeilupaikat sijaitsivat eri puolilla maata. Lautupelin ei ole kuitenkaan tarkoitus olla siinä mielessä mittari, että sen käyttö edellyttäisi aina samanlaista käyttötapaa ja näin verrata esim. eri organisaatioiden tuloksia keskenään. (Outinen 2002)

Pelissä heitetään noppaa, ja sen silmäluvun mukaisesti pelilaudalta määräytyy tietty aihepiiri vanhainkodissa. Tuon aihepiirin korttipakasta nostetaan kysymyskortti. Kysymyskortteja, joissa siis jokaisessa on erilainen kysymys, on kaiken kaikkiaan useita satoja. Pelaaja vastaa ensin kortissa olevaan kysymykseen ja tämän jälkeen muutkin sanovat asiaan mielipiteensä, jokainen vuorollaan. Toisten mielipiteitä kuultuaan vastaaja sitten päättää, kuuluuko kortin mainitsema asia "hyviin" vai "parannettaviin" asioihin talossa. Peli mahdollistaa keskustelun, ja tätä ilmeisesti tarkoitetaan pelin käyttöohjeessa maininnalla "vuorovaikutteinen asiakaspalautemenetelmä". Korttien kysymykset liittyvät vanhainkodin arkisiin tapahtumiin, syömiseen, nukkumiseen, hoitoon, vuorovaikutukseen, asuinympäristöön, virkistykseen, jopa asuintoverin hautajaisiin. Lähes kaikkeen mitä vanhuksen päiviin kuuluu.

Kysymyksiä tarkoituksena on kartoittaa sitä, miten vanhukset kokevat palveluyksikössä tapahtuvat asiat. Kysymyskorttien teemat on jaettu yhteensä kahdeksan eri teeman alle. Näitä ovat asuminen, toiminnan organisointi, tiedonsaanti, tuen saaminen, kohtelu, arviointi, itsenäisyys ja työntekijöiden ammattitaito. (Laaksonen 2000, 8 - 9)

Peleihin ja osallistuminen oli vanhusten heikon terveydentilan vuoksi vaihtelevaa. Vain yksi vanhus pystyi olemaan mukana lähes kaikissa tarjotuissa pelitilanteissa. Yhteensä miehiä oli mukana 12 ja naisia 19. Käytännöllisesti katsoen kaikki kunkin pelin pelaamishetkellä vanhainkodissa olleet, joilla oli jäljellä kykyä puhua ja ymmärtää kysymyksiä, osallistui pelitilanteisiin. Käytännössä tämä merkitsi sitä, että peliin jaksoi osallistua kerrallaan enintään 10 vanhusta. Ne, jotka jäivät pois, olivat esim. hyvin dementoituneita tai liian huonovointisia pelihetkellä. En ollut noutamassa vanhuksia pelitilanteisiin, sen tekivät hoitajat. Hoitajien tehtävänä oli kertoa, mitä oli tekeillä. Eri pelikerroilla pelaajat vaihtelivat; jotkut vanhuksista osallistui monta kertaa, jotkut vain kerran. Myös saman vanhuksen kohdalla tilanne eri peleissä saattoi vaihdella sikäli, että hänen vointinsa saattoi olla välillä huonompi, välillä parempi. Peleissä esiin tulleet keskusteluaiheet olivat nekin erilaisia, sillä pakasta esiin nousseet kysymyskortit määräisivät puheenaiheet. (Vain sellaiset kortit jätettiin käsittelemättä, joihin paikalla olleista moni oli jo vastannut aiemmin.) Pelitilanteet olivat siis hyvin vaihtelevia monessa mielessä, vain vetäjä oli suurin piirtein sama ja peliväline aina sama. Suurin osa peleistä järjestettiin vanhusten kerhohuoneessa, joka oli kohtalaisen rauhallinen paikka, ainakin rauhallisin mahdollinen talossa. Kaksi peliä pelattiin vanhuksen huoneessa ja yksi johtajan huoneessa.

Laatupelitilanne oli tavallaan ryhmähaastattelu. Tavoitteena oli mahdollisimman rento ja avoin ilmapiiri. Sen sijaan tavoite siitä, että haastattelijaksi olisi vain pannut puhumisen alulle, ja sitten pyrkinyt olemaan mahdollisimman hiljaa, oli mahdoton tehtävä mm. edellä mainituista syistä. Päinvastoin, vanhusten kommunikoinnissa tarvittiin paljon vetäjän apua. On tosin todettu, etteivät ryhmäkeskustelut tahdo mielipidetutkimuksissa yleensäkään sujua. Tilanne harvoin on todellista keskustelua, dialogia. (Sulkunen 1990, 266)

Ryhmähaastattelu menetelmänä oli ajoittain hyvin vaatelias. Tämä johtui paitsi osallistujien kommunikointivaikeuksista, myös siitä, että nauhoitus ja nauhojen purku oli teknisesti hankalaa. (Vrt. Eskola et al. 1998, 98 ja Syrjälä et al. 1988, 105)

Narratiivista haastattelua on sanottu menetelmäksi, jossa haastateltu aluksi kertoo vapaasti ja keskeyttämättä elämäntarinansa. Tämän jälkeen kertomusta voidaan täydentää eri tavoin. (Roos, J.P. 1988) Tämän määritelmän mukaan Laatupelissä ei ollut kyse narratiiveista. Vanhuksille kyllä annettiin aikaa ja tilaa vastata vapaasti, mutta kuten mainittu, runsaan avun vuoksi puheenvuorot eivät olleet täysin vapaita. Kannustamisesta huolimatta pyrittiin pienimmän mahdollisen vaikuttamisen periaatteeseen, joka tässä tapauksessa merkitsi hyväkuntoisiin haastateltaviin verrattuna erilaista lopputulosta. (vrt. Molander 1999, 21)

Kohteena hauras ryhmä

Tietyissä mielessä voi sanoa, että tutkimuksen kohteena oli marginaaliryhmä, sillä useat vanhuksista olivat hyvin heikkokuntoisia. Puheen tuottaminen, kuuleminen, muistaminen, keskittyminen ja pelkkä pelissä jaksaminen oli monelle hankalaa. Pelin vetäjät pohtivat tätä hankaluutta erään pelin jälkeen :

Maria: Mullekin ottaa jo koville ton Iisakin puheen ymmärtäminen. Sä pystyit hirveen hyvin kyseleen. Että sait onko vai eikö.

Helky: Viimeks oli vielä vaikeempaa saada selevää.

- - -

Helky: (Petelle) Mitä sää aattelet siitä, mitä Tauno sano, että olis pitäny karsia tää porukka paremmin?

Pete: No emmä tiedä, jos tätä ruvetaan karsiin, niin eihän tänne sitten ketään saa.

Aina kun jonkinlaisen vastauksen saa ... mikäs se nyt onkaan toi Mauri... niin sen vastaukset tietysti vähän viipy, mutta kyllä sillä ninkun painavaa asiaa oli mielessä. Mutta kun sillä kun sillä näköjään on tossa ulosannissa vikaa, niin se ei aina tule ulos ihan niinkun heti. Tai sitten tuli mieleen että..., aatteleeks se vastata jollain tavalla.

Helky: Mä en tiä, mun täytyy kysyä sen perheeltä, että minkälainen se on ollu terveenä ollessaan. Mutta mullon semmonen olo, ett se on ollu erittäin voimakastahtonenn ja istunut paljon kokouksissa.

Pete: On varmasti kyllä sanonu mielipiteensä.

Helky: ...Sen mä huomasin erona siihen toiseen ryhmään, jossa oli valtaosa naisia, että ne vastaukset oli saman suuntasia jotkut, mutta naiset vastas vuolaammin ja monipuolisemmin. Puhetta tuli enemmän.

Vanhusten monenlaiset toimintakyvyn, mielenterveyden ja puheentuottamisen pulmat tekivät sekä tutkimustilanteet että tulosten tulkinnan vaateliaaksi. Tilanteeseen sisältyi todennäköisesti samanlaisia ongelmia kuin muidenkin marginaaliryhmien tutkimuksissa, joissa halutaan päästä selville heidän ajatuksistaan. Esim. Juntunen (2002, 42) on maininnut , että lapsen oman näkökulman tavoittaminen tutkimuksessa on ongelmallista. Tämä johtuu siitä, että lapsen ja aikuisen välillä on ylittämätön kuilu mm. fyysisen koon, iän, elämäkokemuksen ja auktoriteettiaseman vuoksi. Aikuinen ei voi hypätä lapsen haalareihin.

Itse asiassa vanhusten haastattelu- ja pelitilanteissa näkyi aivan samanlainen kuilu. Jopa fyysinen "koko" oli verrattavissa edelliseen, sillä käytännön syistä ei ollut aina mahdollista mahtua jokaisen vanhuksen viereen kuuntelemaan ja kysymään vaan asia piti hoitaa seisten, vanhuksen istuessa tuolissaan, pyörätuolissa tai peräti maassa vuoteessaan. Videotilanteet saattoivat ulkopuolisen silmin näyttää jopa loukkaavilta juuri tämän erilaisen asennon vuoksi. Pelin vetäjän piti myös usein kumartua tai polvistua vanhuksen viereen joko sanoakseen sanottavansa aivan vanhuksen korvaan tai kuullakseen heikoimmankin kuiskauksen. Vanhusten suhteen ylittämätön kuilu oli myös se, että me pelin vetäjinä olimme terveempiä, nuorempia ja riippumattomampia muista ihmisistä kuin vanhainkodissa asuvat vanhukset.

Litterointi

Kertyneet ääninauhat kirjoitettiin lyhentämättöminä tekstiksi. Kaikki kuultavissa olevat äännähdykset merkittiin myös selkokielisesti (esim. "naurahtaa", "kuorsaa"). Myös mahdolliset eleet tai tapahtumat kirjoitettiin, sikäli kun ne olivat pelin vetäjän muistissa tai tiedossa ja mikäli niillä katsottiin olevan viestinomainen sävy tai muutoin merkitystä (esim. "heilauttaa kättä", "itkee"). Myös pelien vetäjän, avustajan tai pelin vetäjän lausahdukset kirjattiin tarkkaan. Silloin kun pelin vetäjä joutui toistamaan useaan kertaan aivan samaa kysymystä tai toisen vanhuksen vastausta aiemmin mainituista syistä, kirjoitettiin tekstiin "toistaa saman".

Seuraavasta esimerkistä käy ilmi, että joskus nauhalle kertyi kohtia, joissa eräs vanhus ei kyennyt puhumaan lainkaan. Samaan aikaan toinen vanhus oli nukahtanut pelipöydän ääreen. Näin ollen tässä kohdassa kertyi vain ei-sanallista litteroitavaa.

Iisakki: (*kuorsaa istuallaan*)

Mauri : (*katsoo kysyjää, mutta ei pysty puhumaan*)

Sulo: (*yskii kovasti*)

Mauri : (*vaikenee edelleen*)

Heikki: (*napsuttaa suuta*)

Mauri : - - -

Helky: *Voi olla, että Mauri haluaa hetken huilata.*

Kalle : (*jupisee itseksensä*)

Vetäjä: *Onks tää Mauri sun mielestä tärkeä vai vähemmän tärkeä kysymys?*

Mauri : (*Ei vastaa*)

Pelin vetäjät tunsivat vanhukset hyvin, joten he saattoivat äännähdyksistä saada tarpeellista käsitystä vanhuksen ajatuksista ja vireydestä. Tosin hyväkään tuntemus ei aina auttanut, kuten edellisestä katkelmasta nähdään; kaksi vanhusta olivat aivan liian väsyneitä jaksakseen olla läsnä. Koska he kuitenkin halusivat tulla, heidät otettiin mukaan. Eleetkin kertoivat omaa kieltään, vaikka niitä ei litteroitukaan paperille. Erään vammautuneen vanhuksen pakkoliikkeet saattoivat tauota silloin, kun hän valpastui tai kiinnostui. Päinvastaisissa tilanteissa esim. jännittävässä tilanteessa puheen tuottaminen saattoi vaikeutua entisestään..

Nauhoja purettaessa tekstiksi puhujien nimet kirjoitettiin toden mukaisesti joko etunimen alkukirjaimella tai selvyuden vuoksi lisäksi sukunimen alkukirjaimella. Tutkimusraportissa näiden sijasta on käytetty peitenimiä.

Aineiston analyysi

Laadullisen aineiston analyysissä aineisto järjestetään sellaiseen muotoon, että on mahdollista sitä eritellä vastauksien löytämiseksi tutkimusongelmiin. Aineisto ei silloin itsessään vastaa mihinkään, vaan kaikissa vaiheissaan analyysi antaa uusia merkityksiä asioille. Tämä on laadullisen tutkimuksen tunnusmerkki. Muodollisen järjestämisen jälkeen aineiston avulla esitetään kuvauksia, tehdään päätelmiä ja tulkitaan sekä annetaan selityksiä ratkaisuihin. (Kakkuri-Knuutila 1992,8)

Käsillä olevassa tutkimuksessa koko aineisto luokiteltiin esille tulleitten teemojen, aihepiirien mukaan.

aihepiireiksi määriteltiin esim. vanhuksen mahdollisuudet vaikuttaa talossa, vanhainkotiin tulovaiheen kokemukset ja tuntemukset saadusta avusta, virkistyksestä, ruoasta, saunasta jne. Erilliseksi aihealueeksi muodostui myös vuorovaikutus ja vanhusten tapa vastata pelien aikana. Nämä teemoittelut olivat omia tulkintojani siitä, mitä vanhukset kulloinkin tarkoittivat. Laatupelin tuottama materiaali teemoiteltiin näin ollen hivenen eri tavalla kuin pelin omassa, alkuperäisessä kysymysluettelossa oli tehty.

Eettiset kysymykset

Suomalaisissa tutkimuksissa eettiset kysymykset ovat olleet pinnalla vasta jonkin aikaa. Kaiken kattavaa säännöstöä ei ole olemassa, joten ratkaisut joutuu tutkija lopulta itse tekemään. (Eskola et al. 1998,52)

Tässä tutkimuksessa tutkimusluvan saanti laitoksen ylläpitäjältä järjestyi hyvin ja kaikilta vanhuksilta saatiin suullinen lupa tutkimukseen. Vanhukset eivät tuntuneet millään tavoin pitävän tutkimuskohteena oloaan kiusallisena. Näin kävi siitä huolimatta, että haastattelutilanteet olivat ajoittain olosuhteiltaan henkilökohtaisia (esim. vanhus vuoteessa) ja esille nousseissa asioissakin oli intiimiä aineistoa (esim. kokemukset pesu- ja Wc-tilanteissa). Saattaa olla, että vanhusten luonteva käytös johtui siitä, että keskusteluissa mukana olleet vetäjät olivat entuudestaan tuttuja. Ainoastaan yhdessä tilanteessa pelin vetäjät havaitsivat keskustelun olleen kysymysaiheen vuoksi hämillistä. Silloin puheena olivat WC-asiat.

Kaikki vanhukset, joita oli kuvattu videolle, antoivat luvan nauhojen esittämiseen tarvittaessa, esim. opetustarkoituksessa. Tarkalleen ottaen tähän liittyy kuitenkin eettinen pulma, sillä aivan kaikki eivät ehkä ymmärtäneet, mitä eroa tavallisella kameralla ja videolla on. Tämä näkyi keskustelutilanteiden alkuvaiheissa siten, että vanhus saattoi pitää tauon ja kysyä "joko sinä otit sen kuvan?".

Eettisiä pulmia nousi lisäksi mm. siitä, millaisia puheita olisi korrektia käyttää raportin esimerkkeinä. Laitoksessahan tapahtui koko ajan, pihalla ja käytävillä kuuli varsin värikkäitä puheita. Jotkut puheista sisälsivät karskia kielenkäyttöä ja joissakin kohdin tilanne muodostui sellaiseksi, että oli vaikea päättää, olisiko niiden ottaminen raporttiin merkinnyt vanhuksen arvokkuuden loukkaamista. Kiusaus oli suuri käyttää hyväksi kohtia, joilla olisi voinut kosiskella lukijaa joko hauskuuden tai traagisuuden avulla, vaikka ne eivät olisikaan tuoneet lisätietoa tutkimuksen juoneen. Ja vaikka olisivat tuoneetkin, joka tapauksessa tutkijana olisin saanut lopulta omantunnon tuskia. Kun aineisto oli koottu pieneltä paikkakunnalta, joistakin persoonallisista repliikeistä on ehkä joka tapauksessa mahdollista tunnistaa alkuperäiset ihmiset.

Erityistä eettistä pulmaa muodostui myös mahdollisesta vaikutuksestani tutkijan roolissa vanhainkodin yhteisöön ja toisaalta virkamies-asemani mahdollisesta vaikutuksesta vanhusten vastauksiin silloin kun olin läsnä haastattelutilanteissa. Tämän pulman vuoksi raportissa on esitetty mahdollisimman paljon alkuperäisiä keskusteluja, joista vuorovaikutusta voi jonkin verran tarkkailla. Hoitajien kanssa kaksoisroolista keskusteltiin ja seikka sai näkemyksiä puolesta ja vastaan. Näitä on kommentoitu seuraavassa luvussa tarkemmin.

Entä sitten eettiset velvoitteet vanhuksia hoitaneisiin työntekijöihin nähden? Mäntysaari (1999) on maininnut, että Scrivenin mukaan useimmat evaluaation kohteena olleet työsuoritukset vaikuttavat syvästi työtä tehneisiin ihmisiin. Onhan kyse heidän työnsä arvosta ja laadusta. Tämän takia tutkijan pitää muistaa vastuunsa. (Mäntysaari 1999,65)

Kysymys vanhuksia hoitaneiden ihmisten tuntemuksista alkoi vaivata tutkimusraportin kirjoittamisen eri vaiheissa. Mahtavatko silloiset hoitajat kokea jotkin asiat syytöksinä? Kun vanhusten elämää laitostodissa kuvaillaan, tullaan vääjäämättä arvioineeksi myös työtä. Usein jo pelkkä arviointitilanne ja palautteen saaminen kirpaisee siitä huolimatta, että ihmiselle on luontaista arvioida tekemäänsä suhteessa tavoitteisiin (Niemi, ei vuosilukua). Työntekijöiden osoittelu olisi väärin monessa mielessä., muun muassa siksi, ettei tällaisella tutkimuksella voida tehdä johtopäätöksiä asioiden syistä. Arveluja korkeintaan. Jos epäkohtiin pitäisi etsiä syyllisiä, yhtä hyvin syyllinen voisin olla itse alkuvaiheen kaksoisroolini vuoksi. Palvelun laadustahan vastaa aina viime kädessä yksikön esimies. Myös myönteinen palaute on usein kaksitahoinen asia. Kun jotakin palvelua kiittää, tulee verranneeksi sitä tahtomattaan johonkin erilaiseen palveluun, jonka työntekijät saattavat tuntea katkeruutta. Tutkimuksia ei saisi suunnitella ja toteuttaa pelkän kehumisen tai kritiikin takia (Cheetham et al. 1992, 4). Lindqvist on Pattonia mukailleen todennut, että tällöin suurimmaksi eettiseksi haasteeksi jää ennen kaikkea evaluaattorin taidot. (Lindqvist 1999,113)

3. Tuloksia

Vuorovaikutuksen sokkeloita

Pääasiallisena tiedonkeruun välineenä tässä tutkimuksessa oli Stakesin Laatupeli. Pelin nimessä on maininta "vuorovaikutteinen asiakaspalaute". Alunperin tarkoituksena oli kuulla vanhuksia ja saada selville, mitä he ajattelivat vanhainkodista. Vuorovaikutus osoittautui kuitenkin niin monimutkaiseksi asiaksi, peliä pelattaessa pelaajien ja vetäjän kesken syntyi tilanteita, jotka tulosten tulkinnassa ja pelejä pelattaessa veivät aluksi suuremman osan mielenkiinnosta kuin itse esille tulleet mielipiteet. Tietoa kertyi paljon siitä, millaista oli kuulla ja yrittää kuulla. Onneksi tämä havainto tehtiin jo aivan alussa, muutoin olisivat johtopäätökset olleet joissakin kohdin erilaisia. Tahtomatta oli jouduttu tilanteeseen, jota Eskola (1982, 78) tarkoitti:

"analysoitaessa ilmaisuja, joita henkilöt vuorovaikutuksessaan käyttävät, saattaa niiden muoto osoittautua kiintoisammaksi kuin niiden varsinainen sisältö". Kun tutkimustilanteessa tapahtuu ihmisten välistä vuorovaikutusta, saattaa tapahtua yllättäviä ikään kuin ylimääräisiä ilmiöitä, joihin on pakko kiinnittää huomiota. Marjo Martikaisen (2003) tutkimuksessa "Vielä yks lusikallinen" havainnoitiin lasten ja aikuisten välistä vuorovaikutusta ryhmäperhepäiväkodissa. Tällöin tutkija joutui yllättäen selvittämään paljon sitä, miten työntekijät kokivat tutkimuksen. Taustalla oli mm. väärinkäsitys tutkimuksen päätarkoituksesta. (Martikainen 2003, 73-80)

Tässä tutkimuksessa työntekijöille oli kyllä kerrottu, mitä ja miksi tutkitaan. He olivat myös selvillä pelitilanteista, sillä he useimmiten avustivat vanhukset kerhohuoneeseen, silloin kun kyseessä oli isompi ryhmä. Hoitajien kanssa pelattiin havainnollisuuden vuoksi yksi peli samoilla periaatteilla kuin vanhustenkin. Tällöin paikalla olleet saivat käsitystä siitä, mitä tutkimus koski. Luultavasti osa heistä koki aineiston keruun omaan työhönsä kohdistuvana arvosteluna. Hoitajahan kuitenkin pitkälle vaikuttaa vanhuksen arkeen. Näin ollen hoitajat olivat tavallaan läsnä työllään pelitilanteiden asioissa, vaikka eivät päässeet peliin mukaan. Kun työtä arvioidaan, on aina kyseessä kova paikka, johon luonnollisesti sitoutuu myös tunteita (Niemi, ei vuosilukua). Tutkimuksen aineistoa käsitellessä havaittiin todellakin muuan mielenkiintoinen "ylimääräinen" seikka. Kun vanhuksien peliä vetäneiden puhetta purettiin nauhalta, oli kuultavissa, että kaikki kolme käyimme toisistamme tietämättä ajoittain hyvin samantapaista, rohkaisevaa, kannustavaa ja "opettajamaista" puheen sävyä. Oma puheeni joissakin pelitilanteissa

kuulosti pahimmillaan "määkimiseltä". Tapa ei näyttänyt liittyvän tutkimusaineiston keräämisen hetkiin vaan yleisemminkin vanhusten kokoontumisiin talossa.

Tuosta jälkikeskustelusta ei ole dokumenttia, mutta sen sijaan aihetta sivuttiin toisessa keskustelussa erään pelitilanteen jälkeen. Pelejä vetivät kolme henkilöä, Minä, "Maria" sekä "Pete" :

Helky (Petelle): Minä tein tota samaa hokemista kuin Maria ja nyt sinä. Nyt huomasin, että sinäkin teit.

Pete: No, esimerkiksi Sulolta kun kysyi, niin hän kysyi, että jaa mistä.

Helky: Minä luulin, että oletan ne liian muistamattomaksi, mutta sitten huomasin, että sä teet samaa. Jopa Kallekin puhui edellisestä kysymyksestä eikä kuunnellut, mitä kysyttiin. Me kolme tehdään tätä samaa toisistamme tietämättä ja sopimatta.

Pete: Sen ninkun tietää ja näkee. Vaistoo sillä tavalla, että se kysymys on näin esitettävä. ... Jos mä olisin Mauriltakin vaan kysyny, mitä se on mieltä, sitä vastausta ei olis tullu ollenkaan.

Pelin vetäjien puheen korostuneen rohkaisevaa ja toistavaa sävyä voi tulkita monella tavalla. Yksi voisi olla se mahdollisuus, että suhtautuminen vanhuksiin ja tilanteeseen oli tiedostamatta alentuva, kuin suhtautuminen lapsiin tai lapsenomaisiin ihmisiin. Tällöin puhekin muotoutuu asenteen mukaiseksi. Tällainen ilmiö on havaittu lapsitutkimuksissa, joissa lapset itse ovat kokeneet, että heille lässytetään ja kohdellaan lapsempana kuin he ovatkaan (Lallukka 2000, 168) Toinen mahdollisuus on puolestaan se, että vanhukset ryhmäkokoontumisissaan arkailivat jonkin verran toisiaan ja olettivat, että "opettaja" sanoo, mitä tehdään. Tällöin pelin vetäjä joutui, halusipa tai ei, kirjaimellisesti vetämään tilannetta ja olemaan vuorovaikutuksen välittäjä aivan kuten perinteisessä luokkaopetuksessa tapahtui. Eräs vanhuksista jopa käytti vanhaa koulukieltä pohtiessaan, mahtaako hänen sanomisistaan koitua "pukkija". Kolmas mahdollisuus on, että aktiivinen osallisuus ja varsinkin mielipiteiden sanominen oli tilanteena outo. Liian laitospäinen elämä usein merkitsee vanhuksen sivullisuutta tapahtumien kulussa. (Vrt. Viljaranta 1991, Gothoni 1987) Neljäs selitys voisi olla se, että kun kyseessä oli huonokuntoinen ryhmä, keskittyminen, muistaminen ja vireyden pysyminen vaati jonkinlaista tukemista ja herättelyä. Tässä mielessä tilanne muistuttaa pienten lasten ja aikuisen ohjaajan välistä vuorovaikutusta. Positiivinen selitys olisi joka tapauksessa se, että pelien vetäjät vaistomaisesti pyrkivät omalla käyttäytymisellään poistamaan vuorovaikutuksen ja puhumisen esteitä.

Tähän aluksi hämmäntäneeseen ilmiöön saa ymmärrystä vuorovaikutuksen perusmäärittelyistä.

Vuorovaikutus haastattelussa ei ole edes kahden ihmisen välillä vain kysymistä ja vastaamista. Sosiaalinen vuorovaikutus on merkityksellistä toimintaa, jossa ihmiset eivät reagoi toistensa tekoihin ulkokohtaisesti vaan niiden tulkittuihin merkityksiin. Yhdessä vuorovaikutusprosessissa voi kulkea samanaikaisesti useita merkitystasoja. Eräät tiedemiehet menevät tässä merkityksen korostamisessa niin pitkälle, että näkevät melkein pä kaiken vuorovaikutuksen kätkeytyinä viesteinä tai peleinä joita ihmiset pelaavat. Antti Eskolan (1982) mukaan vaarana alkaa olla silloin mainitun idean liioittelu. Tätä hän perustelee sillä, ettei ihminen ole pelkästään kulttuuriolento vaan myös osa luonnon todellisuutta. Kärjistettynä tällainen merkityksen liioittelu näkyy esim. silloin, kun ihmisen päänsärylle etsitään vain ja ainoastaan psykologisia syitä.

Päänsärkyhän voi olla merkki myös konkreetista aiheuttajasta, vaikkapa syövästä. (Eskola 1982) Tämä Eskolan huomio tuli konkreetisti esille käsillä olevan tutkimuksen peliaineistoja tulkitessa.

Erään vanhuksen täydellinen vaikeneminen ja vihainen katse tulkittiin yksimielisesti johtuvan pelin vetäjän tavasta seisoa pyörätuolissa olevan vanhuksen "yläpuolella" tai kysellä liian terhakkaasti pelin aikana. Aiemmin kyseinen vanhus oli ollut puheliaampi ja ilahtunut saman vetäjän kanssa keskustelemisesta. Moni videonauhalla näkyvä seikka tuki tätä merkityksen tulkintaa. Myöhemmin kuitenkin selvisi vanhuksen reaktion todennäköisin syy: hän oli valvonut vaivojensa vuoksi koko edellisen yön ja hänet oli kuljetettu pyörätuolissa hyvää tarkoittavan hoitajan kuljettamana paikalle. Tämä

tutkijoiden ja hoitajan epähuomiossa tekemä virhe kuitenkin oli avuksi tutkimusprosessissa, ellei muutoin niin erittäin opettavaisena kokemuksena marginaaliryhmää haastatellessa.

Suoranainen virhe olisi syntynyt, jos ei olisi perehtynyt vuorovaikutukseen ja sanomisiin tarkemmin vaan olisi pelkästään katsonut, kuinka tyytyväisiä vanhukset väittivät olevansa johonkin asiantilaan. Kyse oli monimutkaisista asioista, joista osa liittyi aiempien tutkijoiden tarkoittamaan onnellisuusmuuriin tai rohkeuteen ottaa kantaa. Näitä käsitellään kohdassa "tyytyväisyys". Gothoni (1987, 241) viittaa omassa tutkimuksessaan myös potilaiden vihjauksenomaisiin odotuksiin. Potilaat odottivat, että heille olisi ollut aikaa, mutta sanoivat asian kuitenkin käänteisesti: "ymmärrän, heillä on niin paljon työtä..." Lopulta tutkimuksessa kävi ilmi, että potilaat pohjimmiltaan kuitenkin odottivat inhimillistä läheisyyttä, riittäviä tietoja ja hoitajilta sosiaalista herkkyyttä ja havainnointikykyä.

Kuten mainittu, vuorovaikutuksen teki omalta osaltaan tavattoman monimutkaiseksi ja työlääksi vanhusten vaihteleva terveyden tila tai erilaiset toimintakyvyn puutteet. Kaikista näytteistä käyvät ilmi se, että heidän oli vaikea kuulla, mitä kysyttiin tai mitä toiset ryhmässä vastasivat. Joidenkin oli mahdotonta saada ulos riittävän kuuluvaa ääntä, jotkut jaksoivat häidin tuskin kuiskata. Oli myös puheen tuottamisen vaikeutta siten, että suu ei totellut kaikkia sanoja. Lievä muistamisen vaikeus vaikutti siten, että kysymykset ja joskus toisten vastauksetkin piti toistaa useita kertoja. Vuorovaikutus tapahtui näistä syistä kaikkein huonokuntoisimpien kohdalla pelkästään pelin vetäjän kautta. Toisaalta tällainen viestiminen saattoi kertoa myös valta-asetelmista. Eskola (1982) kuvaa Brownin ajatuksiin viitaten, kuinka vuorovaikutustilanteessa ilmenee tietynlaisia normeja silloin, kun paikalla on arvoasemaltaan erilaisia ihmisiä. Asemaltaan ylemmän velvollisuus on säädellä vuorovaikutuksen aloittamista ja lopettamista. Oikeus tällaiseen säätelyyn on myös sillä, joka on suhteesta vähemmän riippuvainen. (Eskola 1982, 80) Tämä näkemys tekee vuorovaikutuskuvion ymmärrettäväksi. Tosin vanhainkodin työntekijät olivat silloin tällöin pohtineet työpaikkakokouksissaan, miksi asukkaiden kesken ei normaalistikaan juuri syntynyt paljoa spontaania vuorovaikutusta eikä ystävyysuhteita yleensä syntynyt.

Vanhukset kokivat Laatupelin vapauttavana syystä, että haastatteluun verrattuna pelaaminen tuntui rennolta ja epäviralliselta. Näin ollen ryhmän toimintaa ei oltu rajoitettu eikä liiallisesti suunniteltu. Jos näin olisi ollut, sattumalle ei olisi jäänyt tilaa, eikä tilanne olisi ollut dynaaminen, vaan siitä olisi loppunut "henki". Tilanteesta olisi tällöin tullut ikävyyttä ja elämätön. Tilanteen voi katsoa olevan avoin mielipiteille silloin, kun on annettu tehtävä, mutta tulosta ei ole ennalta määrätty. Ryhmä voi saada silloin mahdollisuuden avoimiin

mielipiteisiin ja keskustelulle. (vrt. Raatikainen, H. 1990: 50 - 51.) Voiko tilanne sitten todella olla vapaa mielipiteenilmaisulle, jos paikalla katsotaan olleen erilaisessa asemassa olleen pelin vetäjän eli työntekijän tai peräti vanhainkodin johtajan? Eskolan (1982) mukaan tämä on mahdollista, sillä edellä mainitun vuorovaikutusta säätelevän normin lisäksi on olemassa täydentävä normi. Se kuuluu: jolta on kysytty, hänellä on oikeus vastata. (Eskola 1982, 80)

"Onkos meillä oikeita mielipiteitä ?"

Erääksi vuorovaikutuksen ongelmaksi osoittautui se, että kaikkien ei ollut helppoa muodostaa mielipidettä. Tuntui hämmäntävältä kuulla tämä ensimmäisessä pelissä vanhusten omasta suusta, ilman että sitä edes varsinaisesti osattiin kysyä. Myös hoitajien pelissä vihjattiin, ettei aina jaksata ajatella. Seuraavassa molemmista tilanteista esimerkki:

- - - -

Helky: (huokaisee) Nyt me teijän kanssa tehään tässä asukaskokouksessa semmonen asia, Maria ja minä, jota kumpikaan meistä ei oo ikinä ennen tehny. Mullon tässä tämmösiä värikkäitä kortteja ja tämmönen peli. Tämä ei oookkaan tavallinen peli, vaan tässä kysytään oikeita asioita, joihinka vastataan. Tää ei oo tietokilpailu eikä korttipeli vaan tässä kysytään teiän mielipiteitä, oikeita mielipiteitä. Ja tää on vaan niinkun apurina nämä kortit nyt sitte.

Sulo: No nii.

Lilli: Onkos meillä oikeita mielipiteitä ?

Helky: No mitä sää arvelet?

Lilli: Luulen, ettei ole.

Helky: Ihan tosi, miten nii?

Lilli: Miten niitä meillä vois olla.

Sulo: Heh

Helky: Miksei ois?

Lilli: Ku me ollaan tämmösiä

Sulo: Me ollaan tämmösiä

Helky: Minkälaisia?

Lilli: Tämmösiä tollikoita

Sulo: Tollikoita ollaan, heh

Helky: Ahaa, ku ollaan tämmösiä tollikoita, niin ei oo välttämättä mielipiteitä - niinkö?

Lilli: (nyökkää)

Helky: Tuntuuk susta ett sulla ei oo mielipiteitä?

Lilli: Tuntuu kyllä

Helky: Onks tuo nyt leikinlaskua vai totta ?

Lilli: Ei ole leikinlaskua, ihan totta, totisinta totta.

Helky: Mitäs työ toiset ootte mieltä tosta mitä Lilli sanoo? Että ei oo aina mielipiteitä ollenkaa?

Kalle: Toisinaan ei oookkaan, vanhuus tuottaa sitä että tuota ruppee... ettei aina oo... saattaa tuota nuorempata niinkun minuakin saattaa... ja kun omissa olossan olen... nii ei pietä ihmisenäkkää (rupattelee hiljaa itsekseen, ei saa selvää)

Helky: Yhm. Kuulitteko mitä Kalle. sano?

(kukaan ei vastaa)

Helky: Kuka ei kuullu?

(kuorossa kaikki): Minä en kuullu ... ei...

Helky: (toistaa edellisen puheenvuoron kaikille ja vielä joillekin erikseen korvaan)

Kalle: Nii

Sulo: No nii

Helky: Mitäs mieltä sää Tamara oot tosta mitä Lilli ja Kalle sano ? Ootko sinä tollikka?

Tamara: No kyllä varmasti

Helky: Mitä se tarkoittaa ?

Tamara: Lillihän selevitti sen justiin.

...

Helky: Kyllä minä ymmärsin. Onko sulla Tamara mielipitteitä ylleensä, ajatuksia?

Tamara: Miksei kyllä

Sulo: Eikö niitä jollaisella jonkinlaisia mielipitteitä?

Helky: Joo - o. Mitäs Milja aattelet?

Milja: En minä oikeen, kyllä kai niitä aina jotakin on, mutta ei niitä ossaa sanova tuota oikeen että nii ajattelee, että ei sitä kuitenkaa mitenkää huomioia taikka sitten varmaan huomioiaan, mutta jos ei se tuota kuitenkaa ole mieluinen huomautus, niin sitä ei ollenkaan viihtä sitte sanovakkaan.

Edellä olevassa pelissä Lilli kyllä hivenen ivaili kysymystä oikeista mielipiteistä. Olisi pitänyt jättää sana "oikea" pois. Mutta toisaalta seurannut keskustelu näytti pelin vetäjän mielestä aidolta eikä pelkältä vitsailulta. Toisen vanhuksen epäily ihmisenä pitämisestä oli ehkä oikeutettua, hänen elämänsä kulku oli ollut ajoittain hyvin nöyryyttävää. Vaikutti siltä, että vanhuksilta puuttui tottumusta ilmaista mielipiteitä omista tuntemuksista ja kokemuksista. Ikääntyneissä ihmisissä lienee monta sellaista, jolta ei ole liiemmin elämässä kysytty mitään. Ihmekös sitten, ettei mielipidettä ole. Toisaalta, jos pidetään mielessä seuraavassa kappaleessa kuvatut Reuterin (1904) näkemykset maakunnan kansanluonteesta voi sanoa, että vuorovaikutus oli hämmästyttävän runsasta ja avointa. Jonkin verran saattoi olla merkitystä sillä, että vanhainkodissa pidettiin silloin tällöin asukaskokouksia, joissa saattoi harjoitella mielipiteen sanomista puolittujen kuullen. Enemmän kuitenkin merkitystä oli vanhainkodissa pidetyillä vanhusten omilla kerhoilla tämän taidon kehittämiseen. Jos vertaa Lillin heittämää kysymystä oikeista mielipiteistä italialaisen Costanzin (1997) ajatuksiin vanhusten osallisuudesta, voi sanoa, että Lilli saattoi kertoa jotakin hyvin oleellista. Costanzin mukaan on aiheellista kysyä, voivatko laitoksessa asuvat vanukset kyetä lainkaan huonon kuntonsa vuoksi todelliseen osallisuuteen hoitoprosessissa. Laitokseen tulleet vanukset ovat siinä määrin avuttomia ja täysin toisten avun varassa, että näistä syntyvä riippuvuussuhde vaikuttaa voimallisesti kokemuksiin ja ajatteluun. Heidän saattaa olla mahdotonta hahmottaa omaa tilannettaan, saati toiveitaan tai kokemuksiaan. He eivät ole varautuneet tai suunnitelleet laitokseen tuloa, eivätkä he liioin ole "asettaneet tavoitteita" hoidolleen. Heillä ei ehkä ole ollut minkäänlaisia odotuksia laitoksen suhteen tulovaiheessa, eivätkä he siten oikein osaa arvioida kokemuksiaan. (Costanzi 1997, 245-246)

Kun vanhusten Laatupelien aineistosta suurin osa oli koottu, saivat myös vanhainkodin työntekijät kokeilla pelin pelaamista. Sen jälkeen kerroin heille kokemuksistani vanhusten peleissä ja asiasta keskusteltiin:

Helky: Tämmöstä nous niien vanhusten kanssa esille. Mut et miltä tää tuntu

tää pelin pelaaminen. Jos taas mietitte vanhuksen silmin, korvin?

Vuokko: Uskaltaako ne niinku sanoo aidosti, mitä ne ajattelee?

Ulla: Ja ku aattelee mieän vanhusten kunto, nii jaksako ne niinku miettiä sitä asiaa? Et ku kysyt, että saatko nopeasti apua, ku soitat kelloo, niin ... no, siihen ehkä on helppo vastata... siihen kysymykseen.

Soila: Mutta toisesta ihmisestä se pieniki odotus tuntuu pitkältä ja toinen kokee toisin.

Vuokko: Ku joskus ku tuut siihe ihan heti, niin se sanoo, että "kestipäs se".

- - - -

Helky: ... Niin, jos ihmiset sanois aina mitä ne aattelee, nin sitähan ottas tän kasan (parannettavaa) tästä (narauttaa suuta) ja sitten niiden kans töitä tekeen. Rahaa lisää ja henkilökuntaa lisää... Mutta kun ei se mee niin, ne ei laita tohon kasaan. Pitääki kuunnella kaikki ne mitä ne on sanonu, rivien välistäki.

Soila: Ne on ... (ei kuulu) olleen hiljaa ja tyytyväisiä, sillä keinon vähemmän tuottaa vaikeuksia. .... (Jatkaa myöhemmin:) ... Monesti tulee tällöisiä kyselyjä... tullu montaki kertaa... joskus olen viihtiny vastata ja ku on ollu semmosia kysymyksiä, ettei oikein oo tienny mitä tohon vastais, ni sitä pistää niinku tosta vaan ympärilyöreesti etten mä tohon viiti paneutua. Ett tuo menee jo vähä niinku liian mietittäväks, nii siitä varmaan tulee semmonen oletamus, että ai no se oli tyytyväinen.

Hoitajien pelissä näkyivät hausalla tavalla samanlaiset vuorovaikutuksen piirteet kuin vanhustenkin. Kritiikkiä tuli, mutta kun tultiin kohtaan, jossa piti ottaa ryhmän mielipiteet kuultuaan kantaa, pitäisikö asiaa parantaa, ratkaisu usein oli: Ei parannettavaa. Mietityttämään jäi, miksi hoitajat niin kovin epäilivät, puhuivatko vanhukset todellisia ajatuksiaan. Mahtoivatko he itse asiassa kertoa omistakin kokemuksistaan työpaikkakokouksissa tai työnohjauksessa. Niissä pulmana oli, että virallisessa kokouksessa arasteltiin, mutta kokouksen päätyttyä alkoi innokas puheensorina samoista aiheista. Pulma ei ole mitenkään harvinainen vaan pikemminkin sääntö monessa työyhteisössä; ryhmä pyrkii välttämään yhteistyötä, koska vuorovaikutus on vaivalloista, siihen liittyy ristiriitoja ja niiden aiheuttamia vastenmielisiä tunteita. (vrt. Järvinen, 1999, 31) Tämän vahvasti eräs työntekijä luettuaan omaa ja työtovereidensa mielipiteenvaihtoa nauhalta kirjoitetusta paperista:

Hoitaja: "Kuppi kiertää ja kiertää hoitajien pelissä, siihen kuppiin ei kerry mitään. Mielipidettä ei ehkä ole lainkaan? Tai et ymmärrä mistä on puhe. Hädissään vastataan mitä sattuu. Vahvat ohjaavat mielipidettä.

Lillukanvarsiin jäätiin. Ei -juu - en tiitä- saitkö sää ite mitään niistä irti ?"

Hoitajien pelissä tuli todella jo heti alussa aivan sama kysymys esille, kuin "Lillinkin" vastauksessa vanhusten pelissä; jaksavatko vanhukset kunnolla miettiä. Näiltäkin osin tulos vahvistaa edellä kuvattuja Costanzin (1997) havaintoja. Saattaa olla, että kun mielipiteitä ja kritiikkiä kuitenkin tuli jonkin verran, se johtui Laatupelein jännittävästä ja mukavasta luonteesta.

Vähäpuheiset miehet ?

Raportin johdannossa mainittiin, että tietoa kerätessä puhevalta annettiin erityisesti vanhainkodissa asuneille miehille. Tämä perustui paitsi siihen, että heitä oli vähemmän kuin naisia, myös siihen, että vanhenevista miehistä ei ollut kovin paljoa saatavilla tutkimustietoa. Naisethan ehkä pidemmän elinikänsä vuoksi ovat näihin päiviin saakka olleet enemmistönä vanhusten laitoksissa. Vanhan miehen kokemusmaailmasta oli saatavilla niukasti kirjallisuutta.

Esim. Levinson (1979) lähestyy kyllä vanhenevan miehen problematiikkaa, mutta hänkin keskittyy pohdinnoissaan keski-ikäisiin miehiin. Hänen mukaansa keski-ikäisen miehen yksi kipeimmistä tunnoista liittyy havaintoon, ettei mies olekaan kuolematon. Keski-ikänsä hän saattaa kokea symbolisena kuolemana, jolloin hänestä kuolee nuoruus. Tosin tämän tunteen voimakkuutta saattaa määrittää se, kuinka tasapainoisesti hänen elämänsä aiemmat vaiheet ovat sujuneet. Helppoa tällainen tasapainoinen kypsyminen vanhenemiseen ei Levinsonin mukaan ole.

Ääritapauksessa mies saattaa olla niin vihainen vanhenemiselle ja kuolemalle, että hän kieltää niiden olemassa olon. Samantapainen uuden ikävaiheen kieltäminen voi ilmentyä nuoremmankin miehen kohdalla kun hän haluaa jäädä vanhempiansa suojiin tai hän valitsee hyvin riippumattoman ja sitoutumattoman elämäntavan.

(Levinson 1979, 212-215)

Vanhuuden kieltäminen ei ole pelkästään miessukupuolelle tyypillistä, mutta eroa naisiin on siinä mielessä, että miesten näkemys vanhuuteen liittyvästä toimintakyvystä ja terveydestä ei ole niin positiivinen kuin naisten. Sen sijaan miehet määrittelevät naisiin verrattuna aivan eri tavalla ihanneikänsä; Ruoppilan (1992) tutkimusaineistossa miehet kuvasivat ihanneikäksi 50 vuotta, kun taas naiset kymmenen vuotta enemmän eli 60 vuotta. Vielä suurempi ero näytti samassa aineistossa olleen sen suhteen, millainen ero oli haastatteluhetkellä olleen todellisen iän ja halutun iän välillä. Tutkimuksen miehet halusivat olla keskimäärin jopa 25 vuotta nuorempia kuin olivat ja naiset 15 vuotta nuorempia kuin olivat. (Ruoppila 1992, 16-17) Näiden aiempien tutkimusten valossa vaikuttaa siltä, että vanhat miehet kokevat elämänvaiheensa ainakin joiltakin osin eri tavalla kuin vanhat naiset.

Kun käsillä olevan tutkimuksen alkuvaiheessa miesten omia pelejä alettiin suunnitella, ulkopuoliset muistuttivat, etteivät miehet puhu. Miesten vastaukset olivat todellakin usein lyhyitä; "Kyllä" tai "Ei". Muutkin kommentit olivat ytimekkäitä. Johtopäätöksiä mahdollisista eroista miesten ja naisten välillä on kuitenkin vaikea tehdä. Miehistä oli puheliaita ja toisaalta oikein niukkaa puhetta löytyi yllättäen myös hoitajien, siis naisten pelissä. Seuraavassa esimerkki miesten ytimekkyydestä. Tosin esimerkki saattaa kuvata yhtä hyvin myös sitä, kuinka vaikeata vammautuneen tai sairastuneen ihmisen on tuottaa ymmärrettävää puhetta:

*Pete: "Täällä lukee, että kerrotaanko teille uuden työntekijän tulosta taloon?"
Heikki: "Kyllä"*

Pete: "Kyllä kerrotaan?"

Heikki: "Jo."

Pete: "Olet sitä mieltä?"

Heikki: "Jo."

Helky: "Kerrottiinko sillon ku tuli töihin?"

Heikki: "Kyllä."

Pete: "Mitäs mieltä sää Iisakki olet, kerrotaanko täällä uuden työntekijän tulosta taloon?"

Iisakki: (sanoo jotakin, mutta siitä ei saa selvää millään)

Pete: "Mitä?"

Iisakki: (sama juttu, ei saa selvää)

Pete: "Ymm... sanotko että ihan vaan kyllä taikka ei."

Iisakki: "Joo"

Helky: (Toistaa kysymyksen)

Iisakki: "Nii"

Puhumattomiksi miehiä ei voi kuitenkaan sanoa. Tunnelma oli hivenen virallinen, hiljainen ja odottava. Miehet punnitsivat sanojaan ja toisiaan. Pohdimme jännittivätkö miehet juuri sitä, että kyseessä oli pelkkien miesten porukka. Tilanne oli harvinainen - milloinkaan muulloin eivät miehet olleet kokoontuneet vain keskenään vanhainkodissa. Miehet pysyivät asialinjalla, mutta tunteitakin tuotiin esille. Vuorovaikutus tapahtui yksinomaan pelin vetäjän kautta, ei toinen toiselle.

Niukoista sanoista huolimatta miehet toivat esiin kritiikkiä hivenen helpommin kuin naiset. Joskus puhuminen oli harkittua ja virallisen kuuloista, joskus vapautunutta, kuten seuraavista kahdesta esimerkistä näkyy:

Pete: Ovatko talon tiedotteet mielestänne ymmärrettäviä?

Mauri: (rykii) ...semmonen vähän, että... Että niinkun minä tässä jossakin aikasemmassa vaiheessa kerroin sen oman esitykseni, ja sehän oli semmonen, että... Että minä en ainakaan ollut tullut vakuuttuneeksi siitä, että kaikki saivat sitten... asiasta elikkä tästä tiedotteesta niin...

Pete: Selvää vai ?

Mauri: Niin.

- - -

Pete: Onko henkilökunta kohteliasta sinua kohtaan?

Kalle: Jaa kohteliaisuus, heh heh. Se riippuu siitä, kuinka ne, tuota, ottaa minut vastaan millonkin tuota... ettei ole mittään eppäilyksiä, ole mistään, tuota... ettei niinku aamulla on silimät turrillään, niin ettei ne vaan tiä väärin. Ne tuumaa, että se on toisella lailla. Että ninku minä olisin aina naishommissa, tuota, mutta en minä ole. Kyllä ne aika kohteliaita on. Joskus on... pikkuse... toisin ajjoin, minkälaisella tuulella millonki ovat.

Oikeastaan olisi parempi sanoa, että sekä miehet että naiset olivat vanhainkotiin hyvin tyytyväisiä, mutta miehet hivenen vähemmän tyytyväisiä.

Koska joissakin peleissä olin itse läsnä tutkijana ja kuitenkin samalla olin vanhainkodin johtaja, pohdimme toisten pelin vetäjien kanssa tämän vaikutusta. Pohdimme, josko miehet pelkäsivät ”johtajan” loukkaantuvan moitteista. Kenties he pelkäsivät myös seurauksia niille, joita moitteet olisivat koskeneet. Toisaalta on mahdollista, että vanhukset kokivat johtajan läsnäolon keskustelussa niin, että juuri silloin kannatti puhua, kun viesti meni suoraan vallan käyttäjälle perille. Eräs pelin kulkua puntaroinut

ulkopuolinen arveli, että ainakin miehet arvostaisivat enemmän esimiehiä ja valtaa. Johtaja edusti sitä ja siksi ehkä miehet tulivat mielellään pelikokouksiin. Tätäkin vahvempi syy lienee ollut peli itse. Tätä käsitystä vahvistaa Tampereen sotainvalidien veljeskodin pelikokemukset. Peliä pelanneet olivat kaikki olleet yksimielisesti sitä mieltä, että he arvioivat hoidon laatua mieluummin Lautupelillä kuin kyselykaavakkeilla. Suurin osa pelaajista oli ollut myös sitä mieltä, mieltä että Lautupelin avulla voisi saada parannuksia joihinkin asioihin. Peli oli saanut innostumaan myös monet vanhukset, jotka eivät yleensä halunneet osallistua juuri mihinkään. (Vasarainen, N. 2001: 23 - 24.)

Lautupelin mieluisuudesta ehkä kertoo se, että yksi pelikokouksista jopa voitti erään miehen Tv-mieliohjelman (Kauniit ja rohkeat), mitä yleensä ei tapahtunut.

Hän halusi istua tiiviisti koko pelin ajan paikalla, vaikkei jaksanut koko aikaa huonon kuulonsa takia pysyä hereillä, kuten huomataan:

Pete: "Onko omaisilla yöpymismahdollisuus?"

Iisakki: "Onhan täällä"

- - -(peli jatkuu, muilta kysytään samaa, sinä aikana Iisakki nukahtaa)

Pete: "Iisakin pitäisi nyt päättää varmaan, että..."

Iisakki: (kuorsaa, silmät kiinni)

Helky: "Nukkuukohan se koko Iisakki?"

Iisakki: (kuorsaa)

Pete: "Tais nukahtaa".

Vaikka miehet puhuivatkin joskus niukemmin kuin naiset, tunteuksia ei tarvinnut arvailla, jos asiat olivat oikein huonosti. Tämä näyttäytyi mm. eräässä pelin alkutilanteessa, kun Iisakkia tuotiin pyörätuolissa kerhohuoneeseen Lautupeliä pelaamaan:

Hoitaja: (tuo Iisakkia) Terve !

Helky: (Iisakille) No nii, hyvä ku tulit.

Hoitaja: Minnekäs Iisakki laitetaan, onko... tähän... toiselle puolelle...

Siirretään vähän tota, niin päästään lähemmäks...

Iisakki: (yhkii jotakin istuessaan, puheesta ei saa selvää)

(Sitten yhkäisee vihaisesti, taaskaan ei saa selvää)

Helky: Sano uuestaan.

Iisakki: (Huutaa) Käsill... ei ... oo ... til...

Helky: Mää en saanu selevää, onko sulla huono asento?

Iisakki: (Ei sano mitään)

Hoitaja: En minäkään saanu selvää, vähän niinkun istuu notkolla siellä

Helky: Onko sulla paha asento?

Iisakki: On.

Hoitaja: Nostetaankos vähän

*Helky: (Puoliääneen) Ettei tuu vaan nyrkistä tässä hommassa.
(nostavat Iisakkia tuolissa)*

Hoitaja: Aha, tässä vois käyä niinkin ?

Hoitaja: Onks jalat nyt ihan...

Helky: Hetkinen, sää Sulo kuulet hyvin eiks niin tämmöstä puhetta?

Sulo: Häh?

Helky: (nauraa) Kuuletko tämmöstä puhetta hyvin ?

Sulo: Joo.

Video näytti mykistävän erityisesti, se lienee luonnollista. (Vrt. Eskola

Suoranta 1998, 99) Videoitu kohta keskustelua oli selvästi jännittyneempi kuin muut kohdat.

Myös pelaaja-miesten keskinäisissä suhteissa näytti olevan jännitteitä. Ne saattoivat liittyä ehkä elämään ennen laitosta sekä laitoksessa. Pienessä pitäjässä usein jokainen tuntee toisensa syntymästä asti. Joka tapauksessa jälkeinpäin, kun "Mauria" saatettiin pois, tämä sanoi: "olis pitäny paremmin kahtoo, ketä paikalle otetaa". Ei ollut mahdollisuutta jäädä kuuntelemaan, mitä hän oikeastaan tarkoitti. Hänen oletettiin paheksuneen sitä, että mukana oli niin huonokuntoisia, että nukkuivat istunnon aikana tai eivät kyenneet vastaamaan. Toisen kokouksen alussa "Kalle" tokaisi naureskellen: "Nyt myö ollaanki tämän vieruskaverin kanssa samalla rakennuksella". He olivat aikanaan molemmat olleet samalla alalla työssä, toinen pomona ja toinen työntekijänä, lienee tälläkin ollut vuorovaikutuksen kulkuun merkitystä.

Kritiikkiä puhuttuihin asioihin tuli siis miesten kesken enemmän kuin sekaryhmässä. Ehkä vähemmän puhetta, mutta enemmän moitetta. Kielteisten puolien esille tuominen ei näyttänyt olevan heille vaikeaa. Vapaimmin mielipiteitään toi esille ryhmän tervein mies. Hän oli porukassa kuin kotonaan, mikä käynee ilmi mm. seuraavasta riidasta, joka kehkeytyi Kallen ja minun välilleni. Ensin väsyin itse Kallen tapaan koko alkupelin ajan keskeyttää toisten puhe ja kysellä, oliko hän osannut olla mieliksi johtajalle. Menetettyäni malttini tulin ärsyttäneeksi vain lisää Kallea. Peliä vetänyt "Pete" joutui sovittelijaksi ja samalla kävi ilmi, että "Kallelle" ainakin tuntui olevan paljon merkitystä sillä, että "johtaja" oli paikalla:

Helky: Meiän on taas varmaan puututtava tähän Kallen huoleen siitä, että mitä johtaja on mieltä. Kuin hyvin sää (Petelle) oot perillä tästä Kallen ongelmasta?

Pete: No... en mä kauheen hyvin varmaan.

Helky: Toisillekin tästä on puhuttu, (viereisessä ruokasalissa rikotaan juomalasi)... mutta tää Kallen ...

Kalle: ... on nyt vaan... Ei entisen johtajan aikaan ollu yhtään kertaan minuva vastaa (kiihtyy)

Helky: Kallella on hirveen usein semmonen murhe...

Kalle: Joo, joo, murhetta on...(suuttuneena)

Helky: Oota kun mä kerron Petelle

Kalle: Minä tiän itte, ku ...

Pete: Joo, mutta mä en tiedä.

Kalle: ...epämääräinen.. tuota...

Helky: Kalle on sairauksiensa takia erityisen herkkä sille, että kelpaako hän varmasti henkilökunnalle ja erityisesti johtajalle. Se kysymys tulee välillä kymmenen kertaa päivässä, välillä se vaivaa Kallea ihan hirveesti.

Kalle: Ei ihan niin paljon... nyt tul koiruuksia... (nauraa)

Helky: Eli tää Kallen kysymys ei liity peliin vaan jokapäiväseen elämään.

Pete: Mmm

Helky: Että kelpaako hän, ja onko hän ollu kiltti. Tää huoli Kallella on ollu neljäkymmentä vuotta.

Kalle: Mikä ?

Helky: Tää huoli, että kelpaako.

Kalle: Mistäs sinä nin paljon löyät niitä.

Pete: Vuosia ?

Kalle: Nii (puhetta tulee paljon, ei saa selvää)

Pete: No, joo sovitaan, että se on kymmenen vuotta.

Kalle: Puhetta tulee, pitkästi, ei saa selvää)

Pete: Mennäänkö pelissä eteenpäin ?

Kalle: Tä?

Pete: (toistaa)

Kalle: No mennään vaan.

Pelitulanteen päätyttyä riita sovittiin molemmin puolin, anteeksipyyntöin ja elämä jatkui taas entiseen tapaan. "Laurin" pelivastauksissa käytettiin suoraa kieltä ja naisväki sai kuulla kunniansa ja Anttikin oli kiinnittänyt huomiota moneen arkiseen pieneen epäkohtaan:

Helky: Saatko joka viikko tiedon ruokalistasta?

Lauri: Ja paskat. Joka päivä tuppaa olla perunakeitto. Sitte siellä o joku lihasiivu.

Helky: Onko asia hyvin, vai haittaako se ?

Lauri: Kyllä se haittaa, pitäis parantaa. Keittäjä työntää mitä sattuu. olemaan.

Helky: Saatko joka viikko tiedon ruokalistasta?

Antti: Kyllä, jos vaivautuu kahtomaan. Mutta se ei aina piä paikkaansa. Harvoin tulee katottua, kysyn hoitajilta.

Helky: Onko tämä asia hyvin talossa?

Antti: Saisi olla isommalla tekstillä.

Helky: Onko talosta olemassa esittelylehtinen, jossa on kaikki tärkeät tiedot talosta ?

Antti: Kyllä on, sinä on muori ja vaari.

Helky: Onko se asia hyvin vai olisiko parantamista?

Antti: Siitä puuttuu osa hoitajista...

Helky: Viihdytkö yhteisessä oleskelutilassa ?

Lauri: Kuka viihtyy, kuka ei.

Helky: No sinusta on nyt puhe.

Lauri: Emmää tiiä. Vanhojen ämmien kanssa.

Helky: Et oikeen viihdy siellä?

Lauri: No on siellä viihtyisää... Joku ukko on joka vitsailee...

Kyllä sitä sais parantaa.

Helky: Parempata seuraa, niinkö ?

Lauri: Sekä että. Ynnä muuta. (Ei suostu tarkentamaan lisää)

- - - - -

Katkelmista voinee päätellä, ettei peleissä olleiden miesten ollut vaikeaa kritisoida. Johtuneeko tämä siitä, että suomalaisessa elämäntavassa on normaalia, että miehiä palvellaan heidän ehdoillaan? Miehet ovat tottuneempia sanomaan jo ennen laitokseen tuloaan, mitä pitää tehdä? He eivät toiveita sanoessaan koe oloaan tukalaksi ja kiittämättömäksi, kuten naiset.

Vanhainkotiin tulo

Laatupelin vastauksista osa luokiteltiin teemaksi "laitokseen tulo"

Tällä tarkoitettiin sekä tulohetkeä, sen kokemuksia että tilannetta, joka johti vanhainkotiin. Tällaisia tulotilanteita oli hyvin monenlaisia. Aiempien tutkimusten mukaan laitokseen tulotilanteissa on paljon parannettavaa vanhuksen kannalta. Henkilökunta ei kiinnitä siihen tarpeeksi huomiota. Esim. sairaalaan tulo saattaa merkitä tulijalle järkytystä. Toisaalta hän havaitsee ympärillään kohtalotovereita, toisaalta huonokuntoisten tila voi tuntua vaikealta, näky voi olla masentava. (Gothoni 1987, 240) Ympäristö voi koettuna olla vankila vaikkei se olisikaan totaalinen instituutio. Kyse on yksilön kokemasta maailmasta. (Goffman 1961) Kokemusmaailman erilaisuudesta kertoo myös Gothonin tutkimusaineisto, sillä samalla tavoin halvaantuneet koikivat aivan eri lailla oman tilanteensa. Toinen potilas saattoi sanoa: "Onneksi järki pelaa" ja toinen "tämä on pahempaa kuin vankila, ei tiedä kauanko joutuu olemaan". (Gothoni 1987, 241)

Käsillä olevan tutkimuksen aineisto tuki aiempia tutkimustuloksia, sillä ainakin miespuoliset vanhainkodin asukkaat kokivat, että tulijaan tutustumiseen ja tulovaiheeseen yleensä ei oltu satsattu tarpeeksi. "Ei ne minusta mittään tiijä" sanoi yksi miehistä ja toinen puolestaan: "Ei minuva erikoisesti koheltu, samallailla ku muitaki". Jotkut hoitajat kertoivatkin, että pahimmillaan vanhainkotiin tutustuttaminen supistui siihen, että vanhukselle näytettiin huone ja peti ja "siihen se sitten jäi". Hoitajat jopa arvelivat omassa Laatupeleissään, ettei ollut sopivaa tunkeilla kysymyksillä uuden vanhuksen elämään. Toisaalta hoitajat tuumivat, että ensimmäisinä tulopäivinä kysytään ja tutustutaan aivan tarpeeksi, heidän mielestään asia oli hyvin talossa. Tällöin he kuitenkin huomauttivat, ettei aikaa enää sitten myöhemmin jäänyt tarkempaan tutustumiseen ja jotenkin asia vain sotkeentui ja unohtui arjen alkaessa rullata omalla painollaan.

Tulovaiheen erityisyyttä tukee mm. Gothonin (1987) aineisto, joka koski sairaalamaailmaa. Hän sanoo, että sairaalassa potilas tarvitsee tukea erityisesti juuri tulovaiheessa, monesta syystä. Tulo herättää sekä helpotusta, turvaa että pelkoa ja avuttomuutta. Sekä muutto sairaalaan että siirrot sairaalan sisällä joko huoneesta toiseen tai osastolta toiseen ovat yksi kriisivaihe. Varsinkin, jos näihin liittyy kokemus jonkinasteisesta tappiosta, arvostuksen heikkenemisestä ja vuorovaikutussuhteiden kapenemisesta tai jos vanhuksella on heikko muisti. Muutosvaihe tarvitsee hänen mukaansa valmistautumisajan, ei liian pitkää eikä liian lyhyttä. Riskin muodostaa kokemus heiteltävänä olosta. Pysyvä olo laitoksessa merkitsee kodin menetyksen uhkaa, joko taloudellisista syistä tai muutoin. Pysyvään laitoshoitoon tulo merkitsee myös totuuden katsomista silmiin oman voinnin suhteen. (Gothoni 1987, 243)

Avuttomuuden tunnetta tulovaiheessa kuvaa sattuvasti myös tutkitun vanhainkodin "Antti":

Helky: Oliko sinulle varattu aikaa taloon tullessa?

Antti: Sais olla enemmän aikaa. Siinä pitäis olla heti semmonen henkilö, joka ottas vastuun, opastais. Sitä on tullessa niin heikoilla, vaikka olis tuttu tulijakin, niin on hutera olo. Tulo on joskus ikävä ja ympäristö muuttuu kokonaan. Kyllä siinä parannettavaa olis.

Lähes jokaisen tutkitun vanhuksen laitokseen tulon syyt ja vaiheet olivat tiedossa vanhusta koskevissa ns. hoitokertomuksissa. Näiden tietojen perusteella oli nähtävissä, että laitokseen tulovaiheen tuntemukset olivat vaikeimmat niiden vanhusten kohdalla, jotka olivat joutuneet sinne vasten omaa tahtoa. Koska laitokseen otettiin pääsääntöisesti vain sellaisia, jotka eivät minkään avun turvin enää selvinneet kotona, kyse oli joskus siitä, ettei vanhus jaksanut tai halunnut kestää totuutta omasta voinnistaan ja elämänvaiheestaan.

Vanhuksetkin, kuten nuoremmatkin eroavat sen suhteen, miten nopeasti taipuvat elämän suuriin käännteisiin. Joillekin ihmisille on luonnostaan selvää, että he ovat tulleet raihnaisiksi, toisille se on ratkaisematon kriisi, asuivatpa he sitten kotona tai laitoksessa. Vaikka edellä kuvattiin miesten kritiikkiä laitoksen tavasta ottaa vastaan uudet asukkaat, ainoat tulostaan selvästi katkerat olivat kaksi naista. Seuraavassa katkelmassa toinen heistä on mukana:

Helky: Mites Sulo, muistatko niitä aikoja kun tulit ensimmäisen kerran silloin siellä vanhassa vanhainkojissa, tulitkos sairaalan puolelta ?

Sulo: Sairaalan puolelta, siitä siivestä

Tamara: Niihä se ol mullaki.

Helky: Silloin kun olit sairaalan puolelta siirtymässä, mitä ajattelit?

Helvi: ---- (Ei vastaa)

Helky (kysyy Sulolta): Oliko sinusta kiva mennä sairaalasta vanhainkotiin ?

Sulo: Oli.

Helky: Minkä takia ?

Sulo: (Ei saa selvää lähinnä toistelee kysymystä) Kyllä minä siirryn mielellää...

Helky: Mites Sanni, muistatko, kun sulle vanhainkodista joku puhu ja kun sä tulit tänne niin mitä aattelit ?

Sanni: (Vaikea saada selvää, vaikea puhevika) ... vehnäpull...

Helky: Vehnäpulla tulee sulle mieleen ? Oliko vanhainkodissa enemmän pulla kuin kotona ?

Sanni: (riemukkaasti:) Oli !

Helky: Mites Kreetta, kun ihan ensimmäisen kerran tulit vanhainkodin puolelle niin mitä ajattelit ?

Kreetta : (Kuuluu huonosti, kuiskaa heikolla äänellä) - -

Helky: (toistaa ääneen): Että tänne tuuaan kuolemaan ja sitten myyään talo.

Semmonen sulla oli ajatuksena. Eli pahalta tuntui ?

Kreetta: (liikuttuu) Joo.

Heikki: (nauraa)

Helky: Heikki ei ota tosissaan tuota juttua. Muistatkos sinä Heikki, siitä on kauan kun sinä tulit ensimmäisen kerran vanhainkotiin? Sinäkin tulit sairaalan kautta, vai tulitko?

Sulo: Se oli sairaalan puolella yhtäaika minun kanssa.

Helky: Mitä aattelit ?

Heikki: (Kuiskaten) En muista.

Helky: Et muista. Muistatkos miltä se tuntu ?

Heikki: Mukavalta.

Helky: No entäs Tamara ?

Tamara: Tännehän minä olin halunnukkin, mielissäni olin. Mitäs muuta.

Minä aattelin, että miten minä seleviän ennää kotona, minä olin niin kippee, etten ymmärrä miten minä sen kesänkään menin.

Helky: Helpottunut olo ?

T:amara: Nii.

Helky: Muistatko Liisi sitä ensimmäistä hetkee, kun tulit tänne ?

Liisi: Kyl mää sen muista.

Helky: Miltäs se tuntu ?

Liisi: Se tuntu aika ihanalta. Olin tyytyväinen, kun näin hienoon paikkaan pääsin.

Helky: Mitä muuta ajattelit?

Liisi: Ajattelin vaan , että tänne pääsis vakituiseksi.

Helky: Sää olitko jonkin aikaa niin että tulit vieraaks ja läksit aina kottii takasin.

Liisi: Joo.

Edellisestä voi jälleen nähdä, kuinka eri tavalla eri vanhukset kokevat asioita. Joidenkin vanhainkotiin tulo oli tapahtunut vakavan sairastumisen jälkeen, ja sen vuoksi tunnelmien muistaminen saattoi olla vaikeaa. Tämän perusteella voisi ajatella, että käsitys kaikkien vanhusten halusta jäädä kotiin on liioiteltu. Vanhuksen toimintakyvystä, turvallisuuden ja yksinäisyyden tunteesta paljolti riippuu, missä ja miten hän tahtoo asua. Suomalaisissa kartoituksissa usein korostetaan vanhusten halua asua kotonaan loppuun asti. Tällöin kuitenkin ei ole mahdollista selvittää, mitä vastasivat ne, joiden voimat olivat käyneet hyvin heikoiksi joko fyysisesti tai psyykkisesti. Kaikkein huonokuntoisimmat eivät aina edes voi osallistua kyselyihin.

Vanhainkotiin tuloa pohdittiin tavallaan myös seuraavassa keskustelussa, jossa puheen aiheena oli se tapa, jolla henkilökunta tutustui uuteen vanhukseen.

Pete: Näkeekö henkilökunta vaivaa oppiakseen tuntemaan teidät?

Sulo: Ei minusta nää vaivaa.

Pete: J: Ei näe vaivaa. Ei oo tarpeeks läheistä tutustumista ollu. Mites Kalle?

Kalle: Jaa mitä vaivaa ?

Pete: Nii että näkeekö...

Kalle : No... miksei, toisinaan ku erehtyvät tuota nin. Siinä suhteessa tuota että siinä sitte (sana välistä epäselvä)... näkemään vaivaa ihan turhan päiten.

Pete: Nii jos halua tutustua oikeen.

Kalle:... mutta kun sinne housuun meinataan viiä, niin sitä minä en hyväksy sitä tuota että juu. Minä koskaan semmosia housuhommia.

Pete: No Heikki?

Heikki: --- (ei saa selvää puheesta)

Pete: Mitä ?

Heikki: Ei oo nähny.

Pete: Ei oo nähny vaivaa ?

Heikki: Kyllä.

Pete: Tunteeks sun mielestä henkilökunta sut huonosti vai hyvin ?

Heikki: Hyvin tuntee.

Pete: No on ne sit vähä nähny kuitenkin vaivaa.

Pete: (Helkylle: Tähän on kyllä vaikeee saada Iisakilta vastausta)

Helky: Ei sitä tiä.

Pete: Iisakki, herätys. Pieni kysymys. (toistaa)

Iisakki: (Erittäin epäselvästi) ... ei siitä ... mitään vaivaa oo.

Pete: (toistaa T:n sanat) Niin mutta onks henkilökunta nähny vaivaa ?

Iisakki: Mmm.

Pete: (toistaa ja lisää) onko ne oppinu tunteen sinut ?

Iisakki: Joo.

Pete: No, Tauno, vastaapa sääkin.

Helky: Määkin tuun kuunteleen (menee viereen)

Pete: (toistaa)

Tauno: (kuiskaa ihan hiljaa)

Pete: (nauraa) ...nähny vaivaa, nii on nähny vaivaa.

Yllä selostettu keskustelu jäi jostakin syystä kovin ristiriitaiseksi. Toisaalta miehet väittivät, että heidät tunnettiin hyvin, mutta toisaalta sanoivat, ettei sen eteen oltu juuri vaivaa nähty. Kun keskustelusta puhuttiin myöhemmin hoitajien kanssa, heistä eräs esitti näkemyksen, että käsite "nähdä vaivaa" saattoi olla epäselvä. Toisessa kahdenkeskisessä pelitilanteessa käsite kuitenkin tuntui olleen selvä :

Helky: Näkeekö henkilökunta vaivaa oppiakseen tuntemaan sinut?

Lauri: Kyllä ja ei.

Helky: Sanos tarkemmin, mitä tarkoitat? (Seuraa Laurin:n kanssa väittely siitä pitäiskö tarkentaa)

Lauri: Kyllä sen siitä ymmärtää.

Helky: Jaa että toiset näkee ja toiset ei?

Lauri: Nii.

Helky: Pitäskö asiaa parantaa?

Lauri: Kyllä ja ei. Niitten jotka ei näe vaivaa, pitäs petrata.

Vastaajien myönteiset kokemukset vanhainkotiin tulosta saattoivat johtua siitä, että heistä valtaosa oli päässyt taloon pitkän jonottamisen ja monenlaisten vetoomusten ansiosta. Vanhainkotiin siis usein "päästiin" eikä jouduttu ja vanhainkodin jono oli myös jatkuvasti pitkä.

Koti laitoksessa

Huolimatta taloon tulijan edellä kuvatuista ajoittain puutteellisesta vastaanottamisesta useimmat vanhukset, varsinkin miehet sanoivat viihtyvänsä talossa kuin toisessa kodissaan. Joidenkin LaatuPelissä mukana olleiden vanhusten entisen kodin olosuhteet olivat olleet erityisen huonot. Joku tuli luhistumaisillaan olleesta, kylmästä mökistä, joku puolestaan oli sairautensa vuoksi joutunut kotona omaisen kaltoinkohtelun tai huonon huolenpidon kohteeksi. Joku puolestaan oli ollut aivan liian yksinäinen ja liian vähäisen avun varassa. *"Tämä om minum paras koti"*, tuumasi eräs tällainen miespuolinen vanhainkodin asukas.

Edellinen tokaisu on paljon sanottu, kun ajattelee väitettä, että koti on maaseudulla koko maailman keskipiste.

Sievistä hoitokotiesitteistä huolimatta kannattaa olla huolissaan siitä, onko moderni, "kodikas" laitoshoido totta vai eletäänkö edelleen vaivaishoidon tarkastelija Helsingiuksen mainitsemien vanhusten "hyttien" muodostamien "kasarmien" aikaa (Helsingius 1917). Kun tutkitun laitoksen johtajana aikanaan esittelin taloa, oli minulla tapana kertoa, miten vanhainkodissa vanhus sai itse määrätä asioistaan, asua omassa huoneessaan, ottaa yömyssyt omasta pullostaan, saunoa silloin kun saunotutti. Mutta oliko aivan näin hyvin myös todellisuudessa; yömyssyt kyllä onnistuivat, tarvittaessa jopa talon pullosta, mutta miten oli kaiken muun laita? Miten yleensä laitoksissa tai vastaavanlaisissa paikoissa määräävät elämästään he, jotka eivät pysty puhumaan? Kannattaa myös kysyä, syntyykö laitoksen kodikkuus pelkillä kalustusratkaisuilla ja pelargonioilla, jos henkilökunta ja jopa vanhukset itse käyttäytyvät kuin sairaalassa. Ei ole sanottu, että vaivaistaloperinteestä olisi edes mahdollista päästä irti joka kunnassa, jos kodikkuus maksaa enemmän kuin vankilamainen laitos. Vanhainkotiin tai yleensä huonokuntoisista huolta pitävään laitokseen pitäisi todella tulla elämään (ja kuolemaan) eikä "joutua huollettavaksi". Onko edes realistista tavoitella hyvää elämää laitoksessa?

Vanhainkodin suunnittelua ja yhteisten tilojen avaruutta olivat ulkopuoliset kävijät kiitelleet vuosien varrella. Ulkomaiset vieraat kokivat, että viihtyisillä ja kauniilla tilaratkaisuilla suomalaiset näyttivät arvostavan vanhuksiaan. Vanhainkodin johtajan saamassa kirjeessä kuitenkin asetettiin tämä kyseenalaiseksi:

"...Totta on, että meidän kirkonkylän keskitetyissä "hoveissa" matkakustannuksissa säästetään, kauppa-asiat hoidetaan keskitetysti ja sosiaaliselle vuorovaikutukselle järjestetään mahdollisuus. Talot rakennetaan tiilestä, lasista ja metallista. Hohtoa ja loistoa on kuin kuninkaallisten asunnoissa. Tulee mieleen lapsille annettavat lahjat, joilla monesti korvataan hellyyden ja rakkauden puutetta..."

Aiempien tutkimusten mukaan suuri osa laitoksissa hoidettavista asui ainakin 1990-luvulla edelleen huonosti. Voi jopa epäillä, että tämä seikka aiheuttaa hoidon tarpeen lisääntymistä laitoksen sisällä. Laitosasuminen ei yleensä täytä kohtuullisen asumisen tunnusmerkkejä esim. asunnon koon, kotirauhan, intimitetin ja itsemääräämisoikeuden suhteen. Palvelut kyllä sujuvat, asuminen ei. (Karjalainen 1994, 34)

Kodin tuntua pohti eräs käsillä olevan tutkimuksen vanhus näin:

Helky: Mites tämmönen asia että vanhainkotiin pitäis tulla elämään eikä huollettavaksi tai hoidettavaksi. Miltä tämä kuulostaa, voiko täällä elää ja olla oma itsensä vai onko tämä enemmän hoitopaikka?

Antti: Se on siltä väliltä ...(Ei saa puhutuksi)

Ei kovin paljon ole, mistä voi päättää itse...(Ei saa puhutuksi, ääntä ei tule)

Helky: Tarkotatko että se on aika rajattua mistä voi päättää ?

Antti: (Ei saa sanottua)

Helky: Onko Antti puhunut tämmösestä kotona?

Antin vaimo : Onhan siellä se radio ja televisio, niitähän se kotonakin etupäässä kuuntelee ja kattelee. Kirjojakin olis. Ei tule luettua. Kotonakin on pitkä aika joskus, ja sitähän se Antti sielläkin valittaa että on pitkät päivät.

Helky: Kukkasia kyllä on ja nättejä tavaroita, mutta, mites meidän työntekijöiden käytös ja muu touhu, onko se kodikasta vai enemmän laitosmaista ?

Antti: Kyllä siinä kai laitsomaisuutta on, muttei niin paljon kun luulis.

Helky: Esimerkiksi mitkä asiat on niinkuin laitoksessa on?

Antin vaimo: Mitäs mä nyt sanosin, sen ruokailun suhteen on.

Vanhainkotien arkea koskevat aiemmat tutkimukset vahvistavat, että on vielä pitkä matka siihen, että laitos olisi todella koti (mm. Willcocks 1999, Viljaranta 1991). Myös sairaalamaailmasta on samansuuntaisia tutkimustuloksia.

Kirjailija Irma Loikkanen on kuvannut kodin ja vanhainkodin vastakkaisia mielikuvia päähahmonsä Iekko-nimisen vanhan miehen kautta. Iekko koki, että laitoksessa oli omituinen haju, siellä ei voinut pitää rakasta kissaansa ja kaikki oli liian valmista ja hienoa. (Loikkanen, 1988, 35-37)

Kotiin liittyy oleellisesti se, että siellä ovat muistot ja itsenäinen, toisista suhteellisen riippumaton elämä. Ainakin teoriassa koti on myös paikka, joka on itse valittu. Anni Vilkkonen (2000, 213) on pohtinut laitoksen ja kodin problematiikkaa. Koti on vahvoilla tunteilla ladattu paikka. Hän kiinnittää huomion monen muun tutkijan lailla siihen, että kokemuksellinen koti-käsite on aivan liian kapea, latautunut ja ihanteellinen. Hän viittaa myös siihen, että joidenkin tutkijoiden mielestä koti/laitos -dikotomia rakentuu saman normin varaan; myönteisen ja kielteisen erotteluun. Laitosten kodinomaistaminen, joka on suorastaan hokema vanhustyössä, kotoiseksi tekeminen, on sekin Vilkon mielestä tuon dikotomian jatke. Vilkkonen itse käyttää mieluiten termiä "kodin tuntu". Siihen hän liittyy tutuksi tunnistamisen ja mieleen palauttamisen, emotionaalisen turvan ja toiminnallisen vapauden käsitteet. Hänen tarkastelukulmansa purkaa tietoisesti osaltaan kodin ideaalia ja kotikokemuksen yhtenäisyyttä. Vanhenemiseen ja arjesta selviytymiseen sisältyy ikä- ja

elämänvaiheherkkiä tekijöitä., joiden valossa kodin tunnun perusteet kyseenalaistuvat ja arvioidaan uudelleen. (Vilkko 2000)

Toiminnallisesti vapaa vanhainkodissa - onko se mahdollista? Vapaasti oleminen on laitoksessa monimutkainen asia, sillä asukkaiden heikko kunto edellyttää aina työntekijöiden apua. Vapaus on usein auttavan ihmisen varassa.

Tällöin joudutaan pohtimaan, mikä on mitenkin mahdollista ja parasta. Toisen kohdalla vapautta olisi nauttia aamupala kotoisasti keittiössä, toisten seurassa. Toinen vanhus saattaa mieluummin haluta touhuta aamutoimensa yksin, omissa rauhassaan ja omaan tahtiin. Toisaalta nämä sama asiat ovat jatkuvan neuvottelun alla tavallisessa kodissakin. Harva lienee voi elää kotonaan aivan kuten itse tahtoo. Tätä asiaa pohdittiin 99-vuotiaan Miinan kanssa toisessa vanhainkodissa:

Helky: Mites, kun sä tuut tänne aina viikoks ja kaheks, saako olla niinkun ite haluaa?

Miina: No kyllä ihan muuta kun se, että kello määrällä mennään syämään ja juamaan. Ja kyllä ne tulee hakemaan, jonsei niinkun aamullakin emmää tiäläkkään kunka aikasin se aamuherätys on.

Helky: No herätetäänkö täällä aamulla vai saako herätä silloin kun itse lystää?

Miina: No ei mittää herätystä, mutta kaheksalta tolla se aamukahvi ja puuro on.

Helky: Viiänkö se pois, jos ei herrää?

Miina: Kyllä ne hakkeevat. Se on juuri se, totta niille veis paljon helepommin senkun hakkee ne ja pukkee, ottaa ensin sängystä ja pukkee ja tuavat tonne ja taas kyytiävät. Paljon on semmosia justaan, mennee tonne yheksään ennenkun ne kerkiää ne saamaan. Senkun menisvät kärryneen ja jakas huaneseen. Kyllä määkin tykkäisin vaan että tuatas tähän aamupala.

Helky: Tykkäisit syyä aamupalan mieluummin omissa kämpässä?

Miina: Iha hyvin tykkäisin.

Helky: Sais olla niissä kampeissa ku on? Ja helepompi olis ruokakuppia kulettaa kun ihmisiä?

Miina: Nii. Mitenkäs siellä teillä on?

Helky: No vähän samalla tyylillä on että siellä kanssa kärrätään ihmisiä eikä ruokakuppia. Ollaan kyllä mietitty, miten olis hyvä.

Miina: Nii, että nin noin nauttiikos siitä ny tommonenki sanotaan ninkun mullakin oli kaverina jokseenkin sokkee. Mitä se siitä nauttii? Piänessä pöydässä syätiin ja juatiin kahvit. Ei sannaakaan vaihlettu kumpikaan, monta kertaa minä sain yksin olla. Sille viätiin kai monta kertaa. Kyllä se mun mielestä ihan lapsellista on. Ja aamullakin kun aatellaan nin täytyy pukkee sen tähden senkun että aamunutussaan... Joko sitten pukis päivän mittaan taikka...

Helky: Minustakin oikein aateltu. Aamu olis mukava saaha touhuta omissa rauhassa.

Miina: Kyllä minä niin oletan, että moni tykkäiskin. Eihän se ole mitään seurustelua. Se on eri asia. Sitten se joka haluais päivän aikaan sitä seurustelua nin oishan sitä aikaa nin kokkois sitten, kokkois sitten. Ja sanois että pistäkää ny sitten vaikka ranttaliksi.

Kun edellisessä katkelmassa Miina pohti vanhainkodin arkea, nousivat jo toisen kerran spontaanisti esiin ruokailutilanteet. Tämä sai ajattelemaan, mahtaako olla niin, että ruokailun järjestelyt kertovat selvimmin kodin tunnusta tai sen puutteesta?

Aineiston perusteella vanhusten mielihyvän yhtenä aiheena oli se, että oli oma huone, jossa oli oma rauha ja yksityisyys. Saman asian todistivat myös omaiset,

jotka kokivat kyläilynsä hyvin vapaana, he saivat mielestään tulla ja mennä miten halusivat ja seurustella rauhassa. Aineiston perusteella näyttäisi, että vanhainkodissa saattoi elellä kohtalaisen normaalisti. Koti, jossa oli ihmisten antamaa lämpöä, oma pikkuruinen asunto omalla kylpyhuoneella. Joistakin vanhusten kommentteista ja tekemisistä saattaa päätellä, että ainakin jotkut heistä mielsivät pienen boksinsa ja sen lähimpiin kodikseen. Tästä todisti mm. muutaman vanhuksen toisia asukkaita ja hoitajia ärsyttänyt tapa sammutella jatkuvasti valoja oleskelutiloista ja käytävältä sähkön säästämiseksi. Samaten joku piti tapanaan laittaa television kiinni olohuoneessa piittaamatta toisten mielipiteistä. Joillakin oli tapana kysyä hoitajilta, oliko johtaja "kotona", kun halusivat tulla puheille. Eräs asukas toi muuttokuorman, joka täytti koko pikkuruisen huoneen. Tavaramäärän keskelle hän sitten pisti pitkäkseen kerätäkseen voimia. Kun huoneeseen tulija sitten ääneen naurahti, että näytti puuttuvan vain rautakanki, tuumasi vanhus: "Se jätettiin tonne alakertaa". Toinen tulija taas oli halunnut mukaansa sähkösahan ja tuoksahtavia lohenpalasia. Aivan toisenlaisiakin kotiutujia oli. He saattoivat todeta tullessaan, että talo oli heille vain kortteeripaikka, jonne ei halunnut tuoda oikean kodin tavaroita. Laitoksen sijasta kotiin viittasi myös se, että työväki, vanhukset, ja ulkopuoliset puhuivat talon "keittiöstä" eivätkä keittolasta. Isoin ruokailutila oli nimeltään ruokasali eikä ruokala. Nämä nimitykset olivat käytössä myös virallisissa asiakirjoissa ja puhelinluettelossa.

Paradoksaalista kyllä, samaan aikaan kun vanhainkoti pyrki kehittymään yhä kodikkaammaksi paikaksi, terveydenhuollon puolella nähtiin sama asia hoidon taantumisenä ja ammattitaidon puutteena. Terveydenhuollon puolella olisi haluttu suurten potilasmäärien vuoksi vanhainkodin joustavan kodinomaisuudessaan siten, että paikoista olisi tehty vaihtokauppaa. Kun joku vanhainkodista joutui tilapäisesti sairaalahoitoon, olisi terveydenhuollon kannalta ollut hyvä saada joku toinen potilas vastaavaksi ajaksi vanhainkotiin. Näin paikat olisivat olleet "tehokkaassa käytössä". Vanhainkodin näkökulmasta tämä olisi merkinnyt puolestaan monia käytännön vaikeuksia, jatkuvaa ihmiskauppaa ja jatkuvasti vaihtuvia ihmissuhteita ja kunkin vanhuksen oman asunnon loukkaamista. Kun terveydenhuollon paineet olivat jatkuvasti kasvavat, tiuskaisi eräs heidän edustajansa, että "täällä te vain leikitte kotia".

Oma huone

Henkilökohtaisella ympäristöllä on ihmiselle erittäin suuri emotionaalinen merkitys ja se on todettu tärkeäksi myös ihmisen koko toimintakyvyn kannalta. Laitoksessa yksityisyys ja oma reviiiri saattavat kuitenkin laitoksen tila- ja toimintakulttuurista riippuen olla vain näennäisesti hänen omiaan. (Heikkinen 1998, 49).

Vilkko (2000) tuo esiin laitoshoidon tai pikemminkin vanhuuden tuoman heikkouden kannalta myös mielenkiintoisen seikan. Hän mainitsee, että lapsuuden oma paikka - yleensä huone tai vähintään nurkkaus - laajenee aikuisiässä koko kodin hallintaan, supistuakseen ikäännyttäessä yhä enemmän makuutilaan ja vuoteen keskeisyyteen. Tämähän pitää paikkansa sellaisenkin vanhuksen kohdalla, joka saa hoitoa kotonaan, mutta ei enää pysty liikkumaan tai selviämään askareistaan itsenäisesti. Kuitenkin tuo tosiasia jää terveille, huonokuntoisten vanhusten elämään perehtymättömille vieraaksi. Laitoksessa kodin tuntu on joka tapauksessa rakennettava uudelleen. Koti on elämistä

varten, ja laitostokin voi muodostua sellaiseksi paikaksi (Vrt. Cheetham et al. 1992, 72-74).

Kysymys omasta rauhasta ja yksityisyyden mahdollisuudesta tuli puheeksi joissakin pelitilanteissa. Liikasen (2003) mukaan yksityisyyden lähtökohtana on oma huone. Hän toteaa myös, että asukaskeskeisen arkkitehtuurin

tavoitteena on, että asukkaalla on mahdollisuus valita yksityisyyden ja yhteisyyden välillä. Tilasuunnittelulla vaikutetaan ratkaisevasti valinnanmahdollisuuteen. Hänen aineistossaan vanhukset vertasivat asumistaan terveyskeskuksessa ja vanhainkodissa ja totesivat, että oma huone, vaikka hyvin ahdaskin, oli parempi vaihtoehto kuin monen hengen huone, jossa teoreettinen toisten seura käytännössä tarkoitti alinomaista oleskelua tuntemattomien kanssa. (2003, 90) Aivan samalla tavalla käsillä olevan tutkimuksen vanhukset kuvasivat sairaalan ja vanhainkodin eroa, he kertoivat, että erona näiden paikkojen välillä oli "asento". Sairaalassa saattoi vain maata.

Seuraavassa katkelmassa Laatupelin kysymys koski mahdollisuutta olla yksin:

Maria: Voitko olla yksiksesi, jos haluat?

Sulo: Miksen minä voi. (nauraa)

Maria: Sä koet, että voit olla yksin. Entäs muut?

Astrid: (Tapailee sanoja) Mmmmitäpä... kossh... eka... (hämmäntynyt) Ha?

Maria: Toistaa kysymyksen

Astrid: No sill... nukkumaan ... sänkyyn menee...

Maria: Joo, silloin ainakin.

Sulo: Omassa huoneessa minäkin tykkään olla yksin, muuten toisten seurassa tykkään.

Kalle: Kyllä muuten, mutta jos vieras sattuu tuleen semmoseen aikaan, nii heh heh ...se on eri asia.

Maria: Nii, ei välttämättä kehtaa välttämättä sanoa, ettei nyt ole ehkä semmone aika.

Kalle: Minä oon aina yksin, ei minulla oo koskaan kaveria sielä, en tiitä puikahtaako sinne joku yöaikaan... minon siivoomista tehny .. yhtenä päivänä kävivät tarkastamassa... melekeen aina yksin, ei oo kaveria. Tule sinä mun kaveriks!

Maria: (naurahtaa) No. Entäs Loviisa?

Loviisa: Kyllä omassa huoneessa voi olla yksistään.

Maria: (Kysyy Lilliltä)

Lilli: Kyllä, kyllä.

Maria: Voit olla tarpeeksi yksin?

Lilli : Nii.

Maria: Tamara ?

Tamara: (Oikein hiljaa) No joo.

Maria: Se oli niin pehmeä se no joo, että mitä se sisältää?

Tamara: Kyllä voin olla, mutta alakuaikoina kävi aika paljon vieraita.

Maria: Mä ajattelin, että sulla on käynyt aika paljon vieraita.

Tamara: Välillä teki mieli sanoa, että lähe jo pois.

Maria: Nii, että jos samana päivänä käy monta.

Helky: Se on kirkolle muuton riesa, pitkään syrjäkylällä asunu kun muuttaa kirkolle, niin niitä linja-auton oottajia lappaa koko ajan, ootteko huomannu? Ne käy kauppojen välissä.

Tamara: Nii, ne käy, kun ne saa tietää, että se on tullu tänne. Eihän ne sinne viittiny tulla sinne erämaahan.

Maria: Suosittu ihminen tuo Tamara.

Tamara: Emmää tiää.

Maria: Ehkä se tasottuu siitä.

Tamara: On se tasottunut jo, ei ne kovin montaa kertaa viitti hypätä, sitte ku ne käy kerran kahtomassa, nii se jo tarpeeks... sillo.

Maria: Miltä se kuulosti, onko asia hyvin tässä talossa siinä mielessä?

Sulo: O, minuston kaikki hyvi täällä.

Omaa yksityisyyttä koski myös toisen pelikerran keskustelu:

Helky: Onko Milja sinun omassa huoneessa tarpeeks yksityisyyttä ja omaa rauhaa?

Milja: No nyt tuli tänä päivänä yksityisyyttä, ku tuli yks lipasto lisää ja sen on ihan nätti. Ja tuota no on siinä oma rauha vaikka ei oo ovee ei se häirihte.

Helky: Ovi puuttuu.

Milja: Nii, ovi puuttuu, mutta se ei oo... kyllä minä oon siihe tilanteeseen tyytyväine.

Helky: Mitäs mieltä te toiset ootte, onko teiän huoneessa tarpeeks rauhaa ja yksityisyyttä?

Sulo: Kyllä minusta ainaki on. Ku oma huone on nii. Jollei siellä ite käy rauhattomaks ni (naurua) ni ei toiset tule rauhaa rikkomaan.

Helky: (kysyy Jennyltä)

Jenny: On.

Helky: (kysyy toisilta)

Loviisa: On iha, ku oven laittaa kiinni nin kaikki on rauhallista.

Kalle: No kyllä on tuota... olha sitä menneinä aikoina... minä en tienny ittekään mittää niistä, ketä ne olkaa... semmosta että ... kyllä se rauha on ollut silti. Minä en tiää, miten ne silimät jää niin turrilleen aamuyöstä, ettei taho nähäkään tuota.

Helky: Mihis kohtaan Milja laitetaan nyt, oisko tässä parantamisen varaa vai onko hyvin.

Milja: No hyvin, jokaisellaha eikös ole omat huoneet, eikös se oli iha hyvin tuota sillon asiat. Mää en nyt ossaa siihe paremmin sanova. Olen tyytyväinen tähän tilanteeseen.

Helky: Nii, ei oo kaikilla omaa huonetta, nimittäin tosin tässei nyt ole kuin Jenny ja sinä, joilla ei ole yksiötä. Mihinkä se sun korttis laitetaan?

Milja: No hyvin kaikki on. ehän minä voi tuota, minähä olen alakuasukas. (Naurua)

Edellisissä keskusteluissa vain Kalle kaipasi, tosin hänkin puoliksi leikillään, kaveria huoneeseensa. Muutama edellisissä keskusteluissa ollut vanhus oli kokenut ajan vanhainkodissa, jolloin oli vanha kiinteistö ja monen hengen huoneita. Noina aikoina vain harva valitti tilanteesta ääneen, mutta hoitajat kokivat joutuvansa olemaan jatkuvasti riitojen ja välien selvittäjiä. Myös ne tilanteet, jolloin joku talon asukas tarvitsi kuoleman lähestyessä oman huoneen, olivat hankalia. Henkilökunta joutui tällöin paljon pohtimaan, ketä vanhusta kulloinkin siirrettiin huoneesta toiseen, jotta oma huone järjestyi. Omien huoneiden vähäisyys aiheutti siis edellisessä kiinteistössä paljon päänvaivaa sekä henkilökunnalle että vanhuksille. Kysymys omasta huoneesta ei kuitenkaan ole aivan yksiselitteinen, kuten ei moni muukaan asumiseen ja elämysympäristöön liittyvä asia. Aina oli niitäkin vanhuksia, joille sopi huoneen jakaminen jonkun toisen kanssa. Tosin tähän toiveeseen liittyi usein sekä tieto vanhainkodin jonon pituudesta että haave oman ikäisestä, mukavasta juttukaverista, joka harvoin käytännössä pitkän päälle kuitenkaan olisi sujunut. Oma lukunsa olivat myös dementoituneet tutkitun vanhainkodin asukkaat, jotka kokivat olonsa turvattomaksi, ellei yöpuulle jäädessä huoneessa ollut muita.

Heidän kohdallaan asumisen muoto olisi vaatinut toisenlaisia ratkaisuja. Tällöinkin oleellista kuitenkin on, onko vanhuksella mahdollisuus itse valita yksityisyyden ja huonetoverin välillä vai määräytykö asia laitoksen tilajärjestelyistä. Tutkitun vanhainkodin käytäntö, jossa pääsääntöisesti kaikilla oli oma huone, aiheutti paljon keskustelua terveydenhuollon ja vanhainkotiin jonottavien vanhusten keskuudessa, sillä tilanne koettiin epäoikeudenmukaisena

ulkopuolisten kannalta. Jos omista huoneista olisi luovuttu, olisivat ulkopuolisten ongelmat ratkenneet, mutta talon asukkaiden elämä puolestaan olisi muuttunut ratkaisevasti.

Yksi tärkeimmistä - oma Wc

Laatupelissä oli kysymyksiä, jotka nopeasti ajateltuina tuntuivat vähäpätöisiltä. Yksi aluksi tällaiselta tuntunut asia oli Wc. Vessojen lukumäärä oli kuitenkin asukkaille tärkeä asia. Kaikilla oli huoneensa yhteydessä wc, ja muutamaa poikkeusta lukuunottamatta sitä ei tarvinnut jakaa kenenkään muun kanssa. Näin ollen asuminen tältä osin oli hyvällä tolalla:

Helky (Tamaralle): Onko sinun mielestä tässä talossa tarpeeks vessoja?

Tamara: Kyllä minun mielestä, mulla ainaki on tuolla ni.

(Maria, toinen pelin vetäjä, puuttuu peliin, sillä Helky eteni väärässä järjestyksessä, käydään hetken neuvottelua ja palataan pelin kulkuun)

...

Helky: Mitäs toiset on mieltä?

Kalle: (mutisee paljon itsekseen... luettelee vessoja, henkilökunnankin vessat, ei saa selvää) Tarpeellinen määrä on.

Sulo: On minusta tarpeellinen määrä, tuossa on vierasvessoja.

(Toistelee Kallen sanoja)

Laura: Kyllä minusta tarpeeks on.

Milja: on on.

Laitoksen rakennuttajat eivät aikanaan olleet aivan yksimielisiä vessojen lukumäärästä. Taloudellisissa paineissa laitos saikin silloin tällöin arvostelua siitä, että vanhuksille oli liiallista luksusta tarjota oman huoneen yhteyteen kylpyhuone, saniteettitilathan olivat kalleinta rakennusala.

Kun ei jaksakaan liikkua kuin pari askelta, tietää miten elintärkeää on voida hoitaa istuntonsa rauhassa ja lähellä. Varsinkin jos virtsan pidätyskyky on heikentynyt. Pelko äkillisestä wc-hädästä oli usein tutkimuksen vanhainkodissa ainoa syy, että vanhus kieltäytyi lähtemästä retkille tai juhliin.

Asian tärkeyttä kuvastaa myös se, että sanomalehtien palstoilla laitoksissa asuvien vanhusten omaiset ovat joutuneet puuttumaan wc-käytäntöihin. Ei ole harvinaista lukea lehtien yleisöpalstoilta kertomuksia vanhusten joutumisesta suostumaan vaippoihin vain siksi, että laitoksen vessat ovat liian kaukana tai siksi, että vessaan auttavia hoitajia on liian vähän.

Tedre (1997) mainitsee Tuula Noreksen havainneen tutkimuksissaan, että mahdollisuus omaan intimiteettiin lisäsi vanhusten selviytymisen kokemusta ja turvallisuuden tunnettaan vuodeosastolla. Sen sijaan ruumiin toimintoihin

liittyvät kärsimykset aiheuttivat henkisen murtumisen tunnetta. Monelle vanhukselle oli kaikkein pahimpana pelkona tilanne, jossa "tulee alle". Sen vuoksi joidenkin unelmana oli päästä vessaan. (Tedre 1997, 14, 68) Vanhukselle saattaa myös tuottaa häpeää se, että hänen eritteensä jäävät yhteiseen vessaan näkyville (Tedre 1997, 64-65).

Yksi tämän tutkimuksen Laatupelin kysymyksistä kosketteli intiimejä hoitotoimenpiteitä, joihin sisältyi mm. wc-istuimen käyttö vuoteen vieressä:

Helky: No nyt Lilli, käytetäänkö täällä väliverhoo tai pannaanko huoneen ovi kiinni aina kun sinua hoietaan vuoteessa?

Lilli : En mä tietä.

Maria: Miljan sänkyyn ei näe ovelle. Sängystä.

Helky: Määkin palautan mieleen sen asian. Siiton aikaa kun olen sun huoneessa käyny. En muista ollenkaan minkä näköstä siellä on. Eli sinä et tiää pannaanko ovi kiinni. (opettajamainen puhetyyli)

Lilli: nii.

Helky: (kysyy muilta)

Sulo: Ei ole väliverhoja.

Helky: Pannaanko ovi kiinni?

Sulo: Kyllä ne laittaa sen kiinni, ettei se käytävälle ole auki.

Loviisa: Kyllä ne kiinni laittaa.

Milja: Ei näkys käytävälle vaikka oliski sillai siellä , sillai mutkassa.

Helky: Onko sua hoiettu sängyssä ?

Milja: (Häveliäästi) No ei varsinaisesti sängyssä ole tarvinnu...

Helky: No mutta on tilanteita että sängyn lähellä kumminki... onko ovi pantu aina kii?

Milja: Kyllä kyllä mutta se on ollu niin yömyöhällä ettei sillon ole mitään liikettä iltayöstä.

Helky: Onko ovi pantu sillon kii vai ei?

Milja: En minä sitä ole mitenkään tarkannu mitä ne tekkee, kun olen siellä mutkassa,

ei siihen aikaan ole mitään liikettä, iltayöstä.

Helky: (toistaa taas kysymyksen Astridille)

Astrid: Mitä... mmm ...hhh..

Helky: Onko sinua hoiettu sängyssä?

Astrid: Njet.

Helky: Njet, mhm, ei oo hoiettu.

Sulo: (Haukottelee)

Helky: Tässä huomaa, että ei oo oikeen luonnollista puhua kaikista tilanteista kun on miehiä ja naisia missä pitäis olla ovi kiinni. Vaikka pissa-astialla olo esimerkiks.

Vai voisko tässä puhua siitä, kuka pöntöllä istuu ja missä.

Maria: Sitä mä justiin, kun tossa on vain toi sängyssä... mun mielestä toi vessa on isompi ongelma täällä, koska ne ovet on joskus aivan koska yks huonehan on , että

näkyvät käytävälle asti vessasta suoraan ja siinä hoietaan joskus ovet auki.

Helky: Muutetaas tää kysymys näi; sillon ku sinä Lilli oot vessassa, pannaanko ovi kii?

Lilli : Kyllä pannaan, se painetaan ite jo männessä.

Helky: (Toistaa muille kysymyksen)

Milja: Minä kun käyn ite, minen pane kiinni sitä, siinä olen vaan. Enkä välitä, menkööt kuka hyvää ohite.

Kalle: (nauraa)

Helky: Onks sulla ollu tilanteita, että oot tarvinnu hoitajaa vessassa?

Tamara: En oo tarvinnu.

Sulo: Kyllä ne laittaa kiinni.

Helky: Onks tää asia tarpeeks hyvin vai olisko kehittämisen aihetta.

Lilli: Mitäpä se siitä kehittyis.

Helky: Mitä tuo vastaus tarkoitti?

Lilli: Että o asiat hyvin.

Helky: Tää oli hyvä minkä huomasi, tää on vähä ku sairaalamaailmasta että ei

oo kun sänky.

Maria: En tiä miks se yks huone on niin tehty, että se kyllä paistaaki suoraa pitkälle

tuohon käytävälle.

Helky: Ainaki Heikin:n ja Vernerin:n kämpässä on vessa suoraan, näkyy kolomenkymmenen metrin päähän jos vessan ovi on auki.

Maria: Mikä siinä onkin että just siinä on molemmat ovet auki monta kertaa.

Mulle on ainakin sattunu. Se nyt on mun mielipide ja havainto.

Helky: Eli Lilli sano, ettei parantamisen aihetta.

Edellinen aihe olisi todennäköisesti pitänyt käsitellä kahdenkeskisissä peleissä tai pienryhmissä aiheen häveliäisyyden vuoksi. Oman vessan keskeinen merkitys huonokuntoisen vanhuksen arkipäivässä valkeni parhaiten vuonna 1994, kun tutkimuksen vanhainkoti muutti uusiin tiloihin. Siihen saakka jotkut virtsaamisvaivoista kärsivistä vanhuksista linnoittautuivat viettämään pitkiä aikoja valmiiksi yhteisvessan oven eteen, jotta varmasti olisivat lähellä tarpeen yllättäessä. Käytännön pakosta vanhassa talossa oli vain yksi WC kussakin asuinsiivessä. Niinpä uuden vanhainkodin alkuviikkoina vanhuksset kertoivat kilpaa paikallislehden toimittajalle, että parasta uudessa talossa olivat omat kylpyhuoneet.

Oma Wc, mahdollisuus selviytyä itsenäisesti Wc-käynneistä on hyvän asumisen perusasioita. Seikka voi kuulosta itsestään selvältä, mutta näihin päiviin saakka laitosten puitteissa ei ole pidetty huonekohtaisia vessoja aina mahdollisina. Syynä on ollut rakentamisen kalleus sekä se, että kaikkein huonokuntoisimpien vanhusten kohdalla kuvitellaan, etteivät he hyödy tai tarvitse mahdollisuutta tehdä tarpeitaan istuma-asennossa, normaalissa, yksityisessä vessassa. Miten pitkä ja monivaiheinen onkaan ollut monen vanhuksen elämän kulku tässäkin asiassa. Näin muisteli eräs toinen vanhainkodinjohtaja kirjeessään omaa lapsuuttaan:

"... ulkokuonetta ei ollut, isot ja pienet tarpeet tehtiin perunapellon laitaan..."

Ei ne minusta mittään tiijä

Heikkisen (1998) mukaan keskusteleavan vuorovaikutuksen lisäämistä laitoksissa asuvien sekä asukkaiden ja hoitohenkilökunnan välillä ei voi liiaksi korostaa. Keskustelun avulla on mahdollista oppia tuntemaan toisensa ja tällöin vanhus voi ikään kuin löytää paikkansa toisten joukossa. Keskustelu tukee tällöin sekä arjessa selviämistä että virkistää mieltä ja muistikuvia omasta elämästä. Tämä on niin tärkeä eettinen kysymys, että hoitohenkilökunnan pitäisi rohkaistua vastustamaan huonoja ratkaisuja avoimesti. (Heikkinen 1998,54-55)

Myös Koivulan (2001) mukaan potilaan hoito jää usein rutiinitasolle, ellei häntä tunneta kunnolla. Hänen tutkimustuloksissaan osoitettiin, ettei mennyttä elämää

juurikaan oteta huomioon päivittäisessä hoitokäytännössä. Samaa asiaa käsittelee Hägglund (1993), ja hän mainitsee ihmisellä olevan syvä tarve kertoa oma tarinansa, tulla kuulluksi ja hyväksytyksi. On myös sanottu, että kun ikää karttuu, tällainen tarve lisääntyy samalla kun muut tyydytyksen muodot vähenevät. (Hägglund 1993)

Asioiden puimiseen ei näyttänyt tutkimuksen laitoksessa jääneen aikaa eivätkä kaikki hoitajat ehkä tiedostaneet asian tärkeyttä. Sitä paitsi tiukan työtahdin palveluissa helposti yleistyy kirjoittamaton tunne, että jutteleminen ja ajan käyttö vanhuksen luona muuhun kuin "oikeaan" työntekoon, on joutavaa ja tuomittavaa, kun kaikkea työtä on liikaa. Myöskään voimia ja taitoa ei aina keskustelemiseen ole. Välittämistä ihmiset osoittavat eri tavoin, toinen hoitaja osoittaa sitä konkreeteilla pikkupalveluksilla, toinen keskustelemalla.

Käsillä olevan tutkimuksen vanhukset kertoivat, että hoitajat tiesivät liian vähän siitä, mitä vanhukset olivat elämänsä aikana kokeneet. Erityisesti miehet kertoivat näin. Naisista vain osa ajatteli tuohon tapaan. Tulos saattaa liittyä miesten ja naisten välisen puhumisen kulttuurin erilaisuuteen. Samaten sekä vanhukset että omaiset moittivat sitä, ettei hoitajilla aina ollut käsitystä siitä, mihin vanhus pystyi ja mihin ei. Vanhukset kaipasivat myös taloon tullessa parempaa tutustuttamista talon tapoihin ja ympäristöön. He olivat panneet merkille myös sen, ettei heitä juuri tulohetkeä lukuun ottamatta myöhempinä päivinä erityisesti huomioitu.

Aineistossa oli paljon keskusteluja, jotka koskivat vanhuksen vaikuttamismahdollisuuksia ja kuulluksi tuleamista. Voidaan ajatella, että näiden asioiden esillä olo kuvasti sitä, välitettiinkö vanhuksista aidosti. Aineiston ja havaintojen perusteella näytti, että monet työntekijät kiintyivät vanhuksiin ja välittivät heistä kuin ystävistä konsanaan. Tavallisen arkipäivän tuoksinassa välittäminen ei ehkä tullut esille muutoin kuin siten, että vuorovaikutus oli sävyiltään tuttavallista ja aitoa. Sellaista, jota syntyy kahden toisensa hyvin tuntevalle ihmiselle. Parhaimmillaan se tutkimuksen vanhainkodissa näkyi halauksina, kuulumisten vaihtamisena ja jopa niin, että jotkut työntekijät tulivat vapaa-ajallaan tuomaan vanhukselle yllätystuliaisuuksia tai kävivät hänen luonaan sairaalajaksojen aikana. Ei ollut harvinaista, että oma hoitaja halusi ilmoitettavan lomallakin, jos vanhuksen vointi kääntyi huonoksi. Hoitajat kertoivat myös tilanteista, joissa vanhukset ottivat osaa työntekijöiden omiin murheisiin, kuten näiden lasten sairastamisiin ja onnettomuuksiin.

Saattohoitotilanteissa pyrittiin siihen, että kuolevan lähellä olisi ollut oma, läheisin hoitaja. Jokaisen vanhuksen hautajaisiin osallistuttiin ja oma hoitaja laski kukkavihkon. Talossa asuneen vanhuksen kuolinpäivänä oli tapana laittaa surulippu salkoon ja arkku saateltiin hyvästelyn jälkeen pääovesta ulos. Sekä vanhukset että työntekijät pitivät näitä tapoja tärkeinä. Vanhukset pitivät luonnollisena, että tuttu hahmo saateltiin loppuun asti matkaan. "Tässähä myö aina yhdessä istutti ja syöti, nii kyllä kai me tässä hyvästelläänki", totesi eräs heistä, kun työntekijät kyselivät, halusiko ja jaksaisiko tämä jälleen kerran hyvästellä erästä asukasta.

Vaikka välittämistä selvästi oli, vanhukset kokivat, ettei heidän menneisyyttään otettu kuitenkaan tarpeeksi huomioon. He mainitsivat, ettei kaikilla ollut keskusteluja omasta hoidostaan ja olemisestaan vanhainkodissa. Vanhukset olisivat kaivanneet sellaista. Vanhukset kokivat, että heitä arvostettiin ja toiveet otettiin huomioon, mutta jotakin puuttui:

Pete: Ottaako henkilökunta riittävästi huomioon, mitä olet elämäsi aikana kokenut?

Kalle: Nii no, ei siinä oo mittään semmosia kokkousia ollu, eikä mittään semmosia, ei ne oo paljon kyselly, semmosta niinkun.

Pete: Kaipaako semmosta? Pitäskö olla semmonen palaveri, että pohdittas sun entistä elämää jossain yhdessä?

Kalle: Joo kyllä se hyvä olis.

Pete: Selevä sitte. (Toistaa kysymyksen)

Heikki: Kyllä.

Pete: Onko sitä joskus selvitetty?

Heikki: O.

Pete: Missä ?

Heikki: Täällä.

Pete: Sä oot vähä kertonut menneestä.

Heikki: Nii

Pete: (toistaa kysymyksen seuraavalle)

Iisakki: Kyllä ne ottaa.

Pete: (Toistaa taas)

Sulo: Ei ne tiää mittään mun elämänkokemuksista.

Pete: Sitä ei oo koskaan pohdittukaan?

Sulo: Ei

Pete: Olisko hyvä, että sitä joskus pohdittas?

Sulo: Ois.

Pete: No, A. mihkäs kasaan tää laitetaan, parannettaviin vai...

Kalle: Parannettaviin.

Sulo: Parannettaviin se joutaa.

Mistä edellinen katkelma voisi kertoa? Miksi välittäminen ei näkynyt riittävästi kuulemisena ja keskusteluna? Yksi luonnollinen ja tosi selitys oli kiire. Tämän päivän vanhuksille niin Suomessa kuin tutkimuksen vanhainkodissakaan ei tuntunut juuri aina löytyvän kenelläkään aikaa. Eräs harjoittelija puki tämän harjoitteluraportissaan sanoiksi: "Vanhainkoti on siitä kummallinen paikka, että siellä kohtaavat kaksi vastakkaista ihmisryhmää; työntekijät, joilla ei koskaan ole aikaa ja vanhukset, joilla on vain aikaa". Vanhusten palvelu on ajautunut systeemiin, jossa taloudellisuuden ja tehokkuuden nimissä vaaditaan suorituksia. Aikataulut tehdään kireiksi. Jotkut jopa todetaan mielenterveydeltään häiriintyneiksi vaikka tosiasiallisesti he kaipaisivat vain juttukaveria. Kun aikaa sellaiseen löytyy, tapahtuu vanhusten elämässä "ihmeparantumisia".

Hoitajien pelissä lähes kaikki olivat sitä mieltä, ettei vanhuksen tullessa taloon häneen tutustuttu tarpeeksi. Tosin he empivät, olisiko edes sopivaa tunkeilla kysymyksineen heti alkupäivinä, heidän mielestään aivan riittävä alkututustuminen oli tietyt peruskysymykset, eli ns. alkuhaastattelulomake. Lomake tosin usein jäi täyttämättä tai täydentämättä alkuviikkojen mentyä. Syvällisempi tutustuminen todennäköisesti jäi sen varaan, millainen kunkin hoitajan oma intressi ja mahdollisuus kiireiden keskellä oli viivähtää näissä asioissa. Hoitajat olettivat pelissä, etteivät vanhukset halua kertoa asioistaan, ainakaan taloon tulohetkillä. Hoitajat kokivat myös, että vaikka syvällisempiä keskusteluja oli ollut, esim. ns. omaiskeskusteluissa, tieto ei kulkenut minnekään. Paikalla olleet tutustuivat toisiinsa, mutta muut eivät. Hoitajat tunsivat vanhuksen nykypäivän ja terveyden erinomaisesti, mutta vain osa heistä tiesi, mistä ja miksi vanhus oli laitokseen tullut ja mitä hän oli elämänsä varrella kokenut. Erityisesti miesten vastauksista kuului, että he

olisivat kaivanneet elämänsä tuntemista.

Entä kokivatko vanhukset vaikuttavansa asioihin talossa?

Eräs tutkimuksen kysymys koski ruokapöydässä istumista ja sitä, oliko istumapaikkansa saanut itse valita:

Helky: Yksi kaksi kolme... keltaselta kortilta kysytään nyt Loviisalta. Voitko valita kenen vieressä istut esimerkiks ruokapöydässä?

(joku naurahtaa)

Loviisa: Minusta on ihan sama kenen vieressä minä istun.

Helky: Voitko valita?

Loviisa: Emminä tiä ainakaan sitä.

Helky: Et tiä saisko valita?

Loviisa: Nii. Mutta olen ihan tyytyväinen tähän mitä on.

Helky: Sä oot tyytyväinen siihen tyyliin ja systeemiin millä nyt istutaan?

Loviisa: Nii.

Helky: Mhym.

Loviisa: Ei mulloo mittää valittamista

Helky: Pitäskö enemmän saaha sanoo, kenen vieressä istuu?

Loviisa: En minä tiä ainakaan. Mitäpä hyötyä siitä on istuu sitä kenen vieressä hyvää.

Helky: Mm. Mitäs toiset aattelee, voiko valita?

Sulo: Kyllä...

Milja: Kyllä kai saa, jos haluue että muuttaa, mutta siihenhä on ihan tyytyväinen, se on semmone, että siihe mihin o tottunnu menemään, niin siihen sitä mielellään mennee.

Helky: Mitäs toiset?

Kalle: Kyllä saa valita tuota... .... (epäselvää) eihän se välttämätön tarve ole tuota vaihtaa tuota nii kyllä voi vaihtaa paikkaa. Menneenä aikoina on tääkin sattunu ihan niin että ... ei ole ollu tarpeeks riittävä henkilö nii se on siirretty sitte toiseen pöytään.

(Taas neuvotellaan pelin säännöistä, joita ei osata, kauanko pitää kysellä muilta ryhmässä. Selviää, että pitää antaa kaikille suunvuoro mutta pitää välttää liian pitkää keskustelua)

Helky: mitäs Tamara sanoo, voitko sää valita kenen vieressä istut ruokapöydässä.

Tamara: Mää en tiä voiko valita, mutta tarvittaessa olis kyllä kiva valita. Tällä kertaa on kyllä ihan hyvin.

Helky: Hmm. Joo. (Toistaa kovalla äänellä Ainolle kysymyksen)

Jenny: En... en halua määrätä.

Helky: Mutta annettaisko määrätä?

Jenny: Annettaisko määrätä?

Helky: saako sen ite päättää?

Jenny: Ei tarttis päättää. Ei tarttis päättää.

Helky: Mitäs sää Sulo aattelet?

Sulo: Minnoon sammaa mieltä hänen kanssaan. Ei sen oo väliä kenen vieressä istuu ruualla.

Helky: Saako sen valita?

Sulo: Ei tarvii valita.

Helky: Mutta saako, voiko tässä talossa ite toivoo?

Maria: Sulla on juuri vaihtunut paikka, oletko itse valinnut vai hoitajat?

Sulo: Hoitajat.

Helky:(kysyy Astridilta:lta hitaasti, joutuu vielä toistamaan)

Astrid: Että m...

Helky: (taas toistaa)

AStrid: No.. (naurahtaa) ... nyt .... on ... aina ... . huono... syömään...

(matkii äänтелеillä sitä, että joku yskii ja suusta valuu ruokaa)

Helky: Eli sää nyt kerrot pöytäkavereista niinkö?

Astrid: (Äänteele innokkaasti, myöntelee, sanoja ei tule)

Helky. Sellasiakin on. (puhuu hidastetusti) Tarkotatko Astrid, että kyllä joskus olis tarpeen ite saaha päättäämissä istuu

Astrid: Nii nii ... mennä ... kauemmaksi...

Helky: Haluais mennä vaikka kauemmas joskus. Ymmärsittekö kaikki mitä

Astrid

tarkottaa? Et kun toisilla on niin, että ruoka tulee vahingossa ulos ja joku yskii kovasti. Kaikille tuttua, eiks ookin? (Koko kysymyksen ajan joku yskii tässäkin nauhassa tukahtuneesti)

Sulo: Joo, kyllä on.

Helky: Kurjaa kaikille, sillekin, jota yskittää (opettavaisella äänellä taas)

Milja: Se on aika luonnollista, ei sitä voi ajatella hyvä ihme, jos ruppee yskittää niin yskittää. Ei se haittaa. Ei ainakaan minua. En minä toisia tiä.

Helky: No Loviisa, kumpaan kasaan laitetaan tämä asia, että (taas toistaa) että onko asia hyvin vai pitäskö olla paremmin?

Loviisa: Se on ihan hyvin.

Helky: Näin. (Laittaa kortin "ei parannettavaa" - pinoon)

Vanhuksen aito osallisuus laitoksessa on yksi kaikkein vaativimmista asioista. Yksi syy siihen, että osallisuus harvoin onnistuu, on se, ettei näitä asioita vielä ole totuttu ottamaan yhtä luonnollisena tai tärkeänä osana huolenpitoa kuin lääkkeitä, puhtaanapitoa tai muita arkisia askareita. Toinen syy todennäköisesti on se, että teknistä liukuhihnalla tapahtuvaa ja kiistämättä kiireistä hoitorutiinia vanhuksen kuuleminen hidastaisi. Jokaiselle vanhukselle pitäisi nimittäin varata riittävästi aikaa oman näkökulmansa selvittämiseen. Kommunikaatio heikkokuntoisen ihmisen kanssa vaatii usein keskimääräistä enemmän aikaa ja kärsivällisyyttä, koska sairaus, pelot, kriisit ja ahdistukset voivat vaikeuttaa vanhuksen ajatustenvaihtoa ja edessä olevan tilanteen hahmottamista. Tutkimusaineistossa oli mukana pelikeskustelu, jonka kysymys kuului "Keskusteleeko hoitohenkilökunta kanssasi säännöllisesti hoidostasi?". Näin vanhukset vastasivat:

Kalle: Mitenkäs tuo...

Maria: säännöllisesti sinun hoidostasi.

Kalle: Ei ne tuota sen paremmin, mitä silloin tuota ku oli se vaihe tuota ni, mulla ne silimätipat ja sitte tuota oli paljo lääkkeitä semmosia niinku vapinalääkkeitä ja minä sitte keskustelin tuota sairaanhoitajan kanssa että tuota nyt on vapina lakannu, että nyt ei tartte ku niitä neljää nappia olla. Ja sitte samaten ne silimätipat otettii pois ja se oli minun pyynnöstän. Ja sitten siinä kulu aikaa tuota ku sitte otettii ne tuota mitä niitä ol, kolome nappiako niitä ol. Ne ol vastahakosia siitä kyllä hoitajat, "ne on tärkeitä sulle" Että ne tarttis olla tuota minä sanon että soittakaa lääkärille että tuota mitä lääkäri sanoo siihe, että minä on kokenu sen, että minen ennää voi tuota voi tuota nauttia näitä, kun ne tekkee mulle sairautta ja minä oon kokenu sen jätin syömättä ne, ja heti muuttu sairaus...

Maria: Mietitkö nyt kierroksen aikana, tuntuuko, että se on säännöllistä se henkilökunnan niinku keskustelu. Mitä mieltä Milja on?

Kalle: (mutinaa)

Milja: Ai mitenkä?

Kalle: (mutinaa)

Maria: (toistaa kysymyksen)

Kalle: (mutinaa...) Ei ne minun kanssa paljon keskustele.

Milja: No minon ollu niin vähän aikaa, ei tässä paljo ole keskusteluja vielä syntyny.

Kalle: (koko ajan mutisee) ... ei ollenkaan mitä perjantaina...

Maria: (toistaa Astridille kysymyksen)

Astrid: Mihh... mm...

Helky: Pitää tähän nauhalle sanoo, kun se meni pois, että Astrid sano, että ei hoitajat keskustele säännöllisesti hoidosta.

Maria: Ja Sulo jatko samaa.

Sulo: Ne keskustellee keskenää.

Maria: Entäs Tamara?

Tamara: En nyt ossaa tohon vastaa, melekeen että minä kysyn paremminki, melekeen niinpäin, että minä kysyn.

Lilli: En tiedä.

Helky: Miten sun mielestä, puhuuko ne tarpeeks usein sinun kanssa sinun hoitamisesta?

Lilli: (vaikenee)

Maria: Et osaa sanoa, ei oo niinku semmosta käsitystä, entäs Loviisa?

Loviisa: No toisinaan, toisinaan on niin kiire, että kerkiä aina puhumaan.

Maria: Tässä kysytään että säännöllisesti.

Loviisa: No kyllä ne niistä aina puhuu.

Maria: Että sulla on jonkun verran tuntumaa, että puhutaan sitte. No ootko nyt

Kalle päättänyt

Kalle: Täh?

Maria: (toistaa taas kysymyksen)

Kalle: Ei oo, ei oo keskusteltu kylläkään... kolome nappia vaan... lääkärin kanssa ne keskustel...

Maria: Näyttää siltä, että suurin osa on tätä mieltä, joo. Eli tässä olis parannettavaa tässä talossa.

Kalle: (mutisee)

Helky: Tuli alaku silleki kasalle kuitenkin.

Edellisen katkelman perusteella saa vahvistusta käsitys, että vanhuksen huolenpito on usein asiantuntija- ja järjestelmäkesekeistä ja tehokkuuteen pakottavaa. Tällöin kontaktit laitoksessa olevan vanhuksen kanssa jäävät väkisininkin hyvin lyhyiksi ja pinnallisiksi eikä todellista itsemääräämisoikeutta voi syntyä. (Metteri 2004,7) Myös Tedre (1997) on todennut, että yksi itsemääräämisen ehdoista on, että ihmisellä on mahdollisuus, aikaa ja tilaa vaikuttaa ja määrätä asioissaan.

Huvinpitto

Vanhusten fyysinen kunto ei tutkimusten mukaan selitä välttämättä heidän aktiivisuuttaan. Tätä on selitetty sillä, että fyysisen toimintakyvyn huonontuessa priorisoidaan elämän tavoitteita uudelleen ja haetaan itselle sopivia toimintoja. Fyysisten toimintojen sijalle asettuvat mielen maailmassa tapahtuvat toiminnat ja niihin liittyvät tekijät. Aiemmissa tutkimuksissa onkin korostunut vanhainkodin asukkaiden halu menneisyyden muistelemiseen. Muistelemisen saattaa muodostua

tärkeäksi syystä, että vanhainkodin asettamien rajojen ja terveyden rajoitteiden vuoksi ei muuta toimintaa aina ole mahdollista saada. (Elovainio 1997, 239-241) Päivittäisen viriketoiminnan on todettu kohentavan huonokuntoisenkin vanhuksen oloa merkittävästi. Ilman näitä vanhus saattaa kokea muuttuvansa "koppakuoraiseksi" (Jaakkola 2004,10).

Käsillä olevan tutkimuksen aineistossa tuli esiin vanhusten kaipuu saada enemmän virkistystä, retkiä, ulkoilua ja saman ikäisten tapaamista ja muuta mielekästä ajankulua. He kaipasivat kohokohtia arkeensa aivan kuten muutkin ihmiset. Toiminta koettiin liian vähäiseksi, sillä laitoksessa järjestettiin virkistystoimintaa vain parina päivänä viikossa. Nämä hetket eivät riittäneet poistamaan pitkien ruutiineja toistavien päivien ja yksinäisten iltojen ja viikonloppujen tapahtumaköyhyyttä. Yksilökohtainen virkistys oli vajavaista hoitajien ja muun henkilökunnan kiireen vuoksi. Kunnassa oli olemassa yksi vanhusten ohjaaja, jonka ajasta osa käytettiin vanhainkodissa.

Toisaalta henkilökunta tiedosti vanhusten päivien tapahtumaköyhyyden, mutta toisaalta koki esim. vierailevat viihdyttäjät ylimääräisenä riesana. Joskus näytti myös siltä, että hoitajat toivat vanhuksia ikään kuin väkisin kerhoihin, vaikka vanhus olisi kaivannut enemmän yksityistä hetkeä oman hoitajansa tai ystävänsä kanssa. Myös pelkkä makaaminen olisi miellyttänyt joitakin vanhuksia enemmän kuin niin sanottu toiminta. Puhumattoman vanhuksen tuominen oleskelutilaan tuijottamaan tv:n ostoskanavaa ei ollut tässäkin laitoksessa harvinaisen näky. Näissä tilanteissa luonnollisesti sattui myös kömmähdyksiä. Kun kaikkia vanhuksia ei kunnolla tunnettu, tai oli liiallinen hoppu, saattoivat hyvää tarkoittavat työntekijät viedä vapputanssiaisiin sellaisenkin vanhuksen, jonka hengellinen vakaumus ei sitä hyväksynyt. Tällainen tilanne sattui omalle kohalleni aineiston keruun aikana useamman kerran. Eräs naisvanhus oli tullut käsipuolessani karaokepiiriin. Karaokevideolla ketkutteli musiikin tahdissa lähes alaston nainen. Kyseiselle vanhukselle olisi kuitenkin ollut mieleisempää osallistua hartaustilaisuuteen. Vanhus tokaisi lopulta tuskastuneena: "Onko minu iha pakko olla täällä?". Jotkut vanhuksista puolestaan nauttivat mikrofonin laulamisesta vähintään yhtä paljon kuin kapakoiden nuoremmat ihmiset. Jotkut vanhukset estelivät säännön mukaisesti yhteisiin tilaisuuksiin lähtöä, olipa kyse sitten millaisesta tilanteesta hyvänsä. Usein heidän kohdallaan kyse oli siitä, etteivät he nuorempaan olleet pitäneet suuressa joukossa olemisesta. "Äit ol ennenki tuommone, ettei tykänny käyä kaupungissakaa. Jos sen pit sinne mennä, nin jo sille tul pää kippeeks", oli eräs omaisista kertonut ns. omaiskeskustelussa johtajan ja oman hoitajan kanssa.

Erilaisen toiminnan järjestäminen ja hyvin erilaisten toiveiden yhteensovittaminen sekä asiaan tarvittavan ajan tarve muodosti monimutkaisen vyyhden. Tämän vyyhdin monimutkaisuutta lisäsi vielä vanhusten päivittäin vaihteleva vointi ja viireys. Näihin asioihin viitattiin hoitajien pelissä:

Helky: (Lukee kysymyskortin) Mitä mieltä olet talon järjestämästä ohjelmasta?

Jaa... mites me Maria päätettiin tarkentaa toi sana ohjelma?

Maria: (Jää miettimään)

Helky: (Tuulalle) Mitä sulle tästä sanasta tulee mieleen?

Tuula: Ulkoilemista, laulamista, mitä hyvänsä.

Helky: Kaikenlaista muuta kuin syömistä ja juomista ja...

Tuula: Mm. Semmosta ei oo tarpeeks.

Saana: Ei munkaan mielestä oo tarpeeks

Useat kuorossa: mm, mm.

Saana: Ku ei sitä kerkee järjestää, siitähän se on kii. Tässoon aika jännä kun joutuu aatteleen kaikkia.

Maria: Ja sit kun tulee joku, ne sanoo, ettei viitti lähtee.

useat kuorossa: mm, mm, nii.

Saana: Niitähän on puolet semmosia.

Heini: mutta kun olis se mahdollisuus, kun on halukkaita.

Helky: Aatteleksää ettei mahdollisuksiakaan oo tarpeeks ?

Heini: No ei minun mielestä oo ainakaan tällä hetkellä.

Siru: No ei, Sulo kysyy harva se päivä, tuleeko joku laulattaa, ei oo tarpeeks.

Laura: Enemmän sais olla monipuolista ohjelmaa. Joo jos mää aattelen, niin sitä että ehkä ohjelmaa on, mutta vähän semmosta ykspuolista.

Helky: Mitä sää tarkoitat että ykspuolista?

Laura: No että pitäis olla ku, ai kauhee ku hyvä kysymys... sellasta erilaista tekemistä, nyt on hyvin pitkälle sitä laulamista tai laulujen kuuntelemista. Jotain semmosta, johon ne vois ite osallistua enemmän. Mutta en mää osaa sanoa mitä se ois.

Tuula: Säähän (Marialle) oot tehny niitä tietokilpailuja ja nehän oli aivan innoissaan.

Leena: Ei taho enää kukaan kyetä siihen...

Maria: Just se että varmaan on aikoja, että on hirveen pitkiä päiviä, silloin kun ei oo yhtään mitään. Kyllä sitä tarjontaa on, mutta ei se oo niin helppoo keksiä just että mitä se on. Siinä on hirveen monia ongelmia. Jos ajatellaan ett olis joka päivä jotakin kaikille tarjota.

Saana: Ja se on just se, ett ne sun järjestämät on aamupäivällä, ja sitt on ne illat ja viikonloput on sitä tyhjää. Silloin aamupäivisin on muutenkin sitä toimintaa, mutta muullon on kovin hiljasta.

Helky: Kenestä rinki alko, miltä susta kuulosti, miten se asia on, millä tolalla, onko siinä kehittämistä?

Tuula: Siihe on nykyään hirveen vaikee vastata kun itelläkin on semmonen kaoottinen... kun näkee joku nukkuu siellä. Tuntuu että kukaan ei halua mukaan ja kun ne kuuntelee jotain, niin joku kuorsaa ja yks laulaa omassa tahissaan ja... Ja kyllä se tuntuu, että ... en tiä mitä niille tehtäs... vaikea tilanne.

Helky: Tarkoitat sä, että vaikka tässä oikeestaan useimmat sanoo, ett ei oo tarpeeks, mutta se että mitä se vois olla, se on tosi vaikee sanoo?

Tuula: Nii, ja monet ei lähe sitte, onks siitä sitte- - -

Helky: Mihis kasaan sä nyt sitten laittasit vai laitatko sinne välille?

Tuula: No jos tuota kyytiä porukka menee alaspäin niin sitä ei kyllä---

Helky: Päätä ny jotakin.

Tuula: En tiä.

Hoitajat totesivat edellisessä keskustelussa, ettei ole olemassa siis yhtä kaavaa eikä tiettyä määrää, joka on sopiva virkistykseen. Jokainen vanhus on tarpeineen ja iloineen erilainen. Se tuli kuitenkin ilmi, että mielekästä sisältöä ja jonkinlaista iloa tarvittiin vanhuksen päiviin. Toisaalta hoitajien kokemus siitä, etteivät vanhuksista enää monetkaan "kyenneet" juuri mihinkään, kertoo siitä, että "toiminnalla" helposti tarkoitetaan fyysistä toimintaa, eikä mielen liikettä, johon Elovainio (1997, 240) on viitannut. Mielen liikettä sisältäviä tuokioita on ehkä vaikeampi mieltää varsinaiseksi toiminnaksi esim. liikunnan rinnalla.

Mielen liikettä kuitenkin piti mukavana toisessa vanhainkodissa haastateltu 99-vuotias "Miina" joka vertaili vanhainkodin aiempaa virkistystoimintaa sitä seuranneeseen aikaan:

Miina: .. se piti semmosta, että miehet oli ainakin kaikki oli oikein semmonen pelipöytä, jossa ne pelas aina jotakin. Samon meillä tossa keskusaulassa siinoli iso pöytä kanssa. Täällä kävi usein semmonen oikeen semmonen, miksikä niitä sanotaan... semmonen jos ny sanos kerhon johtaja. Se usein kanssa niin se kaikkee mitä millonkin se kyseli

ja seinäänkin tehtiin semmosia joita sai kattoo ja mitä niistä sai kokkoon. Semmosta ajankulua. Mää en ollenkaan tiälä että täälön menny ihan, täälön ihan täys... Minä oletan ainakin, no minä olen huanokuulonen, mutta kun kattelee noita toisia, ne istuu tolla keskiaulassa niitä saattaa istua vaikka minkälainen lauma ja kaikki suut auki. Suut auki vaan.

Joku pari täytysti jokka nyt on niinkun on tutumpia keskensä puhhuuvat. Muttei ollenkaan semmosta. ... Oli syksy semmonen hyvä, tolla ulukona kävelivät kauheesti, isolla laumalla, joku soitti haitaria usein sitte keskustassa. Sekin Vertti pisti ninkun polokaksi ku se haitari soi. Se oli semmosta aina, huvinpitto. Ei ollenkaan muista yhtään päivää, ettei jotain ollut. Viaraita kävi, ne oli noi penskojakin, ne tuli usein isolla sakilla, menivät kauheesti. Kävi semmonen töminä ja melske. Monesti kun lähtee noita pitkiä käytäviä menneen aamupäivästäkin, nin kaikki ovet on auki ja kaikki huaneet on tyhjiä. Kai niitten täytyy jokin ninkun kokkoontuakin. Samon, vaikka on kuinka kaunis päivä, aatella ulukopihat oikeen laitettu että saisi liikkua ja olla. Niin ei ketään ei koskaan, ei kesälläkään. Ei kukkaan, ennen oikein istuskelivat isoilla laumoilla. Siä on oikeen semmonen grillintapanenkin oli tolla jossakin pihalla. Ei siäläkään kettää ennää koskaan, ei.

Helky: onko täällä ennää sitä semmosta kerhon vetäjätä ollenkaan ?

Miina: No ei kai sitten, en minä ainakaan ... Jos tossa aulassa joku tulee sitten ninkun tässä kävi uskonnon lahkolaisia, niin siinä nyt istuttiin suut auki, suut auki siälä oltiin, tottakai.

Kuten hoitajienkin pelivastauksissa, tuli myös Antin vastauksissa esiin se, että vanhukset toivoivat monenlaista tapahtumaa ja virikettä, eikä vain jotakin tiettyä. Antti oli aiemmin elämässään, terveempänä harrastanut mm. soittamista, kirjallisuutta ja hengellisiä asioita. Ensimmäisessä keskustelussa kävi ilmi, miksi moni harrastus oli jäänyt:

Helky: ... Sä tykkäät tommosista suomalaisista elokuvista ja varsinkin silloin kun se pohjaa hyvään kirjaan.

Antti: (Puhuu hyvin heikolla äänellä, ääni on kuiskaamista) Joo, suomalaiset, ... nykykuvat ei niinkään. Musiikista tykkään, vähän paremmasta.

Helky: Pystytkö mitään soittamaan ?

Antti: En.. . Viulu on tuolla kotelossa... (ei saa selvää)

Vaimo : Pojalla on se iso viulu. Nuorena maalasit, mutta et enää. Pakinoita teit työaikana.

Helky: Entä eläkkeellä, onko tullut yhtään juttua?

Antti: (Hyvin hiljaa) Eipä niitä ole tullut.

Helky: Pystyisitkö koneella kirjoittamaan.

Antti: ---- (Ei saa sanotuksi, kuiskaa jotakin, mutta puheesta ei saa selvää)

Helky: Et voi edes sanella kun on vaikea puhua ?

Antti: (Kuiskaa) Ei ole tullut ajateltua.

Helky: Milloin olisi syntynyt jutun juuri ?

Vaimo: Siiton aikaa.

Helky: Mikä sen vei ?

Vaimo: Masennus.

Myöhemmin Antin kanssa käytiin samoista aiheista keskustelua. Tällöinkin oma apea olotila kuvastui vastauksissa:

Helky: Onko päivittäisessä ohjelmassa sinulle riittävästi puuhaa?

Antti: (Kuiskaten) Ei aina ole.

Helky: Oletko sää osallistunut noihin ryhmiin tai kerhoihin?

Antti: (Kuiskaten) En ole.

Helky: Osaatko sanoa miksi et? Kotona ollessahan sinä käyt siellä miesten piirissä.

Antti: (Kuiskaten) En osaa sanoa.

Helky: Pitäisikö asiaa vähän parantaa?

Antti: (Edelleen hyvin heikolla äänellä) Vois vähän parantaa.

Helky: Olisko sulla ajatuksia, minkälaista pitäis olla?

Antti: (Kuiskaten) Enemmän kaikenlaista.

Vanhuksille mieluisien tapahtumien järjestäminen on todellakin vanhainkodissa vaativaa puuhaa mieltymysten ja toimintakyvyn suuren vaihtelun vuoksi. Niille, jotka pystyivät nauttimaan TV-ohjelmista, televisio saattoi säädellä muita iloja. Jopa tärkeiden sukulaisten vierailut koettiin kiusallisina, jos meneillään oli hyvä TV-ohjelma. Toisaalta myös kotona asuvat vanukset kokevat paljon tyhjyyttä ja pitkästy mistä ja vanhainkotiin tulo saattoi heille merkitä enemmän ajankulua ja virikettä. Seuraavat katkelmat kuvaavat näitä ajatuksia. Kyseessä oli toisessa vanhainkodissa haastateltu 99-vuotias "Miina". Hänen vanhainkodissaan oli Miinan käsityksen mukaan ns. viriketoiminta lopetettu:

Miina: ... Tonminä kattoin Rohkeet uulestaan tänä aamuna. Kun ei siitä päässy oikeen jyvälle, kun justaan tuli toi Eskon sakkii.

...

Helky: Kun sä oot kotonas ja taas tässä. Mikä on erilaista ?

Miina: No onhan täällä aina jonkinlaista liikettä. Kun ollaan monta kertaa viikko, niin ettei kukaa käy. Ja jos on pahat ilmat, niin ei tuu ulos lählettyä ollenkaan. Viikko mennee monasti melekeen maatessa pääasiassa, ettei viitti istuakaan. Kangistuu vaan hullummin ja televisio on ainoo kaveri.

Noi tommoset ohjelmat, ne kattellaan aina. Minä luen auringonpaisteella, muuten en. Mulla on semmonen pikkulamppukin. Kyllä toisinaan tuntuu päivä... niin hyvät ihmiset... pitkältä. ...No, Armii käy joka päivä jossakin. Minä... minä melekeen makkailen. Täällä sentään on käytävä aina tolla, vaikei viittiskään. Mutta kyllä täälläkin toi tommonen yleinen touhu on menny hilijaseks.

Nyt ei mittään. Toi hoitajakin juuri näytti, että kun olis niin mukava toi takapiha ja siinolis mukava käylä aurinkoo paistattamassa. Mutta kun on metriä paksu lumihanki. Niin ei kukaan oo käyny. Syksyllä oli yks ainoo nainen, joka kävi. Semmonen väliaikanen kanssa.

Edellä esitetyt vanhusten ajatukset tukevat aiempien tutkimusten näkemystä siitä, että vanhusten elämään vanhainkodissa tarvitaan muutakin kuin selviäminen päivästä toiseen. Elämään tarvitaan myös mielekkyyttä, iloa, toisten seuraa ja asioita, joita voisi nimittää taiteeksi tai kulttuuriksi. Mona Taipale (2000) on esittänyt, että taide voi herätellä laitoksessa asuvia ihmisiä osallistumaan oman

elämänsä päätöksentekoon ja ryhtymään taisteluun laitostumista vastaan . Taide voisi heidän mukaansa myös saada laitossyhteisöt näkemään toimintansa aivan uudella tavalla.

Toisaalta hän myös havaitsi, että taiteen ja sen tekemiselle yhdessä vanhusten kanssa on paljon esteitä laitospolitiikassa. Laitosten henkilökunnat kokevat usein kulttuurin tuojat ylimääräisenä riesana laitosten arjessa ja vierailevat taiteilijat kokevat jäävänsä laitoksen "oikean" työn ulkopuolelle. (Taipale 2000, 56-57)

Samanlaisia esteitä muun kuin "oikean" hoitotyön suhteen oli nähtävissä tutkimuksen vanhainkodissakin vaikkakin talossa toimikin ohjaaja, jonka päätyönä oli tarjota vanhusten arkeen toimintaa, liikuntaa ja virkistystä. Vanhukset nimittäin kertoivat pelitilanteessa, että kerhohuoneeseen tulo edellytti useimmiten henkilökunnan saattamista. Monestakin syystä käytännössä kävi useimmiten niin, että vanhusten ohjaaja joutui itse noutamaan vanhukset huoneistaan saakka ja myös saattamaan takaisin. Tämä merkitsi joskus sitä, että varsinaiseen yhteiseen toimintahetkeen ei jäänyt paljoa aikaa ja voimia. Toisaalta kävi ilmi, että joskus hoitajat toivat hyvää tarkoittaen vanhuksen toimintahetkeen, vaikka vanhus olisikin juuri sillä hetkellä halunnut "vain maata" huoneessaan. Tämä kuvastaa myös kunkin vanhuksen todellisten tarpeiden tulkinnan vaikeutta, varsinkin kun kyseessä saattaa olla masentunut, passiivinen vanhus, jonka soisi jaksavan välillä tulla toisten ihmisten seuraan. Taiteen ja virikkeiden, yhteisten tuokioiden ja yksilöllisten kohokohtien järjestäminen yhdessä vanhusten kanssa edellyttää aivan toisenlaisia otetta arkityöhön kuin mitä pelkkää ns. perushoidollista apua korostava työkalu mahdollistaa.

Hanna-Liisa Liikasen (1999) mukaan tärkeintä myös laitoksessa on vapaus ja mahdollisuus valita oma elämänsä maailmansa. Suuri haaste hänen mukaansa on, antaako hoitoyksikkö mahdollisuuden asukkaalle jatkaa omaa elämänsä maailmaansa, tuetaanko vai supistetaanko sitä vai katkaistaanko se kokonaan. Hän kysyykin, millaiseksi muodostuu sellaisen asiakkaan arki ja elämisen mahdollisuudet, joka aikaisemmin on harrastanut vilkkaasti kulttuuritoimintoja ja hoitoyksikköön tullessaan joutuu luopumaan niistä kokonaan. (Liikasen 2003, 40-41) Liikasen siteeraakin tutkimuksensa kansilehdellä Rafael Wardin ajatusta "Juuri kulttuurin sallivuus ylittää arjen rajat. Olisi elämässä muutakin kuin hiljaa istua paikallaan". (Liikasen 2003)

Matkoille vasta vanhainkodissa

Päivi Elovainion (1997) selvitysten mukaan ne vanhukset, jotka toivoivat laitokseen enemmän tapahtumia, toivoivat erityisesti retkiä talon ulkopuolelle. (Elovainio 1997, 240)

Tutkimuksen vanhainkoti järjestikin kesäaikaan erilaisia huviretkiä, jotka pääasiassa rahoitettiin monenlaisilla tempauksilla ja kioskimyynnillä, sillä sekä laitoksen ulkopuoliset että päättäjät katsoivat tällaista toimintaa erityisen kriittisesti. Retkillä oli joka vuosi pienenevästä osallistujamäärästä huolimatta vankka kannattajapiirinsä. Jotkut vanhukset, etenkin naiset kertoivat, että olivat

elämänsä ensimmäisen kerran voineet lähteä matkoille tultuaan vanhainkotiin. Nuorempana ja terveempänä he olivat joutuneet yleensä aina palvelemaan muita ja

olemaan kotona. He olivat eläneet juuri sellaista elämää, jota Sinikka Vakimo (1999) on kuvannut kertoessaan, kuinka pientilan emäntä toimi koko talouden ja perheen ylläpitäjänä ja asetti aina muiden tarpeet omiensa edelle. Emännän ensisijaisena tehtävänä oli miellyttää ja hoitaa anoppia ja appea jopa omien lasten kustannuksella. (Vakimo 1999, 127) Eräs tällainen tarina löytyi vanhainkodin videoarkistosta. Videolla harjoittelija haastatteli talon vanhuksia ns. viriketoiminnasta. Vanhus kertoi, miten vähän hänellä oli maatalon emäntänä ollut mahdollisuuksia kulkea missään. Lopulta hän pääsi mieheltään luvan saaneena käymään polkupyörällä naapurikylässä omien vanhempiensa luona. Kun hän sitten palasi sunnuntai-iltana retkeltään, odotti perheen nuorin poika pihatien varressa itkusta punaisena. "Äit, koko pyhä män pilalle, ku sinä et ollu kotona!"

Vanhainkodin retket edellyttivät paljon työtä ja valmistelua, koska kyseessä oli hyvin huonokuntoinen joukko. Useimmat vanhuksista tarvitsivat esim. hotellimajoituksessa oman hoitajan samaan huoneeseen ja yöt saattoivat merkitä joillekin hoitajille valvomista ja avustamista. Ohjaaja ja henkilökunta jaksoivat retkiä järjestää, sillä vanhuksien ja omaisten palaute oli myönteistä. Näin muisteli Antti erästä retkeään:

Helky: Järjestetäänkö retkiä tarpeeksi usein?

Antti: Ei oikein tarpeeksi oo... Olin Vaasassa silloin kerran...

Helky: Jaksaisitko osallistua semmoseen vielä?

Antti: Huonoo se olis.

Helky: Entäs jos Aino (vaimo) olis mukana?

Antti: Se helpottais tilannetta. Olin sillon Vaasassa, Mauri putos sängystä ja vessaan ei tahtonut mahtua. Hilikka-hoitaja ja Saini oli mukana... kyllä enemmän sais retkiä olla. Parannettavaa on.

Antin kanssa samaa mieltä retkistä oli Lauri:

Lauri: (laskee pelilaudan ruutuja) ... Yks... sano suutari lauontaina... se teki viikon kenkiä ja lauontaina tuli valmiiks.

Helky: (Lukee kysymyskortin) Järjestetäänkö retkiä mielestäsi tarpeeksi usein?

Lauri: (nauraa) No ei kertaakaan minu aikana.

Helky: Nii, yleensä niitä tehhään kesäaikana vaan.

Lauri: No mitä siihe voi vastata ku kerta vaan kesällä järjestetään? Parantaa pitää.

"Leo" osallistui vanhainkodin yhteisille retkille hyvin harvoin, sillä hän oli kokonaan liikuntakyvytön. Terveempänä ollessaan hänelle rakkaita harrastuksia olivat olleet matkailu, valokuvaus ja erityisesti hengellinen toiminta.

Vaimo : (Lukee pelin kysymyskorttia, johon hänen pitää ensin vastata itse):

Otetaanko asukkaiden toiveet retkistä huomioon? ...

No, tota, Leohani oo näille yhteisille retkille jaksanukkaan... mutta kun mä oon sanonu, että nyt me viedään Leo sinne tai nyt viedään tänne, niin aina on sopinu. Että se on menny ihan hyvin. Mutta että ninku näille yhteisille retkille... , nin se on tietysti...Leo ei oo halunnukkaan...

Helky (videokameran takaa) : Ai jaa, tarkotatko sää, että vaikka olis ollu semmonen auto, johon mahtuu paras mahollinen pyörätuoli, oisko sittenkin käynny niin?

Vaimo: Joo, sillon ku oli puhe siitä...

Helky: Makuupaikasta vai?

Vaimo: No ei vaan siitä, kun oli ne Lestadiolaisten seurat, niin sillon ne ehdotti,

että jos Leo haluais, niin siinä Leolle olis ihan... että se sais pyörätuolilla sinne... mutta Leo ei halunnu. Ei jaksanu.

Maria: Mietin vaan, että onko joka kerta edes kysytty, kun se aika äkkiä tulee täyteen... että on voinu näin käydä.

Vaimo: Nii. Sitte kun mä oon sanonu, että nyt me viedään, niin kovasti ovat järjestäneet, pukeneet Leon ja laittaneet, kun mä en oo yleensä tullu tänne vaan odotan häntä siellä.

Maria: Minä kysyn Leolta tätä samaa, että miltä sinusta on tuntunu se retkille kysyminen?

Leo: Mitenkä ?

Maria: (toistaa)

Leo: Kyllä, hyvin on saanu... (ei saa selvää) Mutta kun ei jaksa.

Vaimo: Nii, kun se on se istuminen vaikeaa.

Maria: Ja vie voimia.

Kesäisten retkien lisäksi vanhainkodin kohokohtia olivat silloin tällöin tarjoutuvat juhlahetket. Isot juhlapyhät pyrittiin erottamaan arjesta siivoamalla tavallista paremmin ja koristamalla taloa. Joskus oli tarjolla ohjelmaa, vierailevia taiteilijoita ja perhejuhlia. Vanhainkodissa kuolleiden muistotilaisuuksia oli myös usein, jolloin yleensä omaiset kutsuivat kaikki halukkaat vanhainkodin asukkaat vainajaa muistamaan. Vuosien varrella näihinkin tilaisuuksiin kykenevät harvenivat.

Leon kokemus vanhainkodin juhlapyhien vietosta oli seuraava:

Maria: Vietetäänkö täällä juhlapäiviä; joulua, pääsiäistä ja muita vastaavia?

Leo: Kyllä, kyllä ne arvokkaampia on ollu.

Maria: Vielä ei ole kovin monia juhlia ehtinyt olla.

Vaimo: Ei. Joulun olin ja... Joo. Kyllä. Vietetään.

Maria: Mites Leo kokee?

Leo: Kyllä, hyvin arvokkaita on.

Maria: Se pannaan sitte tuohon kasaan (laitaa kysymyskortin kasaan (ei parannettavaa))

Siinä missä Leolle kaikkein tärkeintä oli mahdollisuus tavata oman seurakunnan pappia ja hiljentyä hartaisiin hetkiin, olivat sellaiset Laurille vastenmielisiä:

Helky: (Lukee kortin kysymyksen) Onko täällä hiljentymishuone?

Lauri: Ei ole. Paskat. Se on uskovaisten juttuja.

Helky: Onks se asia sitte kunnossa?

Lauri: Perkele en tartte semmosia huoneita.

Helky: (Lukee kortin kysymyksen) Onko täällä tilaisuus rukoilla ennen ja jälkeen aterian?

Lauri: Voi voi. Kyllä ne on veroilla kerätty ne... Männöö vielä ruokahalut.

Paskat.

Helky: Et perusta semmosesta?

Helky: Onko se asia sitte reilassa?

Lauri: Ei tartte parantaa, vähentää vaan.

Ruokailu arka puheenaihe

Ruokaan liittyviä kysymyksiä käsiteltiin kuudessa eri keskustelussa eri peleissä. Kysymykset koskettelivat ruokalistaa ja ruokailutilanteita. Asukas- ja työpaikkakokouksissa sekä "mausteena" olleessa 99-vuotiaan haastattelussa ruoka tuli tärkeänä asiana esille. Ruokaan liittyvät mielipiteet paljastivat vanhusten erilaisuuden. Ruoka on mitä arkisin (ja juhla- ja juhla- ja juhla-) elämän asia, jonka suhteen ihmiset eivät noudata mitään sääntöä. Ruokailutilanteiden järjestäminen ja ruoan laatu kuvastavat myös herkästi sen, mitä talossa ajatellaan vanhuksista ja elämästä laitokodissa. Se usein paljastaa myös sen, kenellä todellisuudessa on vaikutusvaltaa. Vanhustyön kehittäjät ovat usein väsyneinä todenneet, että liian moni hyvä uudistus vanhusten elämässä tyrehtyy ruokahuollon soppatykin aikatauluihin ja keittiöhenkilöstön työaikoihin, varsinkin kun kunnat ovat säästöihin vedoten keskittäneet ruokahuollon hyvin suuriksi keskuskeittiöiksi.

Ajatukset mieleisestä ruoasta menivät luonnollisesti aika lailla ristiin. Siitä huolimatta, että merkittävä osa vanhuksista tutkitun vanhainkodin asukaskokouksissa ja Laatupelissä kaipasi ruokalistalle aina paljon vellejä, puuroja ja keittoja, löytyi myös niitä, joiden mielestä ne olivat liian heppoista ruokaa:

Kalervo: ... Joka päivä tuppaa olla perunakeitto. Sitte siellä o joku lihasiivu.

Helky: Onko se asia hyvin vai haittaako se ?

Kalervo: Kyllä se haittaa, pitäis parantaa. Keittäjä työntää mitä sattuu olemaan. Samainen mies oli tosin kehaissut siirryttyään sairaalasta vanhainkotiin, että "sapuskat on täällä päässä paremmat. Saa alatoopiakin".

Päinvastaisen kannan kertoi toinen mies sekä hänen puolisonsa:

Leo: Paistetut... aika vähän... liian kovia näin... ne ei tahdo sulaa.

vaimo: Tämmöselle, niinkun Leo, ei voi ottaa makaronilaatikkoo eikä pyttipannua eikä semmosta koska ne on vähän liika... tämmöselle joka vaan makaa. Että keittoruuat...

Helky: Maistuis paremmalta ?

vaimo: Joo, mut mä oon huomannu, että sitte kun, Leo on aina tykänny puuroista ja velleistä, mutta kun sitä on melkeen joka päivä, niin siihen kyllästyy. Niin tota, että mä on huomannu, kun on esim. makkarakeitto, perunakeitto tai joku semmonen, Leo syö ihan kaiken lautaselta, mutta velli tahtoo jäädä muutamaaan lusikalliseen.

Ruoan maustamisesta ei ollut aineistossa kysymyksiä, mutta asia tuli puheeksi muutoinkin. Eräs vanhuksista (jälleen mies) moitti ruoan vähäsuolaisuutta. Tämä oli ollut pitkään puheen aiheena myös henkilökunnan keskuudessa. Vanhainkoti sai ruokansa samasta keittiöstä, josta lähti ruoka myös päiväkotiin. Lapsille piti olla suolatonta, mutta vanhusten maku oli toinen:

Antti: Ruoka tahtoo tulla millon sattuu, se myöhästyy. Sais olla suolasempaakin.

Monen vanhuksen ruokahalu luontaisesti heikkenee iän myötä. Asiantuntijat sanovat, että koska vanhuksen ruoansulatus heikkenee ja ravinnon imeytyminen myös, vanhuksen tulisi syödä riittävästi ja monipuolisesti saadakseen kaiken tarpeellisen. Vanhusten oma kokemus asukaskokouksessa oli tällainen:

"Vaikka joka päivältä saisi vähentää syömisiä, koskaan ei ehdi tulla nälkä, kun jo taas viedään pöytään. ... Niin vähän maittaa kun aina syödään, ettei kehtaisi sen nokareen takia lautastaan liata".

Tässä aineistossa miehet tuntuivat olevan tarkempia ja kiinnostuneempia ruokalistaista ja niiden esillepanosta:

Pete: Onko ruokalista näkyvällä paikalla ?

Mauri: (Ei sano mitään)

Pete: Ootko sä koskaan nähny viikon ruokalistaa, onko sitä näytetty ?

Mauri: Tuskin (nauraa) minulle on näytetty.

Sulo: Kyllä se minusta on näkyvällä paikalla. Se ei piä kuulemma aina paikkaasa.

Helky: Sä oot aika hyvin perillä.

Pete: Entäs siellä (kysyy He:ltä)

Heikki: Emmää tiiä mittää

Pete: Ootko nähny ruokalistaa ?

Heikki: Een.

Helky: (Kysyy Iisakilta)

Iisakki: On mmm

Helky: Ootko sä seurannu sitä ruokalistaa?

Iisakki: Joo.

Helky: Joo. Hmh.

Mauri: Kyllä mä oon sen nähny.

Pete: Onko se riittävän näkyvällä paikalla?

Mauri: (Ei sano mitään)

Pete: Vai pitäskö olla näkyvämpi? Mitä oot mieltä?

Mauri: -

Pete: Saisko olla näkyvämmällä paikalla vielä?

Pete: Sais olla.

Pete: Nyt on kysytty kierros, sinä MP päätät sitte, meneeks tää kortti parannettiin vai onko asia hyvällä mallilla ? Sä ainakin vastasit, ettet oo koskaan nähnykään koko listaa.

Mauri: Juu. En ole nähny tosiaankaan.

Pete: Oisko asiassa niinkun parannettavaa, todennäkösesti...

Mauri: No sillonhan siinä olis parannettavaa.

Sulo: (Toistelee toisten sanoja)

Vanhusten yhteiset ruokailutilanteet olivat keskusteluissa arka aihe. Joillekin asia oli henkilökohtaisesti kipeä, sillä heitä nolotti oma kömpelyys ja ruoan valuminen rinnoille. Useimmat eivät toisten kuullen halunneet puhua, omaisten kautta tietoa kuitenkin tihkui näistä tunnoista. Muutama kuitenkin rohkaistui asiasta puhumaan, toinen oli Astrid, jonka ajatukset on kuvattu toisessa kappaleessa, istumapaikan valinnan yhteydessä. Toinen oli Miina:

Miina: ... akat sentään koskaan... Jonsei muuta niin kun alakaa oikeen yskiin pöylän ylitte. Monta kertaa ihan päin silimiä yskökset tuli. Eihän miähet välitä. Panisivat vaikka rinnakkain ettei olis päin yhtään.

Niille vanhuksille, jotka kykenivät itse liikkumaan, olisi ollut mahdollista syödä lounaansa joka päivä talon juhlasalissa, jossa henkilökunta ruokaili ja jossa kävi runsaasti talon ulkopuolisia syömässä. Yleensä kukaan asukas ei halunnut sinne. He kertoivat yhdeksi syyksi sen, että pelkäsivät sottaavansa. Hyvin monella vanhuksella olikin vaikeuksia ruoan syömisessä ja nielemisessä omien sairautsiensa vuoksi. Joko käsi ei totellut tai suun motoriikka oli halvauksen takia heikentynyt. Osa vanhuksista ei kyennyt syömään itse lainkaan vaan heidät oli

syötettävä. Yskiminen toisten seurassa oli todellinen ongelma; lämmin ruoka tai pelkkä nesteen nauttiminen laukaisi monen vanhuksen yskimisen ja aivastelun. Jälleen voi verrata ruokailutilanteita lasten ruokailuun, ei halventavassa mielessä vaan koska se on totta. Tutkimuksen vanhainkodissa ruokapöydän näkymä muistutti päiväkodin näkymää. Valtaosalla oli tarpeen käyttää suurta ruokalappua, jottei puhtaat vaatteet heti aamulla likaantuneet. Joidenkin ruokapöytien alunen näytti aivan samalta ruokailun päätyttyä kuin lapsiperheessä. Kyky syödä itsenäisesti oli monelta laitoksessa olevalta vanhukselta mennyt, eivätkä itse asialle mahtaneet mitään. Niiden, jotka kykenivät itse syömään normaalisti, saattoi olla tuskallista ja suorastaan etovaa katsoa tovereiden syömistä. Kun ruokahalu on luonnostaankin heikko, ei paljoa tarvita, kun loppukin halu menee. Kuitenkin suurin osa vanhuksista ymmärsi syyt, eikä halunnut ääneen valittaa tilanteesta. Tulosten perusteella tämä asia kuitenkin olisi ehkä vaatinut paljon vielä enemmän huomiota tilanteiden järjestelyyn.

Saunassa

Samanlainen erittäin suuri tarpeiden kirjavuus ja erilaisuus tuli esille vanhusten omassa pelissä, kun keskusteltiin saunomisesta. Vaikka valtaosalle sauna olikin tärkeä nautinnon lähde, jotkut pelkäsivät saunomista liukastumisen vuoksi, jotkut puolestaan kärsivät kuumuudesta.

Joku taas kärsi pesuista omassa kylpyhuoneessa, koska ei ollut riittävän lämmintä, kuten saunassa olisi ollut. Toisille sauna oli mukavaa illan suussa hyvän unen antajana, toisille aamusauna antoi puhtaan olon koko päiväksi, toiset taas halusivat, että saunomisen ajankohta määrättäisiin hoitajille sopivimpaan aikaan. Saunominen herätti myös joskus närkästymistä ja kilpailua, kuten Kreetan kommentista käy ilmi: "...minut pestää vaa kerrav viikossa. Saunassa. Ukkoja täällä vaan pestää ja rikkaita. Mökin akat saa olla liassa." Toisessa vanhainkodissa 99-vuotias ilmaisi ajatuksensa myös railakkaasti:

Helky: Miten täällä saunotaan ? Minkälainen touhu se on ?

Miina: Se on ollu aina kerran viikossa tavallisesti torstain tianoossa...

...(kertoo lauteista ja vihdoista)

Helky: Mihin aikaan se sauna on ?

Miina: Päivällä tavallisesti, justaan ruaka-aikaan. Että justaan ruaka-ajalle ehtii.

Helky: kummalle ruualle ?

Miina: Aamupäivällä, aamupäivällä. Päiväsydännä se on, kyllä se niin höntti aika on.

Helky: Se tuntuu höntiltä ajalta?

Miina: Joo.

Arjen pienet asiat ovatkin isoja

Van den Bergin (1967) mukaan moni vanhuksen elämään liittyvä asia jää terveeltä ja nuoremmalta ymmärtämättä. Sairas ihminen saattaa saada aivan uudenlaisen, intensiivisen elämän, sillä hän saa pikkuseikkojen tajuamisen lahjan. Kun sairastunut muistelee nuoruutensa päiviä, ei hän muista pelkkiä suuria tapahtumia vaan hän liittyy niihin pieniä merkityksellisiä tunnelmia. Hän saattaa liittää lapsuuden muistoihin mielikuvan kodin arkisista äänistä vaikkapa kellon raksutuksesta. Sairas saattaa tuntea aisteillaan päivän rytmin paremmin kuin arvaammekaan. Hän aistii sen esim. illan hämärtymisestä, talon äänistä, tuoksuista ja hiljaisuuden hetkistä. Raihnaiselle ihmiselle saattavat pienet asiat muodostua niin herkiksi asioiksi, että kun hän niistä vierailleen kertoo, nämä kuvittelevat sairaan etsivän lohtua tai kehoja, lapsellisia korvikkeita. Vieraat olettavat, että sairastunut on menettänyt jotakin elämän todellisesta sisällöstä. (Van den Berg 1967)

Se seikka, että Laatupelein korteissa oli paljon pieniä arkisia, ei kovin kohtalokkaita aihepiirejä, sai ulkopuolisten kiitosta. Kun kysyttiin kaikenlaista, ei keskustelussa ollut ristikuulustelun makua. Ja sitä paitsi, ihmisten kokemusmaailmassa vähäpätöinen ja vakava asia ovat hyvin erilaisia eri ihmisillä. Esimerkiksi, Laatupeleissä kysyttiin: "Tulevatko vaatteet aina pyykistä takaisin?". Minusta ja toisesta pelien vetäjästä, "Petestä" ei ollut kovinkaan paljon väliä vanhuksen muiden vaivojen ja elämisen pulmien rinnalla sillä, mitä pyykeille tapahtui tai jäi tapahtumatta. Tällainen ennakoasenne oli hassunkurinen, sillä kodinomaisuuden eräänä tärkeänä periaatteena talossa oli juuri vanhusten oikeus pukeutua omiin vaatteisiinsa ja säilyttää entiset mieltymyksensä vaatetuksen suhteen. Näin vanhuksia myös tekivät, he pukeutuivat useimmiten samalla tavoin kuin olivat tehneet nuorempinakin, vaikka "prässihousut" ja muotojen mukaiset mekot olivatkin hankalia puettavia ja riisuttavia kappaleita. Henkilökunnan työmäärälle ja siten myös kustannuksille tällä oli kohtalaisen suuri merkitys.

"Peten" ennakkokäsitys vaikutti pelitilanteessa siten, että hän päätti siirtää yhden pyykkikysymyksen sivuun, ennen kuin siihen varsinaisesti ehdittiin vastata:

Pete: Tulevatko vaatteet pyykistä ajoissa? ... Tää kysymys tekis mieli ohittaa.

Sulo: Niin tekis.

Pete: Te ette oikeen voi vaikuttaa siihen sillä tavalla.

Olavi: Minä voin vaikuttaa.

Sulo: Eeei?

Pete: No, mitäs sä oot mieltä?

Olavi: Kyyllä, kyllä ne on tullu, tuota... Minä oon kyllä ihte syypää siihen, että mää hättäänny siinä vähäsen...

Pete: Kun tässä on semmonen juttu, että te ette itte hae niitä, hoitajat hakee.

Pistetään tää vähän tohon sivuun. Otetaan toi seuraava vihree!

Myöhemmin kävi kuitenkin ilmi, että joitakin vanhuksia vaatteiden eksyminen toisen asukkaan kaappeihin tai peräti katoaminen harmitti jatkuvasti.

Lyhytaikaispaikoilta kotiutuvien vanhusten omaiset saivat myös usein kysellä laitospäivien aikana kadonneita vaatteita. Kyseessä oli siis itse asiassa merkittävä riesa. Äskeisessä esimerkissä puhunut mies oli usein "hättäinen" saamaan pyykkinsä ajoissa takaisin. "Leon" vaimo kertoi myös pyykkiasioista:

Leon vaimo: (lukee itse kysymyskortista) Tulevatko asukkaiden vaatteet pyykistä vahingoittumattomina?

Vaimo: Kyllä. Noissa joissakin paidoissa olis silittämisen varaa, mutta muuten on

ihan. Ja me ollaan sovittu... tuollonkin lappu, että niinkun villatakit mä pesen kotona itse. Että oon ihan tyytyväinen tähän.

*Helky: Jos ne villatakit ois pesty täällä niin ne ois kutistunu heti?
(Päällekkäin puhumista, ei saa selvää)*

Maria: Onko Leollalla tähän, sinulla omaa mielipidettä tähän asiaan mitä kysytään...

Leo: Ei ole...

Maria: Vaatteisiin nähden...että ovatko tulleet sinun mielestä...

Leo: (yrittää sanoa jotain, ei saa selvää)

Maria: ... tarpeeksi hyvinä takasin aina pesusta?

Leo: -

Mm. "Lauri" oli harmissaan sekaantuneista pyykeistä. Hän olikin erityisen tarkka ulkonäöstään, paidan mallista ja hiusten asennosta, silloin kun huoneesta piti lähteä muiden seuraan. Eräs pieni keskustelu käytiin "Laurin" kanssa vuodevaatteista. Hänelle, kuten monelle muullekin laitoksen asukkaalle sänkyvarustus oli erittäin tärkeää:

Helky : (lukee kysymyksen) Onko sinun peittosi riittävän lämmin ?

Lauri: No niitä on ollu lämpösiä ja ei. Kyllä se lämmin o. Ei saa olla liikaakaan. Sitte se.... Kyllä se hyvä o. Se minua korpee, ku ne niitä rekaleita laittaa päivällä. Ne ei oo lämpösiä eikä pysy päällä. Semmoset läpät pitäs heittää mehtää. Pitäs parantaa. Jalakojen allaki sais olla lämpöstiä.

Vastauksia katsoessa tuli mieleen, että juuri arkipäivän pienistä asioista muodostui hyvä tai huono olo. Jos vanhus istuisi päivät pitkät samoissa ruoan tahrinissa vaatteissa toisten seurassa, hänen vaatteitaan vietäisiin jatkuvasti erehdyksessä toisen vanhuksen kaappiin, päälle puettaisiin ryppyiset vaatteet, ja oma tyttäreltä lahjaksi saatu juhlapaita kävelisi milloin kenenkin vieraan vanhuksen päällä käytävällä vastaan, millainen viesti se olisi? Nämä pienet asiat olivat ehkä vanhuksille juuri niitä ns. laadun kannalta merkittäviä osatekijöitä, joista koostuu hyvä olo. Näihin Slagsvold (1997) on tutkimuksissaan viitannut todetessaan, että laatumittareista suuri osa on kelvottomia juuri sen vuoksi, että niihin ei ole sisällytetty vanhusten kannalta merkittäviä asioita (Slagsvold 1997). Myös Costanzin (1997) ajatukset tukevat käsitystä siitä, että arkiset asiat kertovat paljon vanhusten saamasta palvelusta. Hänen mukaansa huonot ulkoiset hoidon puitteet saavat aivan liian helposti aikaan kohua sensaatiolehdissä, kun kuitenkin on totta, että hyvä arkkitehtuuri ja maulla valittu kalustus saattavat piilottaa sisäänsä kyynistä, jopa väkivaltaista käyttäytymistä vanhuksia kohtaan arkisissa hoitotilanteissa. (Costanzi 1997, 26) Molemmat edellä kuvatut tutkijat myös muistuttavat monessa kohdin, kuinka vaikeata ja monimutkaista heikkokuntoisten vanhusten palvelun laadun arviointi on, kun ottaa vanhusten erilaisuuden lisäksi myös sen tosiasian, että useissa hoitoyksiköissä henkilökunnan työpaine on kestämaton. Tutkitun vanhainkodin askareista esim. vanhusten vaatehuolto oli yksi niistä, josta jouduttiin vuosien myötä koko ajan nipistämään säästöjä. Käytännössä tämä merkisi esim. sitä, ettei pyykistä huolehtinut kukaan erityisesti, kuten aiempina vuosina oli voitu tehdä. Kun pesijöiden taidot olivat erilaiset ja pyykinpesu tapahtui usein yöhoitajan muiden töiden ohessa, oli tuloskin hyvin vaihteleva. Vanhusten vaatteiden kuntoon vaikutti selvästi myös ajan ja tilanpuutteen vuoksi siirtyminen rumpukuivaukseen, joka kulutti vanhusten vaatteita nopeammin kuin perinteinen kuivaus. Tämän myötä myös villavaatteiden käsittely kävi hyvin hankalaksi.

Ihmissuhteet ja tunteet

Sosiaaliset suhteet korostuvat Gothonin (1987) mukaan erityisesti silloin, kun sairaus riisuu ihmistä. Tällöin on tärkeää, että ihminen kokee kuuluvansa johonkin ja että hänet hyväksytään. (Gothoni 1987, 246-247)

Aiemmin on myös todettu, että lapsitutkimusten havainnoissa on paljon yhtäläisyyttä vanhusten elämäntilanteen kanssa, ehkä juuri siksi, että sekä lasten- että vanhainkoti on tarkoitettu olemaan "toinen koti". Esim. Törrösen (2003) havaintojen mukaan lastenkodin lapset eivät hahmota hoitajiaan palkkatyöläisiksi. He etsivät lähellään olevista työntekijöistä itselleen läheistä ja turvallista ihmistä. Lapsille on hyvin tärkeää, millaisia hoitajat heitä kohtaan ovat, varsinkin sillä on merkitystä, "jos on paska hoitaja". (Törrönen 2003, 106-107) Tutkimuksen vanhuksissa oli useita sellaisia, joilla ei ollut lainkaan omaa perhettä, ja lähisukulaisetkin olivat kuolleet tai asuivat kaukana. Erityisesti tällaisille vanhuksille hoitaja oli läheinen ja tärkeä ja tutkimuksen vanhainkodin vanhukset kyselivät aivan yhtä usein kuin Törrösenkin aineistossa lapset kyselivät "kuka tulee iltaan". Aineistossa Laatupelin lisänä olleista asukaskokouksien muistioista käy ilmi, millaista ihmistä vanhukset pitivät esim. hyvänä sairaanhoitajana. He mainitsivat, että hänen tulisi mm. olla ystävällinen, herttainen, ottaa "asia käsitellyks" ja kaikin puolin "oikeen hyvä ihminen". Näitä ominaisuuksia he pitivät yhtä tärkeinä kuin ammattitaitoakin.

Tutkimuksen vanhainkodissa työntekijät työskentelivät varsin monenlaisilla tavoilla, useimmiten siten, että esim. vanhuksen huonetta siivotessa juteltiin vanhuksen kanssa, eikä parityöhön ollut mahdollisuksiakaan vähäisen henkilökuntamäärän vuoksi. Siivotessaan työntekijä saattoi tehdä muutkin vanhuksen pyytämät tarpeelliset askareet. Pareittain toimittiin vain silloin, kun kyseessä olivat raskaat nostamiset. Eräs työntekijöistä oli havainnut, että juuri tällaisissa arkisissa, huoneessa tapahtuvissa siivoustilanteissa vanhukset mielellään puhuivat kipeistäkin asioista. Tähän työntekijä arveli syyksi sen, että vanhus saattoi olla varma, että hoitaja ei lähtisi pois ennen kuin askareet olisi tehty, joten aikaa oli enemmän kuin silloin, kun hoitaja vain piipahti hakemassa tai tuomassa jotakin. Myös vanhusten retkillä hoitajat havaitsivat, kuinka vanhuksen kanssa tuli aivan eri tavalla tutuksi, kun kahdenkeskiseen olemiseen oli enemmän aikaa esim. matkojen ja majoittumisen aikana. Tällöin puheeksi tulivat myös toisenlaiset asiat, kuin laitoksen seinien sisällä.

Kahdenkeskiset hetket hoitajan kanssa lisäävät tuttuutta ja läheisyyttä. Vanhusten näkökulmasta katsoen voisikin kritisoida parityöskentelymallia tai nykymuodin mukaista tiimityöskentelyä sellaisissa tilanteissa, joissa se ei ole esim. työvaiheiden raskauden tai vaarallisuuden vuoksi perusteltua. Joskus vaikuttaa siltä, että pari- ja tiimityöskentelyn muoti on tarkoitettu enemmän ehkäisemään asiakkaan huomioon ottamista, kuin sitä edistämään. Asiakkaan elämäntilanne on usein nolo, ellei peräti hävettävä. Silloin viranomaisjoukon läsnäolo saattaa tuntua kuin synnyttäminen opetussairaalan auditoriossa. Parityöskentelystä on ehkä myös tullut ristiriitainen tapa säilyttää Vahtolan (1995) mainitsema "ammatillisuus" asiakkaan tuottamaa "sokeutta" vastaan (Vahtola 1995,72).

Vaikka tutkitun vanhainkodin toimintakulttuurissa oli mukana paljon sairaalamaailmasta matkittuja toimintatapoja ja vaikka kiire oli ilmeinen, vanhukset kokivat, että työntekijöillä oli sydän paikallaan. Seuraava katkelma kuvaakin tunneilmapiiriä :

Maria: Oliko taloon/osastolle tullessanne kaikki valmiina teitä varten ?

Leon vaimo: Kyllä.

Leo: Olikohan se...

Vaimo: Se oli tammikuun alku- eikun loppupuolella. Kyllä tääl oli kaikki... mä ollu sillon siinä kun hänet siirrettiin, mutta että ihan olin lähiaikana. Joo samana päivänä tulin, mutta ne oli aamun aikana huoneet sitten sovittu.

Maria: Miltä Leosta tuntuu, muistatko kun tuotiin tänne?

Leo: Kyllä muistan. (Vaikea saada selvää puheesta)... alussa... kädet... tipassa....kaikki ...

Helky: Mistä asioista sä huomasit, että kaikki oli valmiina, olis tavarat paikallaan vai tuotiinko myöhemmin jotain huonekaluja tai...

Leo: Ei. Ei siinä mitään muuta, siinä oli sydän mukana (liikuttuu)... kaikessa.

Maria: Se oli tärkeintä.

Leo: Nii.

Hoitajien ja vanhusten välinen kiintymys näkyi monin tavoin ja vanhuksilla oli mielihoitajiaan, aivan kuten Törrösen (2003) lastenkotitutkimuksen lapsillakin. Tunteiden läsnäolo näkyi esim. niin, että mieleisen hoitajan sairastellessa tai hänen perheensä vaikeuksissa vanhukset elivät voimakkaasti mukana, lähetellen jopa äitiyslomalla olleelle hoitajalle vauvan pukemishojeita. Eräs hoitaja sanoi jäätyään sairaseläkkeelle: " Pitäkää minu omastan hyvää huolta". Isommat retket vanhusten kanssa olivat myös niin suuria voimanponnistuksia, ja vaativat myös hoitajan omaa aikaa, että mukana täytyi olla kiintymystä ja vilpittömpää halua tarjota vanhuksille iloa. Omahoitaja oli läsnä aina myös vanhuksen hautajaisissa. Näistä tilanteista keskusteltiin työpaikkakokouksissa usein, ja pohdittiin muodostuiko tällainen tapa liian raskaaksi henkilökunnalle, kun joskus hoitaja joutui saattamaan montakin vanhusta hautaan pienen ajan sisällä. Keskustelut kuitenkin aina päättyivät siihen, että tapa haluttiin säilyttää ja koettiin luonnollisena ja terapeuttisena surutyönä. Vaikka tässä tutkimusaineistossa esille tuli paljon sairaalamaailman mukaisia toimintatapoja, edellä selostettu käytäntö muistuttaa huomattavasti enemmän Törrösen kuvaamia lastenkotien käytäntöjä kuin esim. sairaaloiden. Kukin hoitaja kuitenkin valitsi itse sen sävyn ja tavan, jolla toimi omahoitajasuhteessaan.

Tunnesuhde oli eriasteisena mukana kaikkien työntekijöiden vuorovaikutussuhteissa vanhusten kanssa. Eräs Laatupeliin osallistunut vanhus kutsui oman kuolemansa lähetessä myös minua talon johtajana "äidikseen". Eräs toinen vanhus puolestaan tapasi silittää mieleisten hoitajien poskea ja sanoa "voi sie kultane tyttö". Tällaiset merkit viittaisivat läheisyyteen ja koettuun emotionaaliseen turvan tunteeseen, jotka ovat kodin tunnusmerkkejä. Törrösen (2003) aineistossa lapset hakivat hoitajistaan äiti-suhdetta. ja tämä näkyi myös hoitajissa "äidinvaistojen heräämisinä", mikä ei aina ollut omaisten kannalta pelkästään hyvältä tuntuva asia. Törrönen on kuitenkin todennut, että ammatilliset vuorovaikutussuhteet ovat aina tunnesuhteita. (Törrönen 2003,108) Tutkitussa vanhainkodissa vanhukset osoittivat arkitilanteissa myös kielteisiä tunteita kohtalaisen vapaasti, välillä riidat olivat kotoista torailua asukkaiden kesken, välillä joku vanhus saattoi käyttäytyä hyvinkin väkivaltaisesti.

Törrösen käsitys tunteiden läsnäolosta laitoksessa poikkeaa suuresti ajatuksista, joissa korostetaan professionaalista asennetta asiakastyössä. Asiantuntijuuden monimutkaisesta ongelmasta on kyse ehkä silloin, kun korostetaan, ettei esim. kuolevan potilaan lähellä sovi menettää ammatillista etäisyyttä. Tällainen pyrkimys asiantuntijuuteen ja etäisyyteen asiakkaasta saattaa kuitenkin tuottaa tahatonta komiikkaa esim. kohtaamisten kirjaamisissa, esimerkiksi tapaan "... asiakkaallani on päihdeongelma ja itseltään tunnistamaton lääkeongelma." (Vahtola 1995, 72)

Entä sitten hoitajien kiire? Vasta Laatupeleien viimeisillä pelikerroilla pakasta nousi esille tätä koskevia kysymyksiä. Näihin vanhuksat vastasivat, että talossa oli liian vähän henkilökuntaa kaikkina vuorokauden aikoina, mutta kaikkein eniten heidän puutteensa näkyi iltaisin ja viikonloppuisin. Esim. ruokailutilanteet tuntuivat vaikeilta, kun auttavia hoitajia oli liian vähän. Jos ruokailujen sujumisella ja viihtyisyydellä mittaa kodin tuntua, voi päätyä toteamukseen, että tämä yksi kodin perusasioista olisi vaatinut paljon enemmän huomiota ja aikaa. Eräessä pelitilanteessa vanhuksen omainen kertoi, että myös kaikenlaiset hoitajien kokoukset ja tauot näkyivät heti vanhusten luona ahdistavalla tavalla, kun ketään ei näkynyt.

Kahden ihmisen välisen vuorovaikutuksen pitäisi luonnostaan antaa olla hyvin inhimillistä, olipa sitten kyseessä asiantuntijapalvelun antaminen tai ei. Kun vanhuspalveluissa viime aikoina on korostetusti ollut esillä koulutustason ja ammatillisen osaamisen nostaminen, voidaan kysyä, onko tämä yksiselitteisesti palvelujen kehittymistä kohti aitoa kanssakäymistä ja asiakaskeskeisyyttä. Jos näin olisi, loogisesti pitäisi olla niin, että siellä, missä on korkeinta koulutusta, on asiakkaalla paras palvelu.

Kun mainitut vanhusten vastaukset yhdistetään vanhusten aiemmissa kohdissa esittämiin toiveisiin ja hoitajien paneutumiseen esim. vanhusten retkillä ja saattohoitotilanteissa, voi sanoa, että tilanne oli kohtuuton kaikille osapuolille. Juuri maaseudun vanhukselle voisi ajatella olevan raskasta vuorovaikutuksen ja läsnäolon puute laitoksessa. Yhteisöllisyyttä on pidetty erottavana tekijänä kaupunkimaisuuden ja maaseudun välillä. Maaseudulla verkostot ovat hyvin tärkeitä ja esim. sukupolvien ketjulla on maaseudulla aivan erityinen merkitys maanviljelyyn ja elämäntapaan. Tilat siirtyvät polvelta polvelle ja työtaito opitaan jo lapsena perheen yhteisellä työmaalla, maatilalla. Vaikka maaseutu on kaupunkimaistunut, yhteisöllisyys ei ehkä ole vähentynyt. Maalla vanhat perinteet eivät ole kokonaan katkenneet ja keskeisiä käsitteitä yhteisön lisäksi ovat sosiaalinen systeemi ja inhimillinen vuorovaikutus (Hautamäki 1993, 490-50 ja Uusitalo, 1994, 27-28). Yhteisön sanotaan olevan juuri seurausta tietynlaisesta vuorovaikutuksesta, ja ellei laitoksessa ole riittävästi aitoa vuorovaikutusta ei myöskään yhteisöä synny. Heikkinen on tutkimuksessaan kuvannut, että juuri kiintymys, liittyminen ryhmään, hoivan saaminen, arvostus ja avun saamisen mahdollisuus tukevat yhteisyyden kokemusta (Heikkinen 1998).

Nonkommunikaatio

Kuten edellä on kuvattu, vanhuksilta saatu palaute oli joskus hyvin niukkaa ja joiltakin osin epäsuoraa. Vaikka kyse oli paljolti hyvin heikkovoimaisen

kohderyhmän ruumiillisista esteistä, voi myös sanoa, että aineisto toi esiin vanhusasiakkaiden nonkommunikaatiota. Ketolan (2002) mukaan nonkommunikaatiossa on taustalla Batesonin esittämät ajatukset kommunikoimatta jättämisestä. Hänen mukaansa nonkommunikaatio on joskus hyödyllistä, ja joskus jopa pakko. Monissa tilanteissa viestien salaaminen tai kommunikaatiosta kieltäytyminen on hyvin merkityksellistä ja siten tutkimista ansaitseva ilmiö. (Ketola 2002,7-10) Nonkommunikaatio juontaa juurensa mm. kansan suussa kulkevasta vanha sanonnasta, jonka mukaan vaikeneminen on kultaa. Perusteluja löytyy myös runoudesta, kansojen kertomaperinteestä ja uskonnoista. Batesonin näkökulma on epätavallinen, yleensä viestin välittymättä jääminen tulkitaan häiriöksi viestinnässä. (Ketola et al. 2002, 11-13)

Asiakaspalautetta koskevassa luvussa todettiin, että palautteen saaminen yleensä on kipeä ja totinen tilanne. Kommunikoimalla satuttaminen on Ketolan mukaan Batesonin ajattelussa alue ”jolle enkelitkin pelkäävät” astua. Esimerkiksi luottamus on hienosyinen malliesimerkki sosiaalisesta kokemisesta. Varomattomuus sen suhteen voi saada dramaattisia seurauksia, Batesonin mukaan ihmiset ja muut nisäkkäät kykenevät tuntemaan äärimmäistä tuskaa pettäessään luottamuksen tai osoitettuaan epäluottamusta väärin perustein. (Ketola 2002, 22-23) Luottamus puolestaan pohjaa erilaisiin olettamuksiin, joita ihmisillä on. Tässä kohdin Bateson viittaa oppimisteorioihinsa, joiden mukaan ihmisellä on luonteenomainen pyrkimys todistaa omat olettamuksensa oikeiksi. Toisaalta hän toteaa, että inhimillisessä vuorovaikutuksessa symbolisiin viesteihin sisältyy aina mahdollisuus viestin epäluotettavuudesta. Kaikkien viestin luotettavuutta ei kuitenkaan aina voi lähteä epäilemään ja selvittämään. Johonkin on vain voitava uskoa. (emt. 23-25)

Edellä puhuttiin luottamuksesta ja siitä, kuinka tärkeitä ihmiselle on voida luottaa omiin olettamuksiinsa. Kehykset ovat myös tärkeitä, ja ne ovat siksi myös haavoittuvia. Kehykset muodostuvat kommunikaation myötä ja kommunikaatio voi myös murtaa ne. Siten on luontevaa, että niiden säilyminen edellyttää kehystä hajottavien tai kyseenalaistavien viestien ja tietojen nonkommunikaatiota. (emt. 27) Edellä kuvatut asiat ovat valaisseet näkemystä, että nonkommunikaatiolla voi olla suojaava luonne, sillä salaisuus kuuluu olennaisena osana ihmiselämään. Paradoksaalisesti todetaankin, että salaisuus voi ylläpitää ja rakentaa vuorovaikutusta. Joka tapauksessa nonkommunikaatiolla voidaan ajatella rakennettavan sosiaalista todellisuutta. (emt. 29)

Edellisestä syntyy tieteellinen kysymys valheesta ja hiljaisuudesta. Näissä, kuten salaisuudessaakin tapahtuu nonkommunikaatiota. Tällöin joudutaan myös arvottamaan nonkommunikaatiota. Ihmisen vaikenemista voi ymmärtää paremmin, jos vertaa saaliseläinten käyttäytymiseen. Eläin voi piiloutua, naamioitua tai hämätä. Nonkommunikaatiolla näin ajatellen olisikin eloonjäämisen kannalta tietty funktio. Ihmisen elämässä kysymys on kuitenkin monimutkaisempi. On olemassa väite suomalaisten hiljaisuudesta. Tämä puolestaan on tulkittu sekä kommunikoinnin kyvyttömyydeksi että kunnioittavaksi asenteeksi kanssaihmissä kohtaan. Ketola (2002) viittaa Kaplinskin käsitykseen, että on jopa niin, että suomalaiset harvaan asutun yhteiskuntansa ansiosta ovat kehittyneet enemmän sisäisissä prosesseissaan kuin vuorovaikutukseen toisten kanssa.

Jostakin syystä on niin, että nonkommunikaatiota pidetään kielteisenä retorisenä keinona. Sitä verrataan jopa valehteluun. (emt. 30-34) Entä nonkommunikaatio ja vallankäyttö? Tunnettu esimerkki nonkommunikaatioon perustuvasta vallankäytöstä on panoptisuuden periaate. Se tarkoittaa näkyvillä pitämistä.

Esimerkiksi vangit pidetään näkyvillä koko ajan. Olennaista tällöin on, ettei vanki voi tietää, milloin häntä tarkkaillaan. (emt. 34-37)

Avoimen kommunikaation korostamisen taustalla vaikuttaa käsitys siitä, että tunteiden spontaani ja välitön ilmaisu on ihmisen aitoutta ja rehellisyyttä. Tosi asia kuitenkin on, että tietyissä tilanteissa on luonnollista suojautua, esim. liike-elämässä. (Ketola 2002, 37-41)

Hiljaisuusretriitit ovat muodissa. Tämä herättää monissa ristiriitaisia ajatuksia. Monelle ihmiselle tietoinen pitäytyminen hiljaisuuteen on vaikeasti ymmärrettävä asia. On esitetty, että hiljaisuuteen asettuminen joko suojaa tai mahdollistaa jotakin. Nonkommunikaatio avaa tai suojaa. Käytetään myös termiä sensorinen deprivatio, jolloin myös pyritään rauhoittamaan ja hiljentämään ihmisen sisäinen liike. Hiljaisuutta arvotetaan eri tavalla eri kulttuureissa. Hauska vertaus on näkemys ihmisestä toimivana koneena; kun hän puhuu tai pitää ääntä, hän on käynnissä. Kun ei, hänessä on vika. Kyse on konemetaforasta. Individualismin mukaan puhumaton ihminen on heikko tai kyvytön kommunikoimaan. Individuaalisissa kulttuureissa odotetaan ihmisen olevan hyvin aktiivinen sosiaalisissa tilanteissa. (Vesala 2002, 60-66)

Sopeutumisen naamio

Laitostuminen on termi, jota hoitajat käyttävät, kun he ovat huolissaan jonkun vanhuksen muuttumisesta passiiviseksi laitoksessa. Gothonin (1987) mukaan se tarkoittaa kaikkia kielteisiä pitkän laitoksessa olon vaikutuksia. Sen merkinä on mm. se, että vieraiden määrä vähenee, ja se, että potilas tottuu talon tapoihin. Laitostunut vanhus ei halua eikä usein edes koe osaavansa toimia yksilöllisten toiveiden mukaisesti. Hän on vain kohde. Hän on näennäisesti helppo ja tyytyväinen. Edellä kuvatussa laitostumisessa ei ole kyse "kotiutumisesta", vaikka henkilökunta saattaa sopeutumisen niin ymmärtääkin. Gothoni (1987, 242)

Vanhuksen laitostuminen alkaa usein jo ennen laitokseen tuloa. Omaiset ja ympäristö olettavat kaikenlaista laitoksesta, ainakin sen, ettei siellä tarvitse itse tehdä mitään, "kun on kerran vanha ja sairas". Hoitajat ovat tehtäväsuuntautuneita ja vanhukset tottuvat pyytämään vain konkreetteja tehtäväsuorituksia. Ja vanhukset myös oppivat, että omatoimisuus ei kannata, sillä silloin jää vaille vähäisintäkin hoitajan läsnäoloa. Kova kiire viestittää, ettei vanhus ole tärkeä. .

Myös standardiratkaisut lisäävät laitospuolisuutta. Yritetään olla tasapuolisia, oikeudenmukaisia kaikille ja yksilölliset tarpeet jäävät sen vuoksi huomiotta. Laitosmainen arki vaatii vanhukselta paljon voimavaroja, ettei hän passivoitu. Laitosmainen arki voidaan ilmaista pähkinän kuoressa seuraavasti: vanhuksia kohdellaan ryhmänä, työntekijöiden työote on tehtäväkeskeinen ja asukkaiden fyysiset tarpeet ovat etusijalla. (Vrt. Viljaranta, 1991, ss. 39-42)

Laitostuminen prosessina voidaan kiteyttää seuraavaan tapaan: Se on

asettautumista autettavaksi hoitoinstituution ja hoitajien ehdoilla. Kun mihinkään ei voi vaikuttaa, oppii vähitellen avuttomaksi. (Gothoni 1987, 243) Laitostumisen rinnalla voitaisiin käyttää myös sopeutuneen vanhuksen käsitettä. Tällöin tarkoitetaan tilannetta, jolloin ihminen alkaa määriteltyään itselleen jonkin aseman nähdä maailmaa tämän oletetun aseman kautta. Hän ottaa tietynlaisen "maskin", koska pitää sitä suotuisana itsensä ja ympäristön vuorovaikutuksen takia. Tutkimusten mukaan mitä enemmän vanhukset tarvitsevat turvallisuutta ja hoivaa, sitä enemmän he pyrkivät käyttäytymään yleisen vanhuksille säädetyn mallin mukaan ja olemaan mahdollisimman hyviä asukkaita tai potilaita. Tällöin laitosta, hoitoa ja hoitohenkilökuntaa kohtaan esitetään erittäin vähän kritiikkiä. Vaihtoehtona olisi leimautuminen poikkeavaan vanhuskuvaan. Suurin osa vanhuksista ratkaisee asian kantamalla mieluummin tyytyväisen vanhuksen maskia. (Elovainio 1997, 239) Tällaisessa tilanteessa "sopeutunut" tai "laitostunut" vanhus tulkitaan usein virheellisesti tyytyväiseksi asukkaaksi laitoksessa. Käsillä olevan tutkimuksen vanhusten vastauksista sai aivan alussa myös sellaisen käsityksen, että he olivat erittäin tyytyväisiä lähes kaikkeen. Vasta tarkempi vastausten tarkastelu toi esille kritiikkiä, joka näyttäytyi selvimmin miesten vastauksissa. Seuraavassa tarkastellaan tällaista "tyytyväisyyttä" tarkemmin.

Tyytyvä vanhus

Tässä tutkimuksessa varovaisena oletuksena oli, että moni asia oli pienessä maaseudun laitoksessa hyvällä mallilla, mutta silti vanhusten tyytyväisyys yllätti. Näin tapahtui huolimatta siitä, että "onnellisuusmuuriin" (Roos, 1978, 9-10) oli osattu varautua ja huolimatta siitä, että osan tyytyväisyydestä arveltiin olevan näennäistä, kuten Elovainion (1997) tutkimukset olivat osoittaneet. Yllätys tarkalleen ottaen oli se, että kun epäkohtia nousi keskusteluissa esiin, vanhukset eivät pitäneet niitä kuitenkaan ongelmina. Ne koettiin asioiksi, jotka oli havaittu, mutta joille ei vaadittu varsinaisesti korjausta. Laatupelin vastauskortti joutui lähes poikkeuksetta kasaan "ei parannettavaa".

Vanhukset esittivät joistakin asioista kritiikkiä, mutta kun tultiin kohtaan, jossa yksi ryhmästä kuultuaan kaikkien muiden mielipiteet, sai päättää, merkittiinkö puhuttu asia "hyviin" vai parannettaviin, tapahtui merkillinen asia: vain harvoin asia pantiin parannettaviin. Vastaaja vain totesi, esim., että "*kyllä se hyvin o, ei siinä mittään parannettavvaa oo*". Kanta ei muuttunut, vaikka pelin vetäjä saattoi spontaanisti hämmästellä loppupäätelmän ristiriitaisuutta käytyyn keskusteluun nähden.

Oliko kyseessä todellakin tyytyväisyys asioihin, vai enemmänkin tyytyminen ja sopeutuminen vallitseviin oloihin? Dunderfelt (1999) tuo esiin Tornstamia mukaillen käsityksen, jonka mukaan ikääntyvä saattaa kokea olotilansa elämässä aivan uudella tavalla. Vanhus voi vaikuttaa etäännyneeltä tai luopuneelta ja vähemmän aktiiviselta vaikka hän itse asiassa kokee vain vetoa hiljaisuuteen ja meditaatioon. Tällöin vanhus määrittelee mielessään aivan uudella tavalla suhdettaan moneen asiaan, esimerkiksi hän saattaa olla vähemmän kiinnostunut pinnallisista sosiaalisista kontakteista kuin aiemmin ja hänen itsekeskeisyytensä saattaa vähetä. (Dunderfelt 1999, 218) Tällöin ei ulkopuolinen aina voi tietää, mikä on haitallista, tuskaa tuottavaa masennusta ja mikä kypsymisen tuomaa pysähtymistä. Tähän viittaava pieni keskustelu käytiin Laatupelissä Antin kanssa. Siitä voi havaita, kuinka hento raja kulkee alakuloisen alistumisen ja kypsän tyytymisen välillä:

Helky: Onko täällä tarjolla erikoisruokailuvälineitä ?

Antti: En ole huomannut, että olis kellään.

Helky: Oliskos asiassa parannettavaa vai onko asia kunnossa?

Antti: Ruoka tahtoo tulla millon sattuu, se myöhästyy. Sais ruoka olla suolasempaakin.

Helky: Oletko pyytänyt, että saisit suolapurkin pöytään?

Antti: No enpä tule pyytäneeksi.

Antti ei edellä olevan perusteella tunnu tyytyväiseltä lainkaan vaikka ei ollut asioista huomauttanut. Hän oli mukana tapahtumissa kuin omien asioidensa sivustakatsojana, osaansa tyytyen.

Tämä tutkijoille tuttu "tyytyväisyyden" ilmiö sai miettimään. Juuri tätä ilmeisesti Dianne Willcocks (1999) oli tarkoittanut. Ensin vanhukset esittivät vihjauksenomaista, vaitonaista kritiikkiä, mutta "päättäminen" oli jo liian suurta riskinottoa. Willcockshan totesi, että laitoshoidossa olevalle vanhukselle moittiminen on aina liian suuri riski.

Eräs pelikerta tapahtui vanhainkodissa asuvan miehen, "Leon" ja hänen vaimonsa kanssa. Miehen elämäntilanne oli sellainen, että hän oli pitkällisten sairauksien vuoksi täydellisesti toisten avun varassa. Hän tyytyi elämään ja sopeutui hyvin vaikka näkikin ongelmia vanhainkodin arkisissa asioissa. Mutta vain harvaan asiaan hänkään sanoi, että olisi parantamisen varaa. Sen sijaan hän totesi, että "enhän minä voi vaatia". Seuraavassa on katkelma Laatupeleistä, joka tapahtui Leon omassa huoneessa. Hänen vaimonsa oli mukana. Leo itse osallistui peliin vuoteesta:

Vaimo: (Toistaa kortissa olleen kysymyksen Leolle) Jos joku valitus on, niin meneekö, kun hoitajalle sanoo niin meneekö se eteenpäin ?

Leo: Olettaisin.

Vaimo: Kyllä on menny. Kun on ollu semmosia tilanteita, niin kyllä ne on tuolla keskenään sitte jutellu, että toisetkin tietää.

Helky: (kysyy videokameran takaa vaimolta) Onks se sillee, kun mä oon huomannu, että sun on helppo sanoa toiveita ja asioita, mutta sitten usein Leo on kauheen tyytyväinen kauheen usein. Ett meneeks se sillai, että sää sitten Leon puolesta sanot. Mutta Leo ei kyllä moiti eikä toivo. Semmonen työnjako sitten?

Vaimo: (nauraa) En mä osaa tähän sanoa, että mä sanon kyllä omat mielipiteeni.

Helky: Sanooks Leo aina ? Arveletko sanovan meille.

Vaimo: Kyllä mä luulisin.

Helky: Joo.

Vaimo: En mä nyt ihan varma oo. Mutta että ei hän koskaan oo valittanu.

Maria (pelin vetäjä): Valitatko sinä koskaan mistään asiasta ?

Vaimo: (Kääntyy Leoon päin) niinkun mulle ?

Leo: No en kai minä suuremmasti.

Maria ja vaimo: Nii. Nii.

Maria: Tekisikö koskaan mieli esimerkiksi hoitajille?

Leo: Jaa, en minä tiedä, paranisiko se siitä. Tilanne on se mikä se on.

Maria: Voishan sitä kokeilla (nauravat kaikki)

VAimo: Leo on ottanu sen että se on nyt näin, ja se ei siitä marisemisesta parane.

Helky: Onks Leo ollu aina sellanen?

Vaimo: Kyllä... ei... jos jotakin sitte on voinu muuttaa, niin sitte tietysti on yhdessä sovittu ja muutettu, mutta että kyllä Leo melko tyytyväinen on ollu, niin uonokuntonen kun hän on ollu jo pitkän aikaa sen reuman takia.

Helky: Mut sillon nuorempana ja... sanotaan kolkyt vuotta sitten ?

Vaimo: Kyllä. En mä oikeen osaa sanoa, en mä muista ainakaan semmosia että...

Helky: Leo, mulla olis paljon oppimista sinulta kyllä, että jos voisit pienen sirun lahjoittaa siitä sinun elämänasenteesta. (vaimo nauraa) Minä voisin antaa vastalahjaks semmosta valitusta.

Maria: Pientä nurinaa?

Helky: Mm. En tiiä kuulitko Leo?

Leo: Kyllä minä kuulin.

Vaimo: Mä luulen, että se kuuluu jotenkin meidän molempien ominaisuuksiin, että ei me kovin paljon kitistä. En tiedä onko se sitten hyvä vai huono.

Pariskunnan sopeutuvaisuus ja positiivisuus korostui eräissä kohdissa erityisesti. Esim. kysymys kuului; *"Ohjataanko luoksesi tarvittaessa sosiaalityöntekijä tai pappi?"* Molempien vastaus kuului: *"Kyllä ohjataan."* Tosiasiassa pariskunta itse oli aktiivisesti hankkinut itselleen seurakunnasta säännölliset käynnit ja ehtoolliset omassa huoneessa. Heille tuskin kukaan oli edes ehtinyt niitä tarjota. "Leo" tyytyi asioihin, vaimo toi enemmänkin esiin kritiikkiä, vaikka ei paljoa hänkään. Kun keskustelu oli jo päättynyt, Leo tosin tokaisi, että hän inhosi seinällä olevaa taulua. Tässä kohdin tilannetta selventää Gothonin (1987, 244) käsitys pitkäaikaisesti sairaan maailmasta. Toisaalta sairaan on vaikea olla täysin "tyytyväinen", toisaalta kokemuksissa on suurta yksilöllistä vaihtelua. Hänen mukaansa olisi syytä puhua tyytyväisyyden sijasta "tilanteen hyväksymisestä". Itse asiassa juuri näin Leo pelin aikana myöhemmin kertoi kokevansa. Voidaan ajatella, että Leoon kohdistui odotus sopeutumisesta, alistumisesta ja passiivisuudesta. Nämä ovat ikään kuin hyvän potilaan tunnusmerkkejä. Akuuttipotilaalta puolestaan odotetaan velvollisuutta hakea apua ja "olla yhteistyössä". (Gothi 1987) Leo oli monella tavalla "hyvä potilas".

Sekä Leon että Antin esimerkit saavat miettimään, päteekö laitoksessa asuviin vanhuksiin sama havainto kuin työntekijöihinkin. Karisto et al. (2000) toteaa hallinnon tutkija Kiviniemeen nojaten, että työntekijät voi jakaa kolmeen eri ryhmään; vastustajat, uudistajat ja sivustakatsojat. Viimeksi mainittuja on kaikkein eniten ja heitä voisi Kariston mukaan kutsua yhtä hyvin sanalla "mukanaolijat". (Karisto et al. 2000, 65)

Leon kohdalla on vaikea arvioida, olisiko hänen pitänyt olla tyytymättömämpi vai ei, sillä hän oli melko vaikeasti sairas ja sen vuoksi myös vammautunut. Jokainen vakavan sairauden alku merkitsee nimittäin ihmiselle stop-merkkiä. Totuttu elämä on silloin lopussa ja sijalle tulee toinen, tuntematon elämä. Samalla voi kuitenkin elämän arvokkuus lisääntyä. Pienet ja arkiset asiat tuntuvat haluttavilta. Loppujen lopuksi kuoleman varmuus tekee elämästä räiskyvän iloisen. Varmuus pitkäaikaisesta sairaavuoteesta tuo terveyden lahjat silmien eteen. (Van den Berg 1967, 16-19)

Leon kanssa tuli puheeksi vanhainkodin henkilökunnan naisvaltaisuus. Hän ei kokenut puutteeksi sitä, että henkilökunnassa oli harvoin miehiä. Hän sanoi, että persoona oli tärkeämpi kuin sukupuoli. Samoin koki "Antti" haastattelussa. Hän kertoi, että naiselle sopii luontevammin hoivaaminen ja hän itsekkin oli oppinut

kotona naisen apuun. Hänkään ei kaivannut henkilökuntaan miehiä. Näiden miesten tyytyminen naisvaltaiseen ympäristöön ei kuitenkaan kerro aivan koko totuutta, kuten seuraavasta katkelmasta voi ehkä havaita. Antti oli juuri kertonut, kuinka mieluisaa oli käydä erään tuttavan luona hengellisessä piirissä, johon kuului vain samanikäisiä miehiä. Keskustelu päättyi liikutukseen:

Helky: Mikä merkitys ystävillä on sinulle?

Antti: (Ei pysty puhumaan)

Helky: Miestenpiiri on semmonen mukava?

Antti: (Ei pysty puhumaan)

Helky (Huomaa Antin kyyneleet) Mitä sinä juuri nyt aattelet?

Antti: - - -

Vaimo: Tuliko sulla ikävä miesten piiriin?

Antti: (Ei vastaa)

Eräs kritiikkiin vaikuttava tai oikeammin niin sanottua tyytyväisyyttä selittävä seikka tuli selvästi esiin eräässä vanhainkodin asukaskokouksessa.

Ne vanhukset, jotka olivat hiljattain tulleet taloon, ja joiden hoitopaikan jatkuvuudesta oli epävarmuus, olivat hyvin arkoja moittimaan. Eräs heistä oli "Milja", joka omasta sinnikkäästä halustaan huolimatta ei ollut saanut pysyvää paikkaa talossa. Sen sijaan hän sai olla hoidossa ns. lyhytaikaispaikalla:

(Keskustelun päätteeksi oli kierroksen aloittaneen Miljan vuoro sanoa, onko puheena ollut asia hyvin vai huonosti, eli mihin kasaan kysymyskortti pitäisi asettaa)

Helky: Mihinkä se sun korttis laitetaan?

Milja: No hyvin kaikki on. Ehän minä voi tuota, minähä olen alakuasukas. (Naurua)

Helky: Semmone alakuasukas ei voi mittään sannoo?

Milja: Ei mutta minä olen nyt tyytyväinen tähän tilanteeseen kuitenkin.

Maria: Aika paljon puhuva vastaus (nauraa)

Milja: Enhän minä voi hyvä ihme vaatia (naurahtaa) tuota eihän sitä voi vaatia.

Palvelujen niukkuudesta ja vallitsevasta yhteiskunnan asenteista kertoo esim Elovainion (1997) tutkimustulos; potilas haluaa saada elintärkeiksi kokemiaan palveluja ja silloin luonnollinen lähestymistapa on koettaa miellyttää järjestelmää, pelata järjestelmän säännöillä. Miljan tyytyminen kertoi mahdollisesti aiemmissä tutkimuksissa esille tulleesta tosiasista, että suurin riski vanhainkodissa näyttää olevan se, ettei tulisi muiden hyväksymäksi. (Elovainio 1997, 238)

Miljan oli ehkä "alakuusukkaana" tärkeää kokea itsensä hyväksytyksi sekä asuintovereiden että hoitajien taholta.

Pelin vetäjät pohtivat tyytyväisyyden suurta määrää ja sen ristiriitaisuutta joihinkin pelikeskustelun kulkuihin nähden erään pelikerran jälkeen. Tällöin paikalle osui myös yksi talon hoitajista, joka pohti minun mahdollista vaikutustani vanhusten varovaisuuteen:

Helky: Se ristiriita tuli esille, että kun tuli esille kielteisiäkin vastauksia niin se valinta oli aina että asiat on hyvin.

Maria: Se minuakin tiettenkin, joka ärsyttää, kun vaikka sanoo erilailla. Mikä sen vaikuttaa?

Helky: Pete sano aika ärhäkkäästi, että ei voi olla että aina kaikki on hyvin. Sulo topakasti että kyllä on, tässä talossa ei ole mitään vikaa. Se puolusti kotiaan.

Maria: Ja ehkä vähän semmonen ajatus että vaikka on vialla niin haittaako tuo.

Ihmettelen kyllä tuota pinkkaa hyvässä kasassa.

Helky: Kauhean paksu kasa !

Maria: Vaikka jokaisessa melkeen joku sano negatiivisesti.

Helky: 13 oli kasassa "hyvää" ja yksi "nollakasassa" kun Mauri ei osannut sanoa.

Liian monimutakaisia kysymyksiä ja vaikeasti ymmärrettäviä.

Hoitaja: Mitenhän ne sitte vastais jos siinä olis joku muu kuin Helky kysymässä, joku ihan vieras.

Helky: Toisaalta sanotaan, että mitä luottamuksellisempi ja läheisempi suhde, sitä todennäköisemmin nousee todelliset ajatukset.

Maria: Vaikee tietää. Jos vielä ois hoitajia, varmaan vaikuttais. Jos ois ihan ulkopuoliset.

Helky: Se vaan pitäis olla vanhustyön ammattilainen, kun tän sakin kans ei muuten pärjää. Joku naapuritalon ihminen.

Tyytyväisyyden tai tyytymisen rinnalla vanhusten joukossa oli kaksi korostuneen kriittistä naista. Heidät oli tuotu vanhainkotiin vastoin omaa tahtoa. Heidän sydämensä oli täynnä koti-ikävää ja katkeruutta, eikä juuri mikään tuntunut olevan hyvin. Heidän kommenttejaan voi lukea vanhainkodin tulovaihetta käsittelevässä luvussa, jossa Kreetta mm. totesi, että vanhainkotiin tullessa hänestä tuntui, että hänet tuotiin taloon kuolemaan ja samalla oma koti pantiin myyntiin. Toinen näistä naisista oli ajoittain hyvin masentunut ja koki, etteivät omaiset hänestä enää välittäneet. Nämä tunteet olivat vaivanneet häntä jo ennen laitokseen tuloa, mutta vanhainkotiin tulo tavallaan vahvisti näitä tuntemuksia, sillä laitoksissa harvoin syntyy ystävyyssuhteita ja ainoiksi ihmissuhteiksi saattavat jäädä suhteet hoitajiin, joilla ei ole aikaa. Läheiset ja luotettavat ihmissuhteet ovat kuitenkin hyvinvoinnille keskeisiä. (Heikkinen 1998, 48)

Edellisissä katkelmissa nähtiin merkkejä tyytyvän vanhuksen maskeista ja joidenkin kohdalla tämän maskin takana oli masennusta. Jo pelkkä vanhuksen elämän ja voinnin tilanne tekevät hänen asemansa automaattisesti auttajiin nähden alistaiseksi, jolloin on vain tyydyttävä. Tämä "alamainen" rooli laskeutuu hänen päälleen heti laitoksen ovella. Hän on tullut tilanteensa takia taloon ja hän ottaa tyytyväisen, tai pikemminkin asioihin tyytyvän roolin. Voi olla myös niin, että vanhukset ovat nopeasti omaksuneet tavan käyttäytyä ryhmänä eikä yksilönä. Sosiaalipalveluitahan on syytetty juuri taipumuksesta ajatella asiakkaansa yhtenä homogeenisena ryhmänä.

Tällainen tyytyväisyyden naamio saa kysymään, mahtavatko vanhusten suuret masentuneisuusluvut johtua juuri naamioista, siitä että täytyy näytellä tyytyväisyyttä ollakseen hyvä asiakas. Suuri osa vanhusten masennusta jää tutkimusten mukaan toteamatta ja hoitamatta. Tätä masennusta vanhus voi kiertää monella tavalla. Yksi tapa tuli esille erään vanhuksen vastauksesta. Häneltä kysyttiin oleskelutilassa ikään kuin muodon vuoksi: "Miten menee". Hän vastasi: "Hyvim mennee, ku ei aattele mitään". Tällä tavoin vastaavan vanhuksen alakuloon olisi syytä kuitenkin pysähtyä jo pelkästään siksi, että hänellä ei ole enää monia vuosia elämää jäljellä, jolloin voisi ajatella asioiden itsestään korjautuvan. Toisista ihmisistä riippuvaisuus saattaa lisätä masennusta. Hoitajilla on keskeinen rooli tässä asiassa; he voivat läsnäolollaan ja avullaan auttaa vanhusta toimimaan mahdollisimman paljon itse ja olemaan siten vähemmän toisten varassa. Hyvin käytännöllinen esimerkki tästä on, autetaanko vanhusta siirtymään vessaan vai käsketäänkö hänen virtsata vaippaan. (Heikkinen 1998, 46-49)

Tyytymisen ilmiötä tässä aineistossa selittää ehkä eräs lisäseikka; tutkimuskohteena olleen kunnan yleinen tapa. Virallisissa tilanteissa, puolittujen kanssa ei ollut tapana keskustella henkilökohtaisista tuntemuksista. Sama keskustelukulttuurin varovaisuus näkyi myös hoitajien pelitilanteessa. Tutkitun vanhainkodin työpaikkakokouksien muistioista saattoi havaita samanlaista varovaisuutta. Varottiin sanomasta kielteisiä mielipiteitä, ettei kukaan loukkaantuisi. Maaseudulla naapurisopu on kuolemanvakava asia. Tätä ajatusta tukee aiempi maakunnan kansanluonteen kuvaus, jonka mukaan ihminen siellä ei herkästi arvostele virkamiestä eikä liioin ole kovin alotteellinen hyvässä tai pahassa (Reuter 1904, 645-647).

On muistettava, että vanhusten tyytyväisyys tuli esille kuitenkin vain yleisellä tasolla ja päätöksen tekemisen tilanteessa, eli silloin, kun piti päättää pantiinko kortti "parannettavien asioiden" vai "hyvien asioiden" kasaan. Kun puhuttiin yksittäisistä asioista moitettakin alkoi tulla ja näin ylitettiin Kortteisen (1982, 21) ja Roosin (1978, 9-10) tarkoittama onnellisuusmuuri. Onnellisuusmuuri tarkoittaa tilannetta, jossa vieraan ihmisen kysyessä jotakin, ollaan kohteliaan tyytyväisiä tyyliin "Mitä kuuluu?" - "Kiitos hyvää". Kun asiaa ja puhumista jatketaan ja syvennetään onnellisuus alkaa vähetä. Roosin mukaan onkin syytä epäillä, että kyselytutkimuksissa mitataan vain onnellisuusmuurin kokoa ja tietoista kaunistelua eikä todellista hyvinvointia. Kortteisen omassa tutkimuksessa yleinen asumisviihtyvyys alueella oli 76 %, mutta kun kysyttiin tarkempia, konkreetteja seikkoja tyytyväisyys laski tuntuvasti: esimerkiksi 82 % vastaajista yllättäen vastasi, että talot olivat liian korkeita, 63 % piti lasten koulumatkaa turvattomana ja 51 % oli närkästynyt melun määrästä alueella. (Kortteinen, 1982, 20) Kortteinen pitää huolestuttavana, jos tällaisen tyytyväisyyden antaa hämätä, sillä silloin hiljaiset kärsivät ihmiset saattavat jäädä mykkyytensä kanssa elämään kurjuuttaan edelleen kenenkään tietämättä asioiden todellista tolaa. Hän viittaa Campbellin ja kumppaneiden havaintoon, että ihmiset vastaavat yleisiin kysymyksiin myönteisemmin kuin konkreetteihin. (Campbell ym. 1976; 1976, 10-11)

Tyytyväisyys vanhusten vastauksissa vahvistaa entisestään kritiikkiä siitä, kuinka pitäisi tai ei pitäisi asiakaspalautetta sosiaalihuollossa kerätä. Yleisellä tasolla esitettyyn kysymykseen sisältyy nimittäin oletus siitä, että vastaajalla on ollut todellinen mahdollisuus valita, mitä palvelua saa. Julkisissa palveluissa ei aina näin ole. Voi olla vain välttämättömyys, jonka on joutunut vastaanottamaan sellaisena kuin se tarjotaan. Tällöin muodostuu tahattomasti tyytyväisyyskulttuuri, jonka sanotaan olevan ominaista kehittyneille länsimaisille yhteiskunnille, etenkin sen tietyille ryhmille. (Jensen 1986,10) Jos vastaajalle annetaan mahdollisuus kertoa kokemuksestaan omin sanoin, voidaan saada aivan toisenlaisia tuloksia. Etenkin käsitteen "tyytyväinen" esiintyminen näyttää laukaisevan vastaajassa tietynlaisen mekanistisen vastausreaktion. (Engeström, 1990) Käsillä olevassa tutkimuksessa tyytyväisyyden käsite ikään kuin leijui ilmassa kohdassa, jossa vanhuksen olisi pitänyt julistaa tuomio puhutun asian tilasta vaikka sanaa tyytyväisyys ei käytetty. Kun kysyttiin onko asia hyvin talossa, vanhuksen päässä ilmeisimmin kuuluikin kysymys: "Oletko tyytyväinen".

Koska näennäinen tyytyväisyys oli jo tutkimuksen alussa näkyvästi esillä, tehtiin tuloksia tulkitessa selkeä ratkaisu, jolloin "hyvää" ja "parannettavaa" kasat pelilaudalla ohitettiin kokonaan siinä mielessä, että niille olisi ratkaisevasti pantu painoa. Jos mielipiteen ilmaisu olisi ollut loppuun saakka rohkeaa, johtajan ei olisi tarvinnut kuin napata nuo kaksi kasaa taskuun ja neuvotella niistä

henkilökunnan kanssa ja aloittaa muutostyöt. Pelin päätyttyä katsottiin tarkasti enemmänkin sitä, millaisia kunkin vastaukset olivat olleet ja yritettiin kuulla niistä vihjauksenomaisetkin palautteet. Tätä tulkinnan ratkaisua ei pidä tulkita niin, että vanhuksia olisi pidetty epärehellisinä tai heidän kannanottoaan olisi aliarvioitu. Kyse oli vain halusta nähdä tyytyväisyyden muurin taakse. Laatupelin kunkin vastauskierroksen loppukysymys "onko asia talossa hyvin vai olisiko siinä parannettavaa" tavallaan teki tyhjäksi edeltäneen keskustelun sisällön.

Edellä kuvatuista ilmiöistä johtuen päädyttiin toteamukseen, että vanhainkodin vanhukset "tyytyivät" useimpiin asioihin, mitä heidän ympärillään ja heille itselleen tapahtui. Sen sijaan niitä asioita, joihin he todella olivat "tyytyväisiä" oli hivenen vähemmän. "Tyytyväisten" määrä aineistossa osoitti ainakin sen, että kyseessä oli "normaali" vastaajajoukko. (Salmela 1997, 187)

Edellä mainittiin, että aineiston käsittelyn ensi hetkillä vanhusten "tyytyväisyys" joidenkin pelien aikana yllätti. Analyysin edetessä havaittiin, että kyse oli enemmänkin joidenkin vanhusten tyytymisestä ja sopeutumisesta vallitsevaan tilaan. Lopuksi joutuu myöntämään, että osittain saattaa olla kyse sittenkin tietyllä tavalla samoista tai ainakin vaikeasti erotettavista asioista. Esimerkiksi naisen elämään luonnollisena osana liittyvä synnyttäminen ja pienen lapsen hoivaaminen merkitsee automaattisesti luopumista monesta muusta asiasta tärkeän asian hyväksi. Se on kypsyyttä ja tervettä vanhemmuutta, tyytymistä ja samalla tyytyväisyyttä. Naisille tämä elämän vaihe antaa valmiuksia myöhempiin luopumisen sävyisiin elämän vaiheisiin. Miesten voi ajatella puolestaan pystyvän sopeutumaan hyvinkin vaatimattomiin olosuhteisiin sotakokemustensa vuoksi. Hyvin monet Laatupeliä pelanneista vanhuksista olivat todella elämäänsä vanhainkodissa tyytyväisiä. Tätä kuvastanee sekin, että virsi "Kiitos sulle Jumalani" oli kaikkein toivotuin virsi tutkitun vanhainkodin hartaushetkissä.

Yhtä hyvin kuin voisi puhua näennäisestä tyytyväisyydestä voisi puhua aidosta tyytymisestä, kiitollisuudesta, elämän rakastamisesta sellaisena kuin se kulloinkin on. Tällöin tullaan lähelle Dunderfeltin (1999) ajatuksia siitä, että vanhus on saavuttanut viimeisen psykososiaalisen kehitysvaiheen, jonka tehtävänä on eheyttää elämä kokonaisuudeksi, jolloin on myös lupa olla millainen hyvänsä, vaikka toisten silmissä "narri". Voi myös vanhuksen katsoa saavuttaneen Tornstamin tarkoittaman gerotransendenssin, johon kuuluu paitsi tietoisemmaksi tuleminen elämään liittyvistä naamiosta, myös nuorempiin ihmisiin verrattuna vähäisempi kiinnostus ulkoisiin ihmissuhteisiin, tai materiaalsiin seikkoihin. Tähän vaiheeseen liittyy myös itsekeskeisyyden väheneminen, jolloin tyytyminen monenlaisiin olosuhteisiin käy ymmärrettäväksi. (Tornstam 1991, 318)

Ku ne aina vaan uskaltas

On sanottu, että eri maakunnat eroavat sen suhteen, millaista kanssakäyminen on. Keskellä Suomea asuvista ihmisistä on ajateltu, että he ovat melko umpimielisiä ja hiljaisia. Retziusta referoiden Reuter (1904) on kuvannut tämän alueen kansanluontoa näin:

"Hän on vakava, miehekäs, synkkämielinen, mieltiväinen, umpimielinen ja harvasanainen, hän ei ole intoileva, ei vilkas eikä nopealiikkeinen (ruumiillisesti

enempää kuin henkisestikään) vaan hän on päin vastoin hidas ja vitkallinen, jäykkä ja kömpelö ruumiinliikkeissään, joka kohdassa erittäin vanhoillinen sekä vastahakoinen kaikkiin parannuksiin ja muutoksiin; hän ei ole alottein mies hyvässä enempää kuin pahassakaan, eikä herkkä kapinoimaan viranomaisia vastaan. Hän on epäluuloinen, myöskin kateellinen ja kostonhimoinen, pitkävihainen ja lykkää kostonsa sopivaan tilaisuuteen, jonka tähden törkeät ja harkitut rikokset eivät liene aivan harvinaisia. Hän on harras salliman-uskoja ja vähään tyytyväinen, koviakin kärsimyksiä ja puutteita hän kestää ihmeteltävällä mielenlujuudella ja kärsivällisyydellä. " ... "Hän on uskollinen, vaikkei puhkeekaan hellyydenosoituksiin, vaan osottaa niitä mieluummin teoin kuin sanoin ja elein, samoin kuin ei hän yleensä milloinkaan lausu ajatuksiaan liioitellen eikä ehdottoman jyrkästi, vaan hyvin varovassa muodossa." (Reuter 1904, 645-647)

Ehkäpä tutustuneena maakunnan kansanluonteeseen osa hoitajista pohti, rohkenivatko vanhukset kertoa todellisista ajatuksistaan peleissä:

Helky: Voiko tää antaa jotain tietoo meiän omasta vanhainkodista teiän mielestä?

Tuula: Kyllä kai ku se tässäki pyöri...

Saana: Kyllä kai se kuvan antaa kuitenkin

Laura: Kyllä kai ku ne aina vaan uskaltas (ei saa selvää)

Helky: Nii ett ei niinkää ett kysymykset olis ollu kauheen tyhmiä tai huonoja, enemmän sitä miettisit että uskaltaaks ne sanoo?

Laura: Nii

Tuula: Tai jos haluavat välttää riitaa, niin ottavat (hukkuu loput sanat sorinaan ja nauruun)

Saana: Niinku aattelee ku nääkin meiän naiset on just sen ikäsiä että niien miehet on aina sanonu ett näin tehään. Ett niillä ei varmaan paljo oo saanu olla sitä mielipidettä vaan se on se mies sanonu ett näin tehää ja naiset on vaan tyytyny siihen.

Martta: Mutta kyllä mun täytyy kyllä sanoa että meillä kotona äit oli se, joka sen sano sen miten tehää ja isä hissutti perässä.

Saana: Onhan niitä semmosiakin.

*Tuula: Vaikka isä hoiti raha-asiat ja äi 'illä oli rahat mitä tul tinkimaiosta ja kananmunista, mutta tota, äit sano että miten se asia on.
(naurua sorinaa)*

Saana: Martta on tullu molempii.

Helky: Onks ne erilaisia ku te hoiatte, miehet ja naiset?

Tuula: Onko ne miehet kohteliaampia...kuitenki... joku niissä on erilaista...

Siru: Aika vähä niitä on, vaikee vertailla.

Lauran epäily vanhusten uskaltamisesta saattoi osua aivan kohdalleen paitsi keskisuomalaisen pidättyvyyden perusteella, myös siksi, että aiemmissa tutkimuksissa on havaittu nimenomaan hoitajan olevan vanhusten sosiaalisen verkoston keskipiste. Vanhukset hakevat hyväksyntää erityisesti hoitajilta ja tätä tehdessään he joutuvat kamppailemaan saadakseen hoitajia puolelleen olemalla "hyviä asukkaita". Eräässä projektissa tämä käsitys vahvistui siten, että esim. hoitosuhteen päätyttyä, toisessa kontekstissa sama henkilö saattoi esittää jyrkkääkin arvostelua terveydenhuoltojärjestelmää kohtaan. Vanhainkodin pitkäaikainen asukas ei pääse tällä tavoin arvioimaan tilannettaan ulkopuolelta. (Elovainio 1997, 238-239)

Aiemmin on kuvattu, kuinka vanhainkodin miehet näyttivät tuovan naisia vapaammin kritiikkiä esille. Edellä kuvatussa episodissa hoitajat pohtivat

naisvanhusten ja tavallaan myös omaa tottumustaan vetäytyä päätöksenteosta ja kannanotoista. Jos ajattelee tutkimuksessa mukana olleiden naisten elämäntilannetta, on heidän osansa poikennut yhteiskunnan tasolla vallitsevasta tasa-arvosta huolimatta suuresti miehen osasta. Heidän ikäpolvensa emäntien elämää ovat säädelleet hyvin tarkoin perheen, suvun ja työnteon tosiasiat. Tuo ikäpolvi on sisäistänyt hyvin syvällisesti elämänsä perustehtäväksi toisten miellyttämisen ja "oikeanlaisen" taloudenpidon. Naisen elämäntilanteeseen kytkeytyvien tapojen ja tottumusten sisältönä on pääosin ollut paitsi naisen moraalinen vartiointi myös naisen opettaminen tyytymään omaan kohtaloonsa. Heidän elämänsä rakentui rehkimisestä, ja vapaa-aikakin täytyi käyttää luonnon antimien hyödyntämiseen ja kädentaitoihin. Heidän velvollisuutensa oli myös yleinen hyvän tekeminen, avuliaisuus, kaikki tämä työnteon lomassa. Pientiloilla oli rahaa aina liian vähän ja työtä liikaa. (Vakimo 1999, 127) Raili Haaki (1997) on tehnyt aivan samoja havaintoja omassa tutkimusaineistossaan maaseudun huolenpitoarjesta. (Haaki 1997) Eräs tutkimuksen vanhainkodin nainen muisteli elämänsä: "Vihtori kävi hoitamassa yhteiskunnallisia asioita ja minä pidin huushollia pystyssä". Tällaista viitekehystä vasten voi hyvin ymmärtää "Lillin" aiemmassa kappaleessa esittämän kysymyksen alkuperän, hänhän pohti, josko heillä olisi mielipiteitä, kun tuntevat itsensä "tollikoiksi". Maatalon ikääntyvä emäntä ja myös isäntä ovat sitä paitsi joutuneet jo usein elämässään tekemään suuren ratkaisun eläkeiän kynnyksellä luovuttaessaan tilanpidon nuoremmille. Tällaisia pakollisia tulevaisuudenneuvotteluita harvemmin käydään kaupunkioaloilla. (Vakimo 1999, 130) Kun tällainen suuri ratkaisu on tehty, se antanee valmiuksia vielä suurempiin luopumisiin ja elämään tyytymiseen jatkossa. Vanhainkotiin tulo edustaa myös tietyssä määrin tällaista luopumista ja riippuu toimintakyvystä ja vanhainkodin laadusta, kuinka suureksi muutokseksi tuo luopuminen muodostuu.

Pelaaminen oli mukavaa

Kuten alussa mainittiin, Laatupeleihin päädyttiin vanhusten omasta toiveesta, sillä he mieltäytyivät peliin. Valinnan osuvuudesta kertonee myös se, että kun ulkopuolisten kanssa keskusteltiin haastattelun ja pelin vaihtoehtoista, tuli esille se, että peliä ei koettu "ristikuulusteluna", silloinkaan kun aiheet liikkuvat hankalissa teemoissa. Oli suotuisa sattuma, että tutkimusvälineenä oli Laatupelejä, sillä tavallinen keskustelu tai ryhmän haastattelu ilman rentoa välinettä olisi voinut olla edellä kuvatuista syistä monimutkaisempaa. Vanhukset pitivät Laatupelejä. Heistä sen pelaaminen oli mukavaa, jännittävää ja pelin kysymykset "asiallisia". Yhtään peliä moittivaa kommenttia ei tullut. Samanlaisia kokemuksia on kuvattu pelin käytöstä aiemminkin, on saatu hyvinkin suorasukaista palautetta (Outinen 1999, 38).

Tutkijan silmin peli aluksi tuntui pöydällä lapsenomaiselta tai ainakin teennäiseltä tavalta kerätä ajatuksia. Mielessä pyöri kysymys, etteikö aikuisilta, arvokkailta ihmisiltä yhtä hyvin olisi voinut vain kysyä asioita suoraan ja sitten kirjata ylös? Vanhusten mieltymys peliin johtui mahdollisesti siitä, että se oli puolueeton ja vaaraton vuorovaikutustilanne. Kun kerran osallistuja oli peliin tullut, hän sitoutui samalla sen sääntöihin. Joka peliin ryhtyi, se pelin kesti. Maaseudulla pelätään kyselijöiden taka-ajatuksia ja kyselyiden seuraamuksia. Kun kysyjänä olikin pelilaudan korttipakka, joka vielä sekoitetaan nenän edessä, ei tarvinnut epäillä mitään.

Laatupelin käyttöön mittarina liittyi eräs haitta; koska vanhukset olivat kohtalaisen huonokuuloisia, ryhmässä tapahtunut puhuminen vaikeutti osallistumista. Huonokuuloisen on erityisen vaikea erottaa sanoja kun ympärillä on taustahälyä tai useat puhuvat yhtä aikaa. Ajoittain näin tapahtui, vaikkakin vanhukset pyrkivät terästyttämään ja hiljentymään, kun joku puhui. Pelin ohjeissa mainitaan, että ensiksi vastannut päättää keskustelun loputtua millainen johtopäätös olisi tehtävä. Tällainen vaatii kohtuullisen toimivaa lähimuistia ja päättelykykyä. Näin ei läheskään kaikkien vanhusten kohdalla ollut. He pystyivät sanomaan oman kantansa, mutta muu oletettu panos oli jo vaikeaa.

Pelin mieluisuudesta kertoo se, että itse pelin pelaamiseen liittyviä keskusteluja kertyi n. 30 ja osa näistä keskusteluista oli varsin pitkiä. Paperille kirjoitettuna tämä merkitsi yli 14 sivun verran tekstiä pelistä pelin pelaamisesta. Pelin pelaamisesta kysyttiin kunkin tilanteen lopussa, rutiininomaisesti, esim. tapaan "Miltä tämä pelin pelaaminen teistä tuntui?" Pelaajat kertoivat, että se oli mukavaa, kysymykset asiallisia ja peli toimi keskustelun virikkeenä. Jotkut sanoivat, että pelissä nousi esiin kysymyksiä, joita ei muutoin olisi hoksannut kysyä eikä liioin ottaa esille ilman kysymystä. Kysymyksiä ei pidetty liian vaikeina. Seuraavassa katkelmia pelin kokemisesta:

Helky: Miltäs nää kysymykset on muuten tuntunu?

Loviisa: Mukavia kysymyksiä.

Milja: Mukavia tosiaan, asiallisia keskustella näin.

Tamara: No joo, asiallisia keskustella.

Sulo: Kyllä ne asiallisia on ollu.

Tauno: (naurahtaa)

Helky: Naurattaa, niinkö?

Tauno: Niin.

Kalle: No... tuota... mitähän määhän siihen sanosin. Kyllä ne minu omat ainaki on ollu oikeuvenmukasia.

Helky: Ne kysymykset ?

Kalle: Nii.

Helky: Aha.

Kalle: Että tuota sitte, ei siinä ole minkäänlaista painostusta näillä, näytä olevan noilla toisillaakkaa.

Helky: Siihe, että mitä vastaa ?

Kalle: Nii.

Helky: Sä oot voinu sanoo ihan niinku oot aatellu?

Kalle: Nii.

Maria: Puhutaanko ens kerralla näien korttien avulla vai ilman korttia samoista asioista?

Sulo: Eikö se korttie avulla parempi o.

Milja: Nii se olis samalla semmosta ninku hauskaa...

Maria: Nii mielenkiintosta odottaa...?

Milja: Vähänkun peliä että

Maria: Näissoon aika hyviä kysymyksiä minun mielestä ainaki ollu.

Helky: Ja niiton tosi paljon. Nii, että ei tuntunu niin tyhmältä, etteikö vois samanlailla jatkaa.

Milja: ... oikomaan jäseniä...

Helky: Miltäs tää tuntu?

Leon vaimo: Tää on mukavaa, mitäs sää Leo aattelet.

Leo: Kyllä se on...

Vaimo: Musta tää on niin mukavaa ja sitten juuri se ettei aina osaa puhua näistä asioista. Eikä te ette aina osaa kysyä. Nii, nää auttaa meitä hirveesti. Musta tää on ihan kiva. Mä olisin valmis vaikka pelaamaan toisenkin kerran.

Helky: Mua taas nolotti, että kun te ootte niin hyviä keskustelemaan, että nää on ihan hassuja, että mitä tässä mitään kortteja tarvita.

Vaimo: Ei kyllä tää on ihan kiva.

Helky: Mitäs sää Leo aattelet?

Leo: (ei saa selvää)

Helky: Väsyttikö?

Leo: No ei yhtään.

Helky: Tuntuko, että sait vastata, niinkuin aattelit?

Leo: Kyllä.

Helky: Mites sinä?

Vaimo: Joo, joo.

Helky: (Martialle) Mites sinä koit, vedit nyt toista kertaa peliä?

Maria: Musta tuntuu, että he niin helposti vastasivat, ettette varmaan kokeneet hirveen vaikeana?

Maria: Ei.

Edellä kuvatussa keskustelussa Leo sanoi, ettei häntä väsyttänyt pelin aikana yhtään. Tämä vastaus oli merkittävä, sillä Leon oli heikon vointinsa takia yleensä mahdotonta keskittyä pitkään juuri mihinkään.

Laatupelin kysymykset kirvoittivat vilkkaita keskusteluja myös pelin vetäjien kesken:

Pete: Mun mielestä tää on hyvä peli. Tätä ois kiva pelata henkilökunnan kans.

Se vois avata, lisätä avoimia vastauksia.

Helky: Se tekisi siis saman helpotuksen puhumiseen, ei olis niin kuoleman vakavaa.

Pete: Mutta pienemmällä porukalla

(Maria tulee)

Helky: Oli tässä jotakin eroja kun oltiin ukkoporukalla. Ja tietysti jotakin vaikutti sekin, että oli vielä miespuolinen vetäjäkin. Sitä pilpattamista oli vähemmän.

Kyllä kritiikkiä tuli miehiltä pikkasen enemmän.

Maria: Ahaa !

Pete: Kyllä tää hyvä peli on, tätä vois pelata tuolla osastollakin, vaikka aina.

Maria: Joo ja niinkun Leon:n vaimo sano, että kauhee kun hyviä kysymyksiä, tämmösiä ei muuten osaa kysyä. Sitten tulee semmosia asioita, joista ne on halukkaita puhumaan. Mutta mä ottasin semmoset ihan tyhmit pois korteista, valikoisin.

Helky: Jotenkin näille miehille osu tämmösiä että kuivataanko sinut hyvin....

Vaihdetaanko vaatteet heti... Ei nyt miehiltä niinkään tämmösiä tulis kysytyä.

Maria: Ja miehet ei ehkä kiinnittä semmosiin niin paljon huomiota. Mutta ei sitä huomaa, ennen kuin pelaa.

Maria: Tämmönen kysymys, että näkeekö henkilökunta vaivaa oppiakseen tuntemaan teidät... se on aika vaikee vastata. Mistä ne tietää sitte, ei ne osaa vastata.

Helky: Sen kysymyksen kohdalla kun täällä on henkilökunnasta hirveän moni, tai ainakin sanotaan minä, Maria, ... Piiraisen Sari, oma hoitaja... me otetaan koko tausta selville pääsääntöisesti. Me tiedetään sen ihmisen elämän tausta. Mutta,

tässä kaikki melkeen arveli, ettei me tunneta. Eli ne ei oo ollu siinä mukana tarpeeks ite. Me on luettu papereista, kysytty puolisoilta, kysytty tyttäriltä, pojilta, niin edelleen, mutta hän ite ei koe olleensa kauheesti mukana.

Pete: Siitä huolimatta tää kysymys laitettiin hyvien joukkoon.

Helky: Siitä huolimatta.

Maria: ne olettaa niin paljon asioita. Se oli ihan sama kuin se että olettivat että paloharjoituksia on tarpeeksi.

Helky: Heikki oli yks joka sano, ettei hänestä tiätä tarpeeks, ja Heikki on justu yks josta mä tiään ihan hirveesti.

Pete: Tämmönenkin vähän tyhmä kysymys kun, ovatko talon tiedotteet olleet ymmärrettäviä.

Helky: Nii on. Vähän niinkun tää ois virastotalo.

Maria: Toi on taas semmosille, jotka on jossakin palvelutalossa, missä ne lukee niitä talon esitteitä. Mutta kun ne ei oo täällä enää kiinnostuneita eikä ne oo nähny eikä niitä oo niille jaettu oikeestaan.

Helky: Eikä ne pysty lukemaan.

Maria: Tää on tietysti tehty niin monentasosille.

Pete: Mutta tätä vois valkata. Ja vaikka jos ois viitseliäisyyttä ja vaikka ottaa osastoittain, ottaa osan kysymyksistä käteen ja mennä ja kirjata ylös. Sillai saa selville. Kaikessa rauhassa.

Pelin sisällön kiinnostavuudesta ehkä kertoo myös se, ettei ketään häirinnyt se, että pelissä ei ollut varsinaisesti maalia tai loppukohtaa. Peli vain jatkui, kunnes sovittu aika päättyi. Jostakin syystä pelin laatijat ovat jättäneet lopun ratkaisematta. Peli usein lopetettiin toteamukseen, että peliä pelatessa oli koko vanhainkoti voittanut, kun kerran vanhusten ääntä oli kuultu.

4. Tulosten pohdiskelua

Tulosten luotettavuus

Tutkimuksen alusta asti esillä olivat kysymykset "voiko luotettavaa tutkimusta tehdä omassa työyksikössään" tai "vastaavatko vanhukset rehellisesti johtajan ollessa paikalla?". On esitetty epäily, että ulkopuolinen pelin vetäjä saattaisi saada luotettavampia tuloksia Laatupeleillä (Laaksonen 2000,9). Päänvaivaa aiheutti paljon se, että olin alkuvaiheessa tutkijan roolin lisäksi myös laitoksen johtaja eli osallinen siinä palvelun prosessissa, jossa vanhukset olivat asiakkaan roolissa. Tähän sisältyy sekä riskejä että etuja. (Mutka 1998, 158-161) Vaikka johtajan rooli perinteisesti onkin olla valitusten ja kehujen, toisin sanoen asiakaspalautteen vastaanottaja, eivät kaikki näin ajattele. Suomalaisessa ihmisessä on juurtuneena myös epäluulo virkamiehiä kohtaan, herroista puhumattakaan. Jotta kuuli vastauksista vanhusten todelliset, varovaiset viestit, joutui ajoittain terästäämään huomiokykynsä. (Willcocks 1999) Vanhainkodin johtajan näkökulmasta katsottuna hän ei ole statukseltaan vanhuksia "ylempänä", sillä virallisesti hänen päätehtävänsä on vastata siitä, että talossa asuvat ihmiset saavat hyvää palvelua ja että heistä välitetään ihmisinä. Näin katsottuna hän pikemminkin on vanhusten asianajaja, tosin tätäkään roolia ei aina pidetä hyvänä lähtökohtana tutkimusta ajatellen. Puolesta puhujan tai turvallisuuden tuojan kokemusta tukevat joidenkin tutkimuksen vanhainkodin vanhusten käyttämä äiti -nimitys johtajasta. Vanhuksen

näkökulmasta katsottuna saattaa kuitenkin olla myös niin, että johtajalla katsotaan olevan valtaa päättää heidän pääsystänsä taloon tai pois joutumisesta. Joillakin saattaa olla hämärä muistikuva ajoilta, jolloin johtaja myös rankaisi kunnalliskodin asukkeja huonosta käytöksestä, ainakin tutkimuksen ”Kalle” toi tämän mielikuvan esiin. Eskola (1972) on puhunut vallasta mahdollisuutena vaikuttaa eikä niinkään tosiasiallisena vaikuttamisena (Eskola 1972, 114). Tällainen mahdollisuus todennäköisesti koetaan olevan johtajalla, siitä huolimatta, että vanhukset arkitilanteissa panevat varmasti merkille sen, että johtaja on usein hallinnollisten töiden runsauden takia hyvin vähän selvillä arjen tapahtumista vanhainkodissa ja niissä tapahtuvista ”pomottamisista” ja ratkaisuista. Vanhusten jokapäiväinen arki laitoksessa ratkeaa hoitajien, ei johtajan välityksellä. Joka tapauksessa kuvatus tutkimuksen pelitilanteissa ei minun läsnäoloni samaan aikaan johtajan roolissa ollut ongelmatonta.

Toisaalta Eskola (1972) myös mainitsee, että tosiasiallinen valta ei yhteiskunnallisesti ajatellen ole esim. palkkaa nauttivalla tehtaalla toimitusjohtajalla vaan pääomanomistajilla (mt., 114). Tutkitun vanhainkodin johtajan rooli oli verrattavissa tehtaanojohtajan rooliin, jolla oli vähemmän valtaa kuin toimitusjohtajalla, joka kunnassa voisi vastata sosiaalijohtajaa. Käytännön sosiaalityön ja tutkijan roolien yhteydestä on Satka (1999) todennut, että aiempi jyrkkä rooli tutkimuksen ja käytännön välillä on liudentumassa. Käytäntöä ei aina välttämättä parhaiten palvele ulkopuolisen tutkijan omista lähtökohdistaan kokoama ja tulkitsema tieto. (Satka 1999, 37-39)

Laatupeli asetti myös omat hankaluutensa luotettavuudelle, sillä joidenkin kysymysten kohdalla olisi toivonut hivenen arkisempaa kieliasua. Jotkut kysymykset olivat myös liian monimutkaisia. Muistihäiriöisen tai keskittymiskyvyltään hauraan vanhuksen oli vaikea sellaisiin vastata. Tämän vuoksi kysymyksiä muokattiin tarpeen mukaan arkisemmalle kielelle. Myös ”Te” -muoto korvattiin useimmiten ”sinä” -muodolla, sillä sinunkaupat oli kaikkien kesken tehty. Tämän tyyppinen muokkaaminen sujui helposti, eikä haitannut pelitilanteissa lainkaan. Pienistä pulmista huolimatta näytti Laatupeli toimivan laitoksen arjen peilinä hyvin.

Vanhukset suojelevat hoitajiaan

Aiemmin kuvatus, täysin hoitajiensa avun varassa olleen ”Leon” ja hänen vaimonsa kanssa käydyissä peleissä tuli esille, kuinka kaikenlaiset vanhainkodin hoitajien poissaolot näkyivät välittömästi. Vaimo kertoi, että hän tarkoitti esimerkiksi työvuorojen vaihdoshetkiä, hoitajien kokouksia, iltoja, viikonloppuja. Näissä tilanteissa hoitajia oli saatavilla erittäin vähän ja silloin paikalla olevilla hoitajilla oli todella kiire. Mitä pitäisi ajatella tilanteesta, jossa kokonaan toisen avun varassa oleva vanhus kokee, että työntekijöillä on aina kiire? Eikö silloin jää itse asiassa toteutumatta koko vanhustyön ydin; ihminen – ihmiselle – vuorovaikutus? Vanhustyön ydinkvalifikaatioksi on nimetty ihmissuhdetaidot, välittäminen, läsnäolo. (Metsämuuronen 1998) Kun vanhustyö on ajautunut tällaiseen tilanteeseen, puuttuuko palvelusta itse asiassa kaikkein tärkein, ja eikö tilanne ole kummankin osapuolen kannalta kohtuuton?

Aiemmassa tekstissä on käsitelty nonkommunikaatiota ja sen suojelevaa merkitystä. Kun ei puhu, jotakin varjellaan. Mahtoiko yksi salaisuus tutkimuksen vanhainkodissa olla, että työntekijät olivat liian kovilla? Vai oliko salaisuus se, että kaikkien hoitajien läsnäolo ei tuonut turvallisuutta, mutta tämän toteaminen olisi merkinnyt vakavia seuraamuksia joillekin hoitajille ja siksi vanhus ei mielellään kritisoinut tilannetta. Hän oli mieluummin ”tyytyvä”. Jos hän olisi

puhunut enemmän, työntekijää olisi helposti syytelty. Jos näin oli, vanhusasiakkailla ja työntekijöillä oli syytä varjella yhteistä kehystä, myyttiä ahkerasta, aina ystävällisestä hoitajasta. Suuri osa vanhuksista sai apua työntekijöiltä, jotka aidosti välittivät. Siksi oli ehkä vaikeaa arvostella järjestelmää, koska oli vaara tulla täysin väärin ymmärretyksi.

Aivan erillinen kysymys, johon tämä selvitys ei voi enempää puuttua, on, mikä saa laitosten hoitajat, vanhukset ja heidän läheisensä suostumaan kiireeseen ja siitä johtuvaan pahaan oloon. Yksi selitys tarjoutuu maaseudun kulttuurista ja historiasta. Monelle maaseudulla asuminen on perinteisesti merkinnyt pelkkää raatamista, niin leipätyössä kuin vapaa-ajallakin. Esim. Raili Haakin (1994) tutkimuksesta löytää koskettavan tarinan Ritvasta, maatalon emännästä, jonka päivän täyttivät väsymys, perheen huolto, lehmät ja vuodepotilaana oleva mummo (Haaki, 1994, 43). Myös salaisuudet ja joistakin asioista vaikeneminen ovat selvästi enemmän maalaisia ilmiöitä, sillä tätä ruokkii asutuksen pysyvyys, yhteisen historian tunteminen ja yleensä elämisen paikallisuus. (Haaki 1994)

Hoivaa vaiko sairaalakäytäntöjä

Vanhainkotiin joutumisen tai pääsemisen taustalla usein on jokin vaikea ja toimintakyvyn pysyvästi vienyt sairaus. Tästä syystä sairaanhoidollinen näkökulma on noussut osaksi vanhainkodin toimintaa. Omaiset ja vanhukset saattavat olettaa tulevansa sairaalaympäristöön, kuten muinoin voinnin huonotessa tultiin. Ehkä näistä tulijan odotuksista johtuu osittain, että myös moni työntekijä automaattisesti toimii kuin sairaalassa.

Tutkitun vanhainkodin arjessa, kuten monien muidenkin vanhainkotien, oli myös sairaalakäytäntöjen tiedostamatonta matkimista, mm. täysin sairaalamaailmasta otetun työvuorolistan muodossa. Tätä järjestelmää oli yritetty silloin tällöin muuttaa heikoin tuloksin. Sairaalakäytäntöjen mukainen työvuorolista ei ole rakennettu vanhusten tarpeiden mukaisesti vaan puhtaasti perinteisten sairaalakaavojen mukaan. Niinpä kyseisen vanhainkodin, kuten useimpien muidenkin suomalaisten vanhainkotien aamuvuoroon saapui joukko työntekijöitä klo 7, vaikka suuri osa vanhuksista vielä silloin nukkui ja sai nukkuakin. Saattaa olla vielä vanhainkoteja, joissa yökkö herättää vanhukset aikaisin aamulla, sairaaloiden tapaan. Käsillä olevassa tutkimusaineistossakin oli erillinen kysymys, jossa haluttiin tietää, voiko vanhus itse päättää, milloin menee nukkumaan ja milloin aamulla herää. Tämä kysymys nousi esille vain kerran, ja sekin kahdenkeskisessä pelissä yhden vanhuksen kanssa. "Mauri" vastasi, että "toistaiseksi olen saanut päättää".

Monissa laitoksissa kuitenkin noudatetaan akuuttisairaaloiden käytäntöä vanhusten herättämisestä ja iltaisin yöpuulle menosta. Näin tehdään siitä riippumatta, onko odotettavissa välttämättömiä aikaisia hoitotoimia. Myös hoitajien miehitys eri vuoroissa juontaa juurensa akuuttisairaalaan, jossa suurin osa toimenpiteistä tehdään päivisin. Vanhusten avun tarve on kuitenkin suhteellisen samanlaista eri valveilla olon aikoina. Vanhusten laitoshoidon on todellakin aivan liikaa medikalisoitu. Toisaalta monet päivän rutiinit ovat saaneet alkunsa puhtaasti rahan sanelemina. Arkipäivän aamuvuorossa oleva työväki on halvinta työnantajalle, sillä silloin ei kerry vuorolisiä. Aamuvuoroihin tai yleensä päivätyöhön on myös helpompaa saada

työntekijöitä. Tällainen kustannustodellisuus näkyi myös tutkimusaineistossa vanhusten palautteena siitä, että erityisesti työntekijöiden puute näkyi viikonloppuisin ja iltaisin.

Sairaalakäytäntöjen matkiminen vanhainkodissa aiheuttaa paljon ongelmia. Sairaalaorganisaatioita on tutkittu hyvin paljon 1950-luvulta lähtien ja todettu, että se on organisaationa monin tavoin poikkeava kaikista muista organisaatioista. Järjestelmänä se on hyvin kompleksinen ja vaikeasti selvitettävissä. Tyypillistä on mm. ylhäältä alaspäin suuntautuva ohjaus, tarkat säännöt ja normit ja tiukka ammattiryhmien välinen työnjako. (Wiili-Peltola 2000, 122-123) Tällainen organisaatio on byrokraattinen, johon käsitteeseen on liitetty myös maskuliinisuuden käsite ja patriarkalisuus, jossa valtasuhteet ja eriarvoisuus ovat vallalla. (Miettinen 1991, 31-35)

Edellä on kuvattu medikalisaatiota ja sairaalamaailman mallien aiheuttamia ongelmia vanhainkodeissa. Näiden hyväksyminen osaksi vanhainkodin arkea merkitsee uhkaa vanhainkotien perinteelle ja asiakaslähtöisyydelle. Useat tutkijat ovat sanoneet, että sairaalaorganisaatioissa on "professionaalista" byrokratiaa. Se merkitsee, että lääketieteellisellä vastuualueella on muita enemmän päätösvaltaa. Esim. hallinnon tehtäväksi saattaa jäädä vain resurssien hankkiminen lääkärinkunnalle ja toiminnan tukeminen. Ongelmia alkaa tulla, kun pitää ratkaista, kenen arvomaailma katsotaan tärkeimmäksi. (Wiili-Peltola, 2000, 125) Kun yhteistyö professioiden välillä lisääntyy, lisääntyy myös yksilöiden välillä kilpailu ja konflikti. Taistelu rahasta usein estää hyvän professionaalisuuden ja yhteiset tavoitteet vaarantuvat. Arvostuksen, pätevyyden ja monopolin tavoittelu saattaa saada aikaan valtataistelua ja muutosvastarintaa, joka haittaa koko organisaatiota. (Vuori, 1993) Sairaalaorganisaation toimintakulttuuri tai pikemminkin valtarakenne saattaa pahimmillaan muistuttaa monimutkaista puoluepolitiikkaa. Tosiasia kuitenkin on, että edellä mainitut arvomaailmojen ristiriidat ovat yhä olemassa sekä laitosten sisällä, eri laitosten kesken ja suhteessa ylläpitäjiin. Näkemyserot ja jännitteet ovat sosiaali- ja terveydenhuollon välillä usein suuret. (Eduskunta 2001)

Sairaalan monimutkainen järjestelmä on toisaalta neuvoteltu sosiaalinen järjestys. Tällainen järjestys on ihmisten välistä. Se riippuu kunkin ihmisen taustasta, koulutuksesta, asemasta. Siksi tällainen järjestys muuttuu kovin hitaasti tai toisaalta se voi muuttua äkillisesti. (Wiili-Peltola, 2000, 127) Vuori (1993) puhuu käärmeenpesä-ilmiöstä. Hän tarkoittaa tilannetta, jossa henkilökunta kokee vaikutusmahdollisuutensa huonoksi ja tämä aiheuttaa sen ettei positiivista yhteishenkeä synny. Yhteiset tavoitteet muuttuvat merkityksettömiksi ja työ alkaa muuttua rituaaliseksi. Silloin organisaatiosta ja sen jäsenistä vieraannutaan ja lopputuloksena on, että kehittävä yhteistyö heikkenee.

Hierarkia istuu syvällä sairaalaorganisaatiossa vaikka sitä on yritetty murtaa. Organisaatio -uudistusten onkin usein katsottu hyödyttävän pääasiassa johtotehtävissä olevien tarpeita. Jotta todellisia muutoksia syntyisi, pitäisi sukeltaa syvemmälle organisaation perusrakenteisiin ja toimintaa ohjaavaan kulttuuriin, joka usein byrokraattisella perinteellään pyrkii murtamaan uudet toimintamallit. (Mälkiä & Vihantomaa 1994, 59)

Edellä kuvatut tutkimustulokset auttavat ymmärtämään sitä toivottomuuden tunnetta, joka kohtaa niitä, jotka haluaisivat muuttaa sairaaloiden (tai niitä muistuttavien vanhainkotien) elämää. Wiili-Peltolan (2000, 130) mukaan byrokraattinen kulttuuri

on siis juurtunut sairaalayhteisöihin hyvin vahvasti. Siksi uusien joustavampien mallien luominen on hyvin vaikeaa. Sairaalakäytäntöjen ongelmista ei voi kuitenkaan vetää sellaista johtopäätöstä, että sairaanhoidon periaatteissa sinänsä olisi jotakin vialla. Päinvastoin, mikäli esim. Hendersonin (1972) vanhaa sairaanhoitajan perusopasta sovellettaisiin vanhusten laitoshoidossa asiat olisivat hyvällä tolalla, sillä opas lähestyy huolenpitoa nimenomaan vanhuksen omasta näkökulmasta.

Hyvä vanhainkoti - jatkuvaa taistelua perusasioista

Tutkimuksen tulokset toivat esiin arjen yksinkertaisten perusasioiden tärkeyden. Monestakin syystä vanhuksen elämän perusasiat helposti hämärtyvät palveluita järjestettäessä ja silloinkin, kun niistä ollaan selvillä, ei toteutuminen aina ole helppoa. Gothoni (1987) puhuikin, ei ihanteellisesta tai suositeltavasta laadusta vaan "optimitilanteesta" pitkäaikaissairaanhoidossa.

Käsitettä voitaisiin ilmeisesti yhtä hyvin käyttää myös vanhainkotiasukkaan kohdalla. Hänen mukaansa tuskin on mahdollista, että esimerkiksi aina olisi turvallista ja että aina olisi kunnioittavia ihmisiä ympärillä. Optimitilanne olisi, että jos esimerkiksi hyvää oloa laitoksessa haluttaisiin kuvata janalla, jonka toisen pään muodostaa ”hyvät ihmissuhteet, kunnioitus ja turva”, vanhuksen kokemus asettuisi tuolla janalla lähemmäksi positiivista päätä kuin vastakohtaansa. (Gothoni 1987, 245)

Armeijasta kiertää tarina, jonka mukaan siellä muinoin kuului varusmiesten kajauttaa "Ruoka oli hyvää ja sitä oli riittävästi"!

Jos vanhusten vastauksia olisi tarkastellut ylimalkaisesti, olisi päätynyt samaan ajatukseen monen asian, muunkin kuin ruoan suhteen. Vanhainkotipaikkoja oli kuitenkin todellisuudessa liian vähän ja tarkemmin tuloksia katsottaessa vanhainkodin elämässä oli kodikkuudesta huolimatta vanhusten mielestä paljon puutteita.

Oma pikkuruinen "boksi" kylpyhuoneella, oma rauha ja aidosti välittävä, auttava ihminen vierellä, läheisten sukulaisten ja ystävien seura tarvittaessa. Nämä perusasiat saattavat ulkopuolisten silmissä olla itsestään selviä. Tehokkuuden, kuntien rahapulan ja armottomuuden ajassa nämä perusasiat ovat kuitenkin olleet uhattuina ja menetettykin monessa laitoksessa. Tutkimusvanhainkodin suunnitelleen arkkitehdin ja vanhainkodin esimiesten mielestä oma huone oli vanhainkodin perusasia. Tutkitun aineiston perusteella juuri yksityisyys ja oma rauha toteutuivatkin valtaosalla hyvin. Kaikki päättäjät eivät kuitenkaan pidä näitä asioita tärkeinä tai ainakaan mahdollisina. On äänenpainoja, jotka puhuvat palvelujen massoittelemasta ja tiivistämisestä. Tutkitun vanhainkodin suunnitteluvaiheessa (1990-luvun alussa), saman talon sairaala menetti huonekohtaisia vessojaan sillä perusteella, että ne olivat liian kallista ylläpitoa. Sen sijaan sairaalaan rakennettiin halvempia, "läpiajettavia" vessoja, jotka olivat potilashuoneiden yhteisiä. Myöhemmin, kun havaittiin, että laitospaikkoja oli kunnassa liian vähän, vanhainkoti sai kritiikkiä yhden hengen huoneistaan, sillä sijoittamalla kaksi yhteen huoneeseen laitospaikkaongelma olisi ratkaistu yhdessä päivässä.

Tutkitussa vanhainkodissa monet asiat olivat kohdallaan, jotkut vielä kehittymättä. Hyvien asioiden ylläpito oli vaatinut tutkimuksen vanhainkodissa kovaa ponnistelua. Perusasioita piti vuodesta toiseen käydä perustelemassa päättäjille ja usein myös terveydenhuollolle. Vanhainkodissa asuvien ja sinne pääsyä jonottavien ihmisten todellisuus ja tarpeet eivät näyttäneet olevan päättäjien tiedossa.

Kotona loppuun asti eläminen on koko valtakunnassa liputettu tavoite. Tuo tavoite on saanut ehkä päättäjät arvelemaan, että laitoshoidon ei tarvita paljoakaan, kun ihmiset saavat apua kotiinsa. Tämä ehkä on ollut myös syynä siihen, että on ajateltu, ettei laitoshoidon tarvitse enää kehittää eikä resursoida. Katseet on suunnattu ns. avopalveluihin, ainakin teoriassa. Tämän tutkimusaineiston pysyvistä asukkaista vain kaksi olisi halunnut jatkaa kotona oloaan tultuaan heikkokuntoiseksi. Näidenkään kohdalla kotona eläminen ei olisi ollut mahdollista eikä inhimillistä, sillä kumpikin olisi päivittäisestä elämästä selvitäkseen tarvinnut aivan koko ajan vierelleen auttajan tai kaksi. Paikalla piipahtava kodinhoitaja ei olisi kyennyt hoitoa turvaamaan. Osa aineiston vanhuksista pelkäsi koko ajan joutuvansa pois laitoksesta ja osa oli odottanut laitokseen pääsyä enemmän kuin vuoden.

Monet tutkimuksen vanhuksista elivät ja kuolivat vanhainkodissa kuin kotonaan, viihtyivät ja kokivat olonsa turvalliseksi. Osallistuivat elämän menoon, kukin mieltymystensä mukaan ja vointinsa mukaan; nauttivat konjakista, laulusta, hartaushetkistä, ja monet heistä riitelivät ja kiukuttelivat kuin kotonaan. Niin sanottu viriketoiminta ei ollut parhaimmillaan tiputanssia tai väkisin askartelua vaan sitä mitä kulloinkin vanhukselle itse tahtoivat. He tahtoivat paistaa makkaraa, olla ulkona, käydä hautausmaalla ja tehdä retkiä milloin mihinkin. Eräs tutkimukseen osallistunut hyvin heikkokuntoinen, iäkäs nainen päätti virallistaa pitkän avoliittonsa menemällä vihille. Tämä tapahtui tutkimuksen aikana, pienessä, liikuttavassa hääjuhlassa vanhainkodissa.

Yleinen kansan parissa liikkuva käsitys on, että laitokseen tulo on joutumista, ei pääsemistä. Samaten yleinen viljelty käsitys on, että kaikki haluavat asua kotonaan elämänsä loppuun asti. Tämä pätee aineiston valossa vain niihin, jotka ovat suhteellisen terveitä ja rohkeita tai sitten heillä on omainen kotonaan, joka hoitaa. On surullista, jos kaikkein heikkovoimaisin ja turvattomin vanhusten pieni joukko on jäämässä huomiotta julkisia palveluja suunnattaessa. He tulevat tarvitsemaan ympärivuorokautista, jatkuvaa auttavan ihmisen läsnäoloa, ajattelivatpa terveet ihmiset sitten mitä tahansa ihanteellisesta vanhuudesta.

Tämän tutkimuksen tekeminen merkitsi paitsi vanhusten ajatusten syvempää ymmärtämistä myös oppimisprosessia vanhusten asemasta yhteiskunnassamme sekä raihnaisuuden ja kuoleman tajuamista osaksi hyvää elämää.

Vanhusten näkökulmia heitä koskeviin palveluihin ei edelleenkään oteta todesta vaikka tutkimustietoa asiasta ei puutu. Tällöin jää kysymään, miksi tämä ei vielääkään aina näy tekoina? On selvää, että tutkimustieto ei aina leviä kentällä, sillä työntekijöillä ei ole aikaa opiskella ja on selvää, että markkinatalouden ylivalta näkyy myös välinpitämättömyytenä heikkoja ihmisiä kohtaan. Mutta jostakin syystä nämä taustatekijät eivät pelkästään riitä selittämään vanhusten palvelujen laiminlyöntiä. Aineiston vanhuksinkin olivat monella tapaa aidosti tyytyväisiä, mutta myös vain ”tyytyviä” ja alistuneita laitoksen arjen käytäntöihin vaikka ne olisivatkin normaalielämälle vieraita, kuten 99-vuotias Miina totesi ”hönteistä” sauna-ajosta.

Taustakirjallisuus ja tutkitun vanhainkodin jälkikirjoituksessa selostettu kohtalo

herättivät ajattelemaan, missä määrin vanhusten kehoissa palvelukäytännöissä on osittain kyse yksinkertaisesti kuoleman kieltämisestä. Sekä Dunderfelt (1999) että Levinson (1969) ovat tulleet tulokseen, että mm. keski-ikäisen miehen elämässä tapahtuu usein kypsymistä juuri kuoleman ja ihmisen rajallisuuden hyväksymisen suhteen.

Ennen tätä vaihetta ihminen saattaa kaikella tavoin kiertää ja sulkea näköpiiristään nämä tosiasiat ja päinvastoin kuvitella, että ihminen voi hallita kaikkea ja saavuttaa jopa ikuisen nuoruuden ja kuolemattomuuden. Vanhainkodin vanhus on konkreetti, kiistaton muistutus ihmisen kuolevaisuudesta. Missä määrin juuri tämä on se syy, miksi tieto vanhusten tahdosta ei johda paikallistason poliittisiin päätöksiin saakka. Itse asiassa asia on päinvastoin; Teppo Krögerin (2002) tutkimuksen mukaan kuntien erilaiset palvelukäytännöt eivät kumpua paikallisista tarpeista vaan puhtaasti kunnallispolitiikasta.

Myös medikalisaatio ilmiönä on usein tarkoittanut mekanistisen, kaikkivoipaisen harhakuvan lisääntymistä hoitoyhteisöissä. Vanhainkodin vanhus edustaa säröä tällaiseen näkemykseen ja ehkä jopa epäonnistumisen tunnetta, kun kuolemaa ei voidakaan ”ennaltaehkäistä”. Myös sosiaalitieteissä vanhusasiakasta on pidetty aiempina vuosina vähempiarvoisena kuin muita asiakkaita ja psykologia katsoi aiemmin vanhukset melko toivottomiksi terapian kohteiksi (Koskinen 1998). Suomalaisen sotilaan kokemuksissa korostuu muisto siitä, kuinka kaveria ei jätetty, ei haavoittuneena eikä kuolleenakaan. Joistakin nykypäivän käytännöistä ja poliittisista ratkaisuista nousee mielikuva toisenlaisesta hengestä, ikään kuin vanhusten laitoshoidolla ei olisi väliä, kun hoidossa olevat ihmiset kuitenkin pian kuolevat. Tutkimuksen vanhainkoti joutui vastatusten tällaisten ristiriitojen kanssa mm. saattohoitotilanteissa. Henkilökunta käytti aikaansa ja sydäntään todella paljon suodakseen vanhukselle hyvän kuoleman ja omaiset noteerasivat tämän asian kiitollisina. Sen sijaan kunnallispoliittisella tasolla tätä toimintatapaa ei tuettu, sillä se merkitsi lisämiehitystä. Kunnallispoliitikot ja medikalisaation puolestapuhujat sekä toimenpiteitä korostavat sosiaalityöntekijät ovat vain ihmisiä. Missä määrin heidän näkemyksensä edustavat yleisemminkin nykyajan ihmisten halua kieltää kuoleman ja vajavaisuuden läsnäolo?

Samoista asioista puhuu mm. Gothoni (1994). Vanhus, erityisesti juuri pitkäaikaisesti sairas vanhus joutuu usein halveksituksi, koska on hauras. Hän ei saa samanlaista sairastamisen sädekehää kuin menevän miehen infarkti. Vanhuksen sairaus, sen oireet saattavat olla merkkejä eletystä elämästä, tyhjiöstä, kriiseistä tai sota-ajasta. Sairaus, niin vanhan kuin nuorenkin, on yhtä kuin joutua silmätysten elämän rajallisuuden ja särkyneisyyden kanssa. Tästä huolimatta myös sairastava vanhus haluaa kokea elämän jatkuvuutta ja toivoa. (Gothoni 1994)

Nykyiseen aikaan tuntuu kuuluvan ajatus, että vanhuus ja raihnaisuus ovat merkki epäonnistumisesta vaikka ruumiillinen sairaus saattaa olla edellytys todelliselle terveydelle. Esimerkiksi psyykkisiltä vaikeuksilta vapaa elämä saattaa vaipua täydelliseen merkityksettömyyteen. Pitäisi olla päivänselvää, että terveellä ihmisellä on haavoittuva ruumis. Yleensäkin ottaen elämään kuuluvat vaikeudet ja kärsimykset. Van den Berg (1967) Jopa palvelutaloja rahoittavan Raha-automaattiyhdistyksen eräässä mainoksessa esitetään kuvaa palvelutalon asukkaista, joiden suurin murhe näyttäisi olevan liian kiihkeät tanssikumppanit puutarhajuhlissa. Kuitenkin vanha sanonta on, ettei vanhuus tule yksin. Kuten Marin (2001) ja Jyrkämä (1997) ovat todenneett, sana vanhus ei tunnu enää kelpaavan ihmisille. Mieluiten puhuttaisiin ikääntyvistä tai senioreista. 75-vuotias

Aira Samulin, jota pidetään ikinuorena, paheksuu eräässä haastattelussa (KSML 6.12.2001) totuuden kiertämistä sanavalinnoilla. Hänen mielestään vanhus on sanana arvokas ja sisältää kunnioitusta.

Van den Bergin (1967) mukaan käsittelemme kuoleman ja sairauden pelkoa olemalla niistä vaiti ikään kuin näitä asioita ei olisi olemassakaan. Keskiäijalla hänen mukaansa kuolema oli niin kiinteä osa arkipäivää, että se kosketti jokaista välittömällä tavalla kaduilla. Nykyään ei ole näin. Kotihoidon yleistymisestä huolimatta sairaut vielä usein viedään pois julkisesta elämästä, sairaaloihin. Kuitenkaan niissä ei kuoleman ja sairauden läsnäoloa hevin huomaa. Kärsimystä ei näytetä vaan vaikeasti sairaut viedään erillisiin huoneisiin. Van den Berg käyttää sanontaa "he ovat niin sanoaksemme sairaita salassa". Jos joku sairaalassa kuolee, muut sairaut eivät yleensä huomaa mitään suoranaisesti. Tuntuu silloin kuin kuolevilla ei olisi sijaa paranevien talossa. Jopa kuolevalta itseltään vielä Van den Bergin kirjan kirjoittamisen aikaan pyrittiin sairaaloissa salaamaan oma lähestyvä kuolemansa. Sairaalaslangi on täynnä erilaisia kiertoilmaisuja kuolemasta. (Vainio 1985 ja 1993, Länsimäki 1995) Tämän tutkimuksen vanhainkodissa kuolemaa ei pyritty salaamaan, asukkaan kuoltua järjestettiin aina suruliputus ja yleensä vanhus hyvästeltiin yhdessä halukkaiden vanhusten kanssa ennen kappeliin viemistä. Kuolemaa koskevia kysymyksiä nousi Laatuopelissä vain kerran, silloinkin "Antin" kahdenkeskisessä pelissä. Tuolloin hän kertoi pitävänsä hyvästelytapaa hyvänä.

Sairauden ja kuoleman poistaminen jokapäiväisestä elämästä on psykologisesti vaarallista. Elämän katoavaisuudesta tulee silloin tavallaan kätettyä vaikka se on ensimmäinen inhimillinen todellisuus. Kun tämä todellisuus salataan, siitä tulee vaarallinen uhka ja onnettomuus, joka voi kohdata millä hetkellä tahansa täysin valmistumattoman ihmisen. Elämä ilman katoavaisuuden perustotuutta saa tuntemaan ihmisen epämääräistä hätää näennäisesti iloisen ja terveen elämänsä keskellä. Juuri tällainen hätä on Van den Bergin mukaan usein nykyajan elämän perusvire. Kuolema on elämän merkki, se on eräs elämän kvaliteetti. Se on ihmiselämän arvon merkki. Se, joka kieltää sairasta ajattelemasta lähestyvää loppua, kieltää häneltä oikeuden nähdä elämänsä kokonaisena kaarena. Kuoleman kieltäminen alentaa kuolemaan kulkevan ihmisen elämän arvoa. (Van den Berg 1967, 22-27)

Liittyipä edellä oleva pohdiskelu vanhusten laitoshoidon tilaan tai ei, kysymys ihmisen haavoittuvuudesta ja rajallisuudesta on oleellinen vanhusten laitoshuoltoa järjestettäessä. Myös Tornstam (1993) toteaa vanhuuden myyteistä puhuessaan, että jokainen ihminen joutuu ratkaisemaan omalla kohdallaan sen, mitä henkilökohtaisesti ajattelee ihmisen heikkoudesta, vanhuudesta ja kuolemasta. (Tornstam 1993, 153-154)

Vanha mies laitoksessa

Miehet ansaitsivat enemmän huomiota vanhusten palveluissa, kuin mitä ovat saaneet. Tätä puoltaa mm. se, että ikääntyvien miesten itsemurhaluvut ovat suhteessa korkeammat kuin nuorempien miesten. Esim. Britanniassa yli 65-vuotiaiden miesten itsemurha-aste oli kolme kertaa korkeampi kuin 15-24 ikäisten miesten. Itsemurhaa näytetään pidettävän jopa "normaalina" vanhusten kohdalla.

Vanhuksen kuolema oman käden kautta on kuitenkin vakava isku vanhuksen läheisille ja sellaisen normaaliksi väittäminen on valitettava piirre. (Murphy 1988, 71-72)

Tutkimusten mukaan vanhenevan miehen itsemurhan taustalla on masennussairaus, ei siis mikään tavallinen alakulo tai surullisuus. Vakava masennus saattaa ilmetä esim. jatkuvana unettomuutena, keskittymiskyvyttömyytenä, syyllisyydentunteina ja sairauden tunteina. Alkoholin käyttö on myös masennuksen riskitekijä. Toisaalta vakava masennus voi liittyä ruumiilliseen sairauteen. (Barraclough 1971)

Jyrki Jyrkämän (1995) tutkimusten havainto on ollut, että miesten mielessä vanhuuden kielteiset mielikuvat ehkä korostuvat naisia enemmän, ainakin hänen tutkimuksensa pohjoisimmassa pitäjässä. Samassa tutkimuksessa tuli ilmi myös se, että miehet harrastivat ulkosalla, naiset sisällä. Miehet pitivät miesporukalla kuppiloissa istumisesta, naiset kotimaan matkailusta. (Jyrkämä 1995, 101)

Miehen ja naisen luonteenlaatu eroavat toisistaan, jos ei merkitsevästi, niin kuitenkin jossakin määrin. Jos on olemassa miehisiä erityispiirteitä, tulevatko ne laitoshoidossa kohdatuiksi? Nuoremmat, hyvää tarkoittavat naiset suunnittelevat laitosten elämän, päättävät ketä sinne otetaan ja miten siellä hoidetaan. Laitosten arki sisältää naisten kannalta luonnollisia ja tärkeitä asioita.

Tämän tutkimuksen vanhainkodissa, kuten yleensäkin vanhusten laitoksissa, ulkosalla olo ja liikunta jäivät aivan liian vähäisiksi. Erityisesti miesten kannalta tämä on vakava puute, koskapa he ovat elämänsä aikana tottuneet sekä tekemään työtä että viihtymään erityisesti ulkosalla ja liikkumalla.

Käsillä olevan tutkimuksen vanhat miehet kritisivat naisiin verrattuna helpommin laitoksen työtapoja ja esittivät toiveita. Kun nyky-yhteiskunnassamme miehetkin elävät entistä pitkäikäisemmiksi, heitä tulee laitokseen aiempaa huomattavasti enemmän. Asiakaslähtöisyyttä on laitoshuollossa kauan tavoiteltu ilman sanottavia muutoksia. Mahtaako olla niin, että ikänaisia rohkeammin palautetta antavat ikämiehet itse asiassa tulevat muuttamaan tulevaisuuden laitostekulttuuria kaikkein eniten?

Kotona loppuun asti - yhteiskuntapolitiikan missio

Käsillä olevassa tutkimuksessa vanhuksset kertoivat tunnelmistaan vanhainkotiin tullessa. Melkein poikkeuksetta heidän tulonsa oli tapahtunut tiuhojen, toistuvien sairaalajaksojen, kotiuttamisyritysten ja jonottamisen seurauksena. Kuten edellä mainittiin vain kaksi aineistossa puhunutta vanhusta olisi halunnut jäädä kotiin. Heistä kumpikaan ei kuitenkaan olisi siellä tullut toimeen tehostetullaan kotihoidolla.

Suomalaisessa yhteiskunnassa eräs vanhustyön liputusaate on, että kaikki vanhuksset haluavat asua kotonaan elämänsä loppuun saakka. Kyseessä on enemmän stereotypia, kuin yksiselitteinen totuus. Kotona elämisen halu nimittäin saattaa riippua siitä, millaiseksi vanhus kokee terveytensä ja turvallisuutensa. Myytti on saattanut syntyä siitä, että mielipidetutkimuksissa on tähän saakka kysytty mieluisinta asuinpaikkaa etupäässä niiltä, jotka kykenevät kysymyksiin vastaamaan ja ovat vielä suhteellisen terveitä ja elinvoimaisia. Heikossa kunnossa olevat

vanhukset ovat jääneet kartoituksissa vähäiselle huomiolle. On luonnollista, että kohtalaisen terve ikääntyvä ihminen haluaa asua kotonaan.

Vilkko toteaa, että väite siitä, että hyvä vanhuus toteutuisi paremmin omassa yksityiskodissa kuin laitoksessa, on nykyisen yhteiskuntapolitiikan sanelema. Koti/laitos -dikotomia antaa varsin yksipuolisen kuvan totuudesta. (Vilkko 2000) Sitä paitsi on hyvä pitää mielessä, millä "hinnalla" vanhuksen omaa alkuperäistä kotia voidaan pitää yllä. Jos hintana on omaisten totaalinen uupuminen tai vanhusta hoitavan perheen oman keskinäisen elämän estyminen, eikö hinta ole liian suuri? (Vrt. Cheetham et al. 1992, 2)

Vilkon tutkimusaineistossa "vanha jätkä" ei anna kodin edellytyksistä yksiselitteistä kuvaa. Vanha Jätkä kyllä ilmentää luopumisen surua ja kotona olemisen ja muualla asumisen vastakkainasettelua, mutta siihen sisältyy paljon muitakin vivahteita. Jätkä sanookin: "... tämä on paras mahdollinen koti minulle näissä olosuhteissa". Tekeekö kodin menetyks tai sen hallinnan menetyks ihmisen vajaaksi ja vanhuuden epäonnistuneeksi? Nykyisen "hyvän vanhuuden" yhteiskuntapolitiikan valtakautena näin voisi ajatella. Kun asenteet ovat nämä, laitokseen siirtyvään vanhukseen ikään kuin liimautuu monia piirteitä, jotka vähentävät yksilön elämänlaatua. Vilkon mukaan on mahdollista luoda laitokseen koti, vaikka prosessi onkin vaikea ja monimutkainen; täynnä ristiriitoja. Hän ei halua korostaa kodin romantisoitua käsitettä vaan puhuu myös riittävästä kodista, joka antaa paikan pyrkimykselle elää vanhanakin täyttä elämää. (Vilkko 2000, 213-229)

Koti vai kasarmi ?

Voidaan asettaa kyseenalaiseksi, pitäisikö vanhainkodissa olla kodikasta ja elämä laatuunkäypää? Vanhuksen kannalta nämä asiat ovat keskeisiä, sillä vanhainkotiin tulijan elämässä ei yleensä ole kyse mistään akuutista sairaudesta, tilapäisestä oloilasta tai vierailusta talossa. Valtaosa asukkaista tulee sinne jäädäkseen. Melko alkeellisissa tai epäinhimillisissä oloissa kestää, jos on kyse väliaikaisesta oleskelusta, mutta viihtyminen ja hyvä olo on elintärkeää, jos kyse on loppuelämästä, olkoonpa se minkä pituinen hyvänsä. Vanhuus ei ole sairaus vaan elämäntilanne, joka joidenkin kohdalla kääntyy niin hankalaksi, että laitos on ainoa ratkaisu.

Tutkimuksen edettyä aineiston käsittelyvaiheeseen, valtasi mielen tunne, ettei tuloksista saanut mitään irti, aivan kuten eräs hoitajista kommentoi hoitajien omaa Laatupeleä puuskahtamalla, että "kuppi vain kiertää, eikä siihen kerry mitään". Loppujen lopuksi kuitenkin tuloksena oli sekä aidon tyytyväisyyden että tyytyväisyyden naamioiden löytymistä. Itse asiassa tutkimus osoitti kouriin tuntuvasti sosiaaligerontologien esiin tuoman ajatuksen vanhusten erittäin suuresta erilaisuudesta myös laitokodissaan. Tällaista johtopäätöstä voisi pitää itsestään selvänä, mutta jos tarkastelee sosiaalihuollon tapaa järjestää vanhustenhuollon palveluita, voi havaita päinvastaisen käsityksen olevan vallalla; vanhusten joko oletetaan olevan homogeeninen asiakasryhmä tai sitten heille tarjotaan ns. tasapuolisuuden vuoksi samansisältöisiä palveluja riippumatta vaihtelevista tarpeista. Vanhenemisen aiemmat tutkimukset ovat kiistatta osoittaneet, että ihminen on kaikissa suhteissa yksilöllisempi vanhana kuin nuorena tai keski-ikäisenä. Tämä tosiasia onkin suuri ongelma tai haaste nykyajan vanhustyölle. Vanhusten hoitotyössä tulee ottaa yhä enemmän huomioon ikääntyvien ihmisten omat

kokemukset ja hyödyntää niitä työssä. (Koskinen et al. 1998: 18 - 19.)

Juuri mainitun vanhusten hyvin suuren erilaisuuden vuoksi tutkimuksen pääotsikkoon on vaikea vastata yksiselitteisesti. Kuvatun Laatupeliaineiston perusteella näytti, että vanhainkodissa monista eri syistä oli kodin tuntua ja sellaista ilmapiiriä, jossa vanhus saattoi kokea olevansa "toivottu" tai kuin kotonaan. Joiltakin osin vielä näytti olevan matkaa todelliseen "toiseen kotiin".

Vanhan ihmisen hyvä elämä on siis hyvin monenkirjava asia, myös laitoksessa. Näin ollen myöskään laitokseen pääseminen tai joutuminen ei ole yhtä kuin epäonnistunut vanhuus. Raihnaisten, kuten terveidenkin ihmisten toiveet ja todellisuus ovat hyvin vaihtelevia. Jollekulle laitos merkitsee vankilan tunnetta, toiselle kuin uuden elämän alkamista tai peräti elämän ensimmäistä oikeata kotia. Vanhusten toiveet ja pettymykset ovat todellakin hyvin vaihtelevia, aivan kuten tuloksia koskevassa osassa eräs hoitajista asian tiivistä; kun hoitaja tulee välittömästi hoitajakutsun soitua vanhuksen luo, tämä saattaa pitkästyä ja tokaista "kestipäs se".

Tämän tutkimuksen eräs tärkeä opetus oli myös havaita, miten vaativasta ja vastuullisesta asiasta vanhusten palvelun laadun arvioinnissa on kyse. Tällöin erityisen ongelman muodostaa se tapa ja välineet, joilla laatua arvioidaan. Varsin päteviltäkin näyttävillä tutkimusvälineillä (mm. ns. tyytyväisyyskyselyt, erilaiset monimutkaiset indikaattorit) saatetaan aikaansaada vain näennäislaatua. Laatupeli osoittautui paitsi antoisaksi tutkimusvälineeksi, myös hauskaksi ja mukavaksi tavaksi kerätä vanhusten ajatuksia. Vanhainkodin toiminnan laatua olisi voinut mitata myös joillakin toisilla, pitkälle kehitetyillä "standardisoiduilla" mittareilla. Ne ovat kuitenkin Slagsvoldin (1997) mukaan saaneet niin suurta kritiikkiä osakseen kansainvälisestikin, että Laatupeli oli vähintäänkin turvallinen ratkaisu. Sitä paitsi, kuten aiemmin on todettu, vanhukset itse valitsivat Laatupelin.

Pitkälle standardisoituja, maailmalla käytössä olevia muita mittaamistapoja on arvosteltu lähinnä siksi, että niihin ei ole sisällytetty vanhusten kannalta tärkeitä asioita eivätkä ne siten kykene kertomaan, mikä hoitokoti on huono ja mikä hyvä. Tällaisista mittareista saattaa olla enemmän haittaa kuin hyötyä, koska ne ohjaavat suosituksen luontoisina hoitokäytäntöjä hyväksi kuviteltuun suuntaan. Vanhusten laitoshoidon laatua mitattaessa aiemmissa tutkimuksissa yksi havainto on ollut, että hoidon laatu ei välttämättä ole lainkaan tärkein vanhusten elämänlaatuun vaikuttava tekijä. Vanhusten riippuvuus muiden avusta tekee muutoinkin laadun määrittelyn hyvin monimutkaiseksi. Laadun ns. sertifikaatit ja väärät tavat soveltaa mittareita voivat johtaa toimimaan niin, että mittarien mittaamat asiat toteutuvat eikä muulla sitten ole väliä. Mittarikeskeisyys ei salli järjen käyttöä, sillä tällöin keskitytään tekemään vain tiettyjä asioita, vaikka kokonaistulos olisikin huonompi kuin aiemmin. Myös tilastojen palvonta saattaa aiheuttaa työn ohjautumista väärään suuntaan.

Vanhusten laitospelämän arviointi on siis erittäin vastuullinen ja vaativa tehtävä, jossa harhan ja harhauttamisen vaara on suuri.

Miten voisi mitata kodin, vanhainkodinkin "laatua"? Tai rakkautta, jota vanhainkodissakin saatetaan tuntea toista ihmistä kohtaan? Miten esittää yleisarviota tällaisista asioista luotettavasti? Ja jos voisikin arvioita esittää, tilanne saattaa muuttua hetkessä. Aiemmin on jo todettu, että pelkkä hoidon laatu ei kerro elämänlaadusta laitoksessa. Tässä tutkimuksessa oli vaikeata millään

"konkreetilla" tavalla osoittaa jotakin yleispätevää, yleisarviota tutkitusta vanhainkodista hoidon laadun lisäksi. Jos sellaista arviota tapailee, voisi sanoa, että tutkimuksen vanhainkoti ei ollut Goffmanin tarkoittama totaalinen instituutio, mutta piirteitä sellaisesta saattoi nähdä, kuten esimerkiksi, että ulos pääseminen oli melko vähäistä, ja että sairaalamaailmasta matkitut työvuorolistat sekä erillään toimiva ruokahuollon järjestelmä sanelivat paljon arkipäivän tapahtumien kulkua, jne. Tällainen tutkimustulos on ollut varsin tavallinen suomalaisissa vanhustenhuollon laitoksissa. Toisaalta oli merkkejä aidosta kodin ilmapiiristä, joka syntyi työntekijöiden ja vanhusten lämpimästä ja luonnollisesta vuorovaikutuksesta, jossa oli tutkimuksen "Leon" mukaan sydän mukana. Mutta mitä yleispätevää tässä on? Jos tutkimuksen "Lauri" olisi mittarina, hän sanoisi vanhainkotia vankilaksi, koska tupakoida sai vain tupakkahuoneessa. Mikäli Antti toimisi laatuindikaattorina, mittauksen yleistulos olisi, "ei koti eikä laitos, mutta siltä väliltä", eli ei koti eikä kasarmi vaan lähinnä vaikkapa internaatti, parhaimmilla osiltaan jopa pensionaatti. Jos tutkimuksen vanhainkodin indikaattorina olisi puolestaan Sulo, sanoisi hän: "Tämä om minu paras koti. Tässä ei oo mittää moittimista".

5. Jälkikirjoitus

Tutkimuksen alkumetreillä kuvasin tuntemustani siitä, että tietyissä mielessä piti nousta kuvaamaan julkisuuden ikävien esimerkkien vastapainoksi hyvää käytäntöä vanhainkodissa eli "riittävän hyvää kotia" (Vilkkonen 2000). Tutkitun vanhainkodin tarina päättyi kuitenkin yllättävällä tavalla, sillä se lakkautettiin palvelujen uudelleen organisoimisen yhteydessä. Tämä tapahtui tutkimusraportin kirjoittamisvaiheen aikana. Näin ollen tutkimuksessa esiin tulleita myönteisiä asioita eikä myöskään kritiikkiä voitu enää käyttää hyväksi samassa talossa.

Kunta käynnisti laitoshoidon uudelleen organisoimisen osana usean kymmenen kohdan talouden tasapainotusohjelmaa. Muutos merkitsi vanhainkodin ydinosan tilojen siirtymistä terveystalokuntayhtymän haltuun hoivasairaalan B-osastoksi. Vanhainkodin vanhuksat sijoiteltiin hoivasairaalaan ja vanhainkodin jäljelle jääneisiin osiin samalla perustettuun palveluasumisyksikköön. Toiminta jatkui siis samoissa tiloissa uudella organisaatiolla. Entinen vanhainkodin hoitajien toimisto ja aluksi myös entinen vanhainkodin johtajan huone muutettiin usean potilaan huoneiksi. Vanhuksat puettiin sairaalavaatteisiin ja hoivasairaalaan siirtynyt henkilökunta vaaleisiin työpukuihin. Ovelle ilmestyi puisevan vanhainkotikyltin sijaan sairaalan päiväohjelma. Laitoksessa asuvilta lopetettiin viriketoiminta ja näin vapautunut työaika siirrettiin hoitotyöhön.

Kun laitoshuollon organisaatiota muutettiin, vanhuksat itse katselivat prosessia ikään kuin sivusta, epäuskoisina. Muutosta ei pyritty perustelemaan asiakkaiden tarpeilla vaan enemmänkin taloudellisuus- ja tehokkuusnäkökohdilla. Hyvin nopeasti läpi viedyssä toimenpiteessä saattoi olla kysymys ns. hätätilan kulttuurista. Tämä tarkoittaa sitä, että kehityksen vauhti ja talouselämän vaatimukset lisääntyvät koko ajan ja aiheuttavat työelämän jatkuvaa "hätätilaa", eli yhtämittaista muutosta ja

painetta muutokseen. Tällainen tilanne aiheuttaa myös työntekijäkunnan laajamittaista uupumista, joka taas puolestaan on omiaan lisäämään sosiaalisia kuiluja ja jännitteitä. Tämä vahvistaa entisestään hätätilan tunnetta, jolloin syntyy valmis noidankehä. (Himänen 2004, 7) Hätätilan kulttuurissa vastarintaa ei yleensä synny sekä uupumuksen että toimenpiteiden nopeuden vuoksi, jolloin myös kasvaa riski viedä läpi muutoksia, jotka eivät ole viisaita.

Tutkitun vanhainkodin lakkauttaminen herättää ristiriitaisia ajatuksia. Yhteiskunnan tuomat suuret muutokset Suomen vanhainkotien tai ”kunnalliskotien” toiminnassa eivät ole olleet harvinaisia, päinvastoin, joten siinä ei liene mitään kummallista. Vanhainkodit ovat usein joutuneet väistymään sekä sairaalamaailman että kunnallistalouden vaatimusten tieltä. Jopa vessapaperin ja tulitikkujen käytön tarpeellisuutta on suomalaisissa vanhainkodeissa jouduttu perustelemaan kunnan päättäjien edessä (Kattelus 1980). Tutkitun vanhainkodin uudisrakentamisen vaiheessa tällaista perustelua jouduttiin esittämään mm. vessojen ja ulkoilupihojen tarpeellisuudesta. Valtiovallan ja ulkopuolisten voimien sääntelyllä on suomalaisessa köyhäinhoidon ja sosiaalihuollon menneisyydessä pitkä historia. Köyhäinhoidon kaudella viranomaisilla katsottiin olevan jokseenkin itsestään selvä oikeus määritellä avustamisesta riippuvaisten ihmisten tarpeet ja niiden tyydytysmuodot. (Mäntysaari 1991, 258) Sukupolvi toisensa jälkeen muuttaa entisiä käytäntöjä ja joskus osittain palaa entiseen, jolloin ”ruuti keksitään yhä uudelleen” (Aho 2001). Tällainen ajatus helpottaa tutkitun vanhainkodin äkkinäisen muutoksen käsittämistä, vaikkei se tämän selvityksen ja aiempien vanhusten huoltoa koskevien tutkimusten valossa vaikutakaan millään tavoin perustellulta.

Lähteet

Achté, Kalle, Malassu, Pirjo-Leena. & Saarenheimo, Marja: Kuolemaan suhtautuminen vanhuudessa. Kirjassa Suomalainen kuolema. Toim. Kalle Achté, Pirkko Lahti & Laura Rouhunkoski. ss. 127-139. Yliopistopaino, Helsinki. 1987.

Aho, Sulo; Pitääkö ruuti keksiä yhä uudelleen? Vanhustyö 6/2001, s. 28.

- Ala-Nikkola, Merja; Vanhustenhuollon käytännöissä rakentuva asiakkuus. Artikkeliteoksessa: Vastaamme vanhusten hyvinvoinnista. Suomen kuntaliitto. Helsinki. 2002
- Ala-Nikkola, Merja; Sairaalassa, kotona vai vanhainkodissa? Acta Universitatis Tamperensis 972. Tampereen Yliopistopaino. Tampere. 2003
- Ala-Nikkola, Merja; Kohtaamisia vanhustenhuollon palvelujärjestelmässä. Lectio praecursoria. Gerontologia 1/2004, s. 29-32. 2004
- Anttonen, Anneli & Sipilä, Jorma; Suomalaista sosiaalipolitiikkaa. Vastapaino. Tampere. 2000.
- Van den Berg, J.H.; Sairaalan näkökulmasta. 1967. Porvoo.
- Barraclough, B.M ; Suicide in the elderly. London. 1971
- Bauman, Zygmunt; Sosiologinen ajattelu. Vastapaino. Tampere. 1997.
- Byckling, Leena; Muutos vanhainkotityössä. Vanhainkotien kehittämissuorituksen loppuraportti. Stakes. Raportteja no 146. 1994.
- Byckling, Leena & Tenkanen Raija; Työn ja elämän sisällöt. Ajatuksia vanhainkotityön kehittämisestä. Stakes. Raportteja no 144. 1994.
- Campbell, Argus & Converse, Philip & Rodgers, Willard: The Quality of American Life. Perceptions, evaluations and Satisfactions. New York: Russell Sage Foundation. 1976.
- Cheetham, Juliet; Fuller, Roger; McIvor, Gill and Petch, Alison; Evaluating social work effectiveness. Open University Press Buckingham. Philadelphia. USA. 1992.
- Costanzi, Carla; Promoting Quality of life for older people in institutions. Teoksessa Evers, Adalbert et al.; Developing quality in personal social services. Germany. 1997
- Dunderfelt, Tony; Elämänkaaripsykologia lapsen kasvusta yksilön henkiseen kehitykseen. WSOY. Juva. 1999.
- Eduskunta; Valtiontilintarkastajain kertomus vuodelta 2000. Helsinki. 2001.
- Elovainio, Päivi; 80 prosenttia tyytyväisiä vanhainkodeissa? Kuinka tätä voi tulkita. Gerontologia 11(3): s. 237-241. 1997.
- Elovainio, Päivi; Artikkelit "Vanhana oleminen", kirjassa Anni Vilkon juhla-kirja. 2001. Internet www.valt.helsinki.fi/sospo/anni/vanha.htm.
- Engeström, Y. ym. Terveyskeskuslääkäreiden työn kehittämistutkimus: LEVIKE-projektin tutkimushankkeen II väliraportti: kunnanlääkäri, terveyskeskuslääkäri, omalääkäri. Espoon kaupungin terveysvirasto. Espoo. 1990.
- Eräsaari, Leena; Nilkin naamio - sosiaaliraportti. Jyväskylä. Gummerus kirjapaino Oy. 1990.
- Eskola, Antti; Sosiaalipsykologia. Helsinki. KK:n kirjapaino. 1972.

Eskola, Antti; Vuorovaikutus, muutos, merkitys. Helsinki. 1982.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha; Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino. Tampere.1998.

Eskola, Marjatta: Aina voi tehdä toisin. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli: Sosiaalisen vaihtuvat vastuut. Ps-kustannus. Juva. 2003.

Glendenning, Frank; Mistreatment of elderly people. London. 1993

Goffman, Erving; Minuuden riistäjät. Tutkielma totaalisista laitoksista. Marraskuun liike. Lohja. 1969. Alkuperäinen 1961.

Gothoni, Raili; Pitkäaikaissairaana vanhuksen maailma ja uskonnollisuus. Helsingin yliopisto. Helsinki. 1987

Gothoni, Raili; Pitkäaikaissairaana vanhuksen ja hänen omaisensa maailma. Teoksessa: Hyry, Katja (toim.) : Sairaus ja ihminen. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki. 1994.

Haaki, Raili; Miksei kylälaisten huolenpitoarki uudelleenorganisoidunut? Maaseudun palvelujen kehittämissuunnitelman yhteenveto ja arviointi. 1997. Licensiaatintyö. Jyväskylän yliopisto (ei julk.)

Hautamäki, Antti; Saako asiakas itse valita omat palvelunsa? Teoksessa Salmela, Tuula (toim.): Autetaanko asiakasta - palvelaanko potilasta? Jyväskylä. 1997.

Heikkinen, Riitta-Liisa; Iäkkäiden depressiomaisema. Kustannus Oy Tamara Press. Tampere. 1998.

Henderson, Virginia; Sairaanhoidon periaatteet. Karisto. Helsinki. 1976.

Helsingius, Gust. Ad.; Vaivaishoidon käsikirja. Porvoo.1917

Himanen, Pekka; Välittävä, kannustava ja luova Suomi. Eduskunnan kanslian julkaisu 4/2004. Tulevaisuusvaliokunta. Teknologian arviointeja 18. s. 3. 2004.

Hirsjärvi, Sirkka; Hurme, Helena; Tutkimushaastattelu. Helsinki 2000.

Hägglund, Tor-Björn; Vanhasset. Esseitä vanhenemisesta. Kajo, Oulu 1993.

Hänninen, Jorma; Suomalainen sosiaalityökeskustelu tulkintojen tuotoksena ja kohteena. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia. A.6. Jyväskylä.1990.

Ikäihmisten hoitoa ja palveluja koskeva laatusuositus. Sosiaali- ja terveysministeriö; Suomen kuntaliitto. Helsinki. 2001.

Jaakkola, Helena; Sosiaalialan työt ja medikalisaatio. Talentia 2/2004, ss. 8-10.

Jensen, T.O. "Publikumserfaringer med förvaltningen". Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift, 1986/2. 7-29.

- Juntunen, Katriina; Itkevä koira ja tammikaapin kapinnalliset. Lasten kirjoittamat sadut - uusi näkökulma lastenkirjallisuuteen. Pro gradu -tutkielma. Oulun Yliopisto. 2002
- Jyrkämä, Jyrki; Randel S; Vanheneminen ja yhteiskunta. Vanhuuden ja vanhenemisen tarkastelua suomalaisen sosiaaligerontologisen tutkimuksen pohjalta. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen työraportteja. Sarja B 23/1987. Tampere 1987.
- Jyrkämä, Jyrki; Rauhaisasti alas illan lepoon. Acta Universitatis Tamperensis se A vol. 449. Tampereen Yliopisto. 1995. Tampere.
- Jyrkämä, Jyrki; Kuka on vanha, kuka on vanhus? Teoksessa Minkä ikäinen olettekaan, rouva? s 107.108. Jyväskylä. 1996.
- Jyrkämä, Jyrki; Missä olet, minne menet suomalainen gerontologia? Gerontologia 11 (1), s. 25-33. 1997
- Jyrkämä, Jyrki; Vanhainkotiarki - näkymiä tutkimukseen ja tutkimiseen. Gerontologia 11(3): 226-236. 1997.
- Järvinen, Pekka; Esimiestyö ongelmatilanteissa. Konfliktien luomat haasteet työyhteisössä. 1999. Porvoo.
- Kakkuri-Knuutila, M-L: Kuvaus, argumentti ja selitys tutkimusraportissa. Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja D 165. 1992
- Karisto, Antti; Lindqvist Tuija; Mäntysaari, Mikko: Albatrossin evaluaatio. Sosiaaliviraston julkaisusarja A 6/2000. 2000. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. 2000.
- Karisto, Antti; Tapasta vai karjalanpiirakkaa? Gerontologia 1/2004. s. 18-26.
- Karjalainen, Timo: Valma - vanhusten asumis- ja palveluvaihtoehtojen kustannuksia laskeva malli. Stakes. Raportteja:140. 1994
- Karvinen, Synnöve; Sosiaalityön tutkimuksen metodologiset jännitteet. Teoksessa Karvinen, Synnöve et al.: Sosiaalityön tutkimus. Jyväskylän yliopistopaino. Jyväskylä. 2000.
- Kattelus, Hilda; Yhtenä heistä... elämäntehtävänä vanhainkotityö. Huoltaja-säätiö. Helsinki. 1980
- Keski-Suomen Lääninhallitus & Keski-Suomen Sairaanhoidopiirin kl; Itsemurhat Keski-Suomen Läänissä 1987. 1990.
- Ketola, Kimmo; Seppo Knuutila; Antti Mattila; Kari Mikko Vesala; Puuttuvat viestit. Nonkommunikaatio inhimillisessä vuorovaikutuksessa. Helsinki: Gaudeamus. 2002
- Kiili, Johanna; Lapset elinympäristönsä asiantuntijoina. Jyväskylä.2002
- Ketola, Outi.: Sosiaalihuollosta sosiaalisiin oikeuksiin ja sosiaalipalveluasiakkuuteen. Teoksessa Sipilä, J., Ketola,O., Kröger, T. ja Rauhala, P-L (toim.): Sosiaalipalvelujen Suomi. Wsoy, 1996.

- Koivula, Riitta; Ikääntyneen potilaan elämäntapa laitoksessa. Kuntokallion "Oraita" -sarja 4/2001
- Kortteinen, Matti: Lähiö. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta. Keuruu. 1982.
- Koskinen, Simo; Sosiaalityö vanhusten parissa. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja. B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä. 17. Rovaniemi. 1993
- Koskinen, Simo; Vanhustutkimuksen asema yliopistollisessa sosiaalipolitiikassa. *Geontologia* 11 (1), s. 20-24. 1997.
- Koskinen, Simo: Vanhat ihmiset sosiaalipalvelujen asiakkaina. Teoksessa Salmela, Tuula (toim.): Autetaanko asiakasta - palvelaanko potilasta? 1997. Jyväskylä
- Koskinen, S., Aalto, L., Hakonen, S. & Päivärinta, E. 1998. Vanhustyö. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Kröger, Teppo; Paikallisuus, monituottajamalli ja politiikka. Artikkeliteoksessa Lehto, Juhani et al.: Vastamme vanhusten hyvinvoinnista. Suomen kuntaliitto. Helsinki. 2002
- Kuronen, Marjo & Leinonen, Anu (toim.); Sosiaalityön opinto-opas 2002-2003. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. 2002
- Laaksonen, Satu: Laatupeli - vuorovaikutteista asiakaspalautetta. Vanhustenhuollon uudet tuulet no 3/2000, ss. 8-9.
- Lallukka, Kirsi; Lapsuus- ja vanhuustutkimuksen yhteiskuntatieteellisiä rinnakkainkulkua ja kohtaamisia. *Gerontologia* 14(3): 166-177. 2000.
- Levinson, Daniel; The seasons of a man`s life. New York. 1979
- Liikanen, Hanna-Liisa; Taide kohtaa elämän. Arts in Hospital-hanke ja kulttuuritoiminta itäsuomalaisen hoitoyksiköiden arjessa ja juhlassa. Keuruu. 2003.
- Lindqvist, Tuija; Evaluaation uskottavuus. Teoksessa Eräsaari, Risto et al. Arviointi ja asiantuntijuus. Gaudeamus. Helsinki. 1999
- Länsimäki, M.: Sana kiertää. Kirjoituksia suomen kielestä. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 80. Painatuskeskus. Helsinki 1995.
- Marin, Marjatta: Sosiologia ja elämä. Jäähyväisluento. Jyväskylän yliopisto. 2001.
- Martikainen, Marjo; Vielä yks lusikallinen. Lasten ja aikuisten kohtaaminen ryhmäprerapäivähoitokodin ruokailutilanteissa. Sosiaalityön lisensiaatintutkimus. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. 2003.
- Metteri, Anna; Terveys- ja mielenterveys-sosiaalityö: Näkökulmia itsemääräämisoikeuteen. *Talentia* 2/2004.
- Metsämuuronen, Jari; Maailma muuttuu – miten muuttuu sosiaali- ja terveysala? Työministeriö. Helsinki. 1998.

- Miettinen, S : Naisen arvomaailma ja tulosjohtaminen terveydenhuollossa. Sairaala 1991: 2: 31-35
- Molander, Gustaf: Askel lyhenee, maa kutsuu. Helsinki. 1999
- Murphy, Elaine; Prevention of depression and suicide. Teoksessa Gearing, Brian & Johnson, Malcolm & Heller, Tom (toim): Mental Health Problems in old age. UK. 1988.
- Mutka, Ulla; Sosiaalityön neljäs käänne. Jyväskylän yliopisto. SoPhi. 1998.
- Mälkiä Matti ja Vihantomaa, A : Tulosjohtaminen esimiesten ja alaisten tulkitsemana. Kunnallistieteellinen aikakauskirja 1994: 3 : 45-73
- Mäntysaari, Mikko; Sosiaalibyrokratia asiakkaiden valvojana. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia.51. Vastapaino. Tampere. 1991.
- Mäntysaari, Mikko; Millaista asiantuntijuutta arviointitutkimus antaa? Teoksessa Eräsaari, Risto et al. Arviointi ja asiantuntijuus. Gaudeamus. Helsinki. 1999.
- Mäntysaari, Mikko; Quality management in Finland - problems and possibilities. Teoksessa Evers, Adalbert et al.; Developing quality in personal social services. Germany. 1997
- Niemi, Pekka; Totinen paikka. Palautteen merkitys oppimisessa. Haastatteluvideotallenne. Turun Yliopiston täydennyskoulutuskeskus. Ei vuosilukua.
- Niemelä, Pauli; Elämänvaiheisiin liittyvä turvattomuus. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli: Sosiaalisen vaihtuvat vastuut. Ps-kustannus. Juva. 2003.
- Nieminen Tarja; Terveystietojen kerääjinä. Kansaneläkelaitos, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia no 27. 1997. Helsinki.
- Nikander, Pirjo & Kangas, Ilkka (toim.) Naiset ja ikääntyminen. Helsinki. 1999.
- Oden, Birgitta; Tidsperspektivet. Teoksessa Oden et al.; Att åldras i Sverige. Borås.1993
- Ojanen, Markku; Elämän mieli ja merkitys. Kirjapaja. Jyväskylä. 2002
- Outinen, Maarit: Laatupelin avulla asiakkaan ääni kuuluviin. Dialogi no 5/99. 1999
- Paoletti, Isabella et al.; Italialaista sosiaaligerontologiaa 1988 – 1998. Käännös Ilkka Syren. Gerontologia 13: 2. 1999.
- Päivärinta, Eeva ; Millaista on elämä iäkkäänä asukkaana pitkäaikaishoidossa? Julkaisussa Fin Soc news 2/2001; ss 15-18.
- Pohjola, Anneli; Asiaa asiakkaalta. Teoksessa Salmela, Tuula (toim.): Autetaanko asiakasta - palvelaanko potilasta? 1997. Jyväskylä
- Pursiainen, Terho; Kun arvoja on yhteensovitettava. Teoksessa Salmela, Tuula (toim.): Autetaanko asiakasta - palvelaanko potilasta? 1997. Jyväskylä
- Raatikainen, H. 1990. Itsetuntemus vuorovaikutustaidoksi. Vaasa: Vaasa Oy.

- Rantamaa, Paula; Aktiivisuus vanhuudessa. *Gerontologia* 10: 164-169. 1996.
- Rauhala, Pirkko-Liisa; Mitä on ehkäisevä sosiaalialan työ? Esitelmä Länsi-Suomen Lääninhallituksen Sosiaalisesti kestävä vanhustyön teemapäivässä Jyväskylässä 8.2.2002.
- Riihelä, Monika: Lapsiasiakkaiden aloitteet lapsi-instituutioissa. Teoksessa Salmela Tuula (toim.): Autetaanko asiakasta - palvellaanko potilasta. 1997. Jyväskylä
- Robson, Colin; Real world research a resource for social scientists and practitioner researchers. Oxford. 1993
- Roos, Jeja-Pekka; Subjective and objective welfare. A critique of Erik Allardt. Research Group for comparative sociology, University of Helsinki. Research Reports no 18. 1978.
- Roos, Jeja-Pekka: Elämäntavasta elämäkertaan. Tutkijaliitto. Jyväskylä 1988.
- Ruoppila, Isto; 65-84 –vuotiaiden asennoituminen ikään ja vanhenemiseen. *Gerontologia* 6: 3-21. 1992
- Salmela, Tuula; Markkinadiskurssin makeutta: Lähes 80 prosenttia asiakkaista tyytyväisiä. *Sosiaaliturva* 16:4-7, 1995.
- Salmela, Tuula (toim): Autetaanko asiakasta - palvellaanko potilasta? 1997. Jyväskylä.
- Satka, Mirja; Sosiaalityöntekijä – katutason intellektuaali. Artikkelijulkaisussa ”Käytäntösuhteen uusia ratkaisuja”. Sosiaalityön tutkimusliite 1/99. Sosiaalityöntekijälehti/Sosiaalityön tutkimuksen seura.
- Sipilä, Jorma; Käyttäjänäkökulma - tärkeä mutta ongelmallinen. *Sosiaaliturva* 14/1996.
- Slagsvold, Britt; Quality measurements and some unintended consequences. Teoksessa Evers, Adalbert et al.; Developing quality in personal social services. Germany. 1997
- Sosiaalihuoltoasetus 29.6.1983/607. Teoksessa Sosiaalilainsäädäntö 1998. Helsinki. 1998.
- Sosiaalihuoltolaki 17.9.1982/710. Teoksessa Sosiaalilainsäädäntö 1998. Helsinki. 1998.
- Sosiaali- ja terveysministeriö: Kansallisen terveydenhuollon raportti. Sosiaali- ja terveysministeriö. 2002.
- Sulkunen, Pekka; Johdatus sosiologiaan. Helsinki. 1990
- Suomen kuntaliitto; Miksi arvioida kunnan palveluja? Helsinki. 2002.
- Särkelä, Riitta; Artikkelijulkaisussa Sosiaali- ja terveysviesti 1/2002, s. 3. Kuopio.
- Sosiaalityöntekijälehti no 1/00, 2000. Sosiaalityöntekijät ry. Helsinki.
- Syrjälä, L. & Numminen, M. Tapaustutkimus kasvatustieteessä. Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia 51. 1988

- Taipale, Mona; Narrin kaavussa. Neljän taiteilijan kokemuksia työskentelystä hoitoyhteisössä. Jyväskylän yliopisto. Taidehistorian laitos. Pro gradu-tutkielma. 2000
- Tedre, Silva; Julkinen auttaja yksityisessä kodissa. Teoksessa: Naiset yksityisen ja julkisen rajalla. Leena Eräsaari, Raija Julkunen, Harriet Silius (toim.). 1995. Tampere.
- Tedre, Silva & Pöllänen, Pirjo; Hoivan herkäät alueet. Kirjayhtymä. Helsinki. 1997
- Tenkanen, Raija; Kotihoidon yhteistyömuotojen kehittäminen ja sen merkitys vanhusten elämänlaadun näkökulmasta. *Lectio praecursoria. Gerontologia* 1/2004. s. 32-34. 2004
- Tikka, Marja; Vanhuus keskiaikaisissa elämänvaiheteorioissa. *Gerontologia* 7(4), s. 286-298. 1993.
- Tikka, Marja; Onko elämällä merkitystä - dialogia Moodyn etiikkaan. *Gerontologia* 8(2), s. 127-128. 1994.
- Tornstam, Lars; Gerotranscendens. *Gerontologia* 5 (4), s. 317-319) 1991
- Tornstam, Lars; En kritisk tillbakablick och nya perspektiv i gerontologisk forskning. Teoksessa Odén, Birgitta & Svanborg, Alvar & Tornstam, Lars: Att åldras i Sverige. Natur och kultur. 1993.
- Törrönen, Maritta; Lasten arki laitoksessa. Yliopistopaino. Helsinki. 2003.
- Vaarama, Marja; Arajärvi Esa; Kokko Simo; Kotilainen Helinä; Noro, Anja; Päivärinta, Eeva; Sinervo, Timo; Topo, Päivi; Katsaus vanhusten hoidon tilaan Suomessa. STAKES:n aiheita-monistesarja no 15/1998. Stakes. Helsinki.
- Vaarama, Marja, Kainulainen, S., Perälä, M-L., Sinervo, T.; Vanhusten laitoshoidon tila. 1999. STAKES:n Aiheita-monistesarja no 46/1999. Stakes. Helsinki.
- Vainio, Anneli; Kivun ja terminaalihoidon ongelmia. Teoksessa *Kuolema elämän keskellä*. Toim. J-E Ruth & P. Heiskanen. Otava, Helsinki. 1985
- Vainio, Anneli; Inhimillinen kuolema. Sairaalaliitto, Helsinki. 1993.
- Vasarainen, N. Laatupelikokemuksia Tampereen sotainvalidien veljeskodissa. *Laatupala. Terveiden huollon laatuverkoston tiedotuslehti*. 1: 23 - 24. 2001
- Waernes, Kari; Kravet om modellklarhet og den flertydige virkelighet som problem for anvendt samfunnsforskning. *Sosiologisk Årbok* 1991, Årgang 7. Oslo. 1991
- Vakimo, Sinikka; Maaseutu naisen ikääntymisympäristönä. Teoksessa: Kangas, Ilka & Nikander, Pirjo: Naiset ja ikääntyminen. Gaudeamus. Tampere. 1999.
- Vesala, Hannu; Nonkommunikaatio. Artikkeliteoksessa Ketola et al. 2002. Puuttuvat viestit. Helsinki: Gaudeamus. 2002.
- Viljaranta, Liisa; Vanhainkotielämä yksilölliseksi. Sosiaaliturvan keskusliitto. Forssan kirjapaino. 1991.

Vilkko, Anni; Riittävästi koti. Artikkelit aikakauslehdessä Janus no 3/2000, sivut 213-229.

Voutilainen, Päivi; Vaarama, Marja; Backman, Kaisa; Paasivaara, Leena; Eloniemi-Sulkava, Ulla; Finne-Soveri, Harriet (toim.): Ikäihmisten hyvä hoito ja palvelu. Opas laatuun. Stakes. Oppaita 49. Helsinki. 2002.

Vuori, Jari; Motivaatio yksityisessä ja julkisessa organisaatiokulttuurissa. Vaasan yliopiston julkaisu, tutkimus no 175. Vaasa 1993.

Väestöennusteet 1978-2020. Suomen tilastollinen vuosikirja. 1991

Wiili-Peltola, Erja; Sairaala sosiaalisena organisaationa. Artikkelit Sosiaalisessa aikakauslehdessä no 2/2000.

Kaunokirjalliset yms. lähteet:

Loikkanen, Irma, Iekko, eläkeläinen. Juva. 1988.

Reuter, O.M.; Suomea samoilemassa. Maamme luonto, kansa ja kehitys. Helsinki. Kustannusosakeyhtiö Helios. 1904.

Arja Samulinin haastattelu. Keski-suomalainen 6.12.2001. Jyväskylä.

Sauri, Pekka; Hyvä mies. Helsinki. 1998.

Anu Vertasen haastattelu "Ihmisen viimeinen palvelija". Keski-suomalainen 4.12.1999; Jyväskylä.

Julkaisemattomat lähteet:

Leinonen, Anu; Seminaariesitelmä. Sosiaaligerontologian jatkoseminaari. 2.4. 2004

Outinen, Maarit: Tietoa Lautupelin suomalaisista vaiheista. Kirje. 2002

Wiili-Peltola, Erja; Sairaalaorganisaatioon kohdistuneita tutkimuksia. Esitelmä sairaalaorganisaatioiden tutkimukseen keskittyvässä kansallisessa tutkijakoulutusseminaarissa 6.-7.9.2001. Tampereen yliopisto.

Willcocks, Dianne; What is wrong with residential care ? Luentomoniste seminaarissa "Situations & prospects in residential care". Toukokuu 1999. Helsingin Yliopisto.

Liitteet

Laatupelin peliohjeet, kysymykset ja kirjanpitolomake.